

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Nepilna laika klātie

Otrā līmeņa īsā profesionālā studiju programma “Skolotājs logopēds”

EVA APLOCIŅA

**FONĒTISKĀS RITMIKAS IZMANTOŠANA
FONEMĀTISKĀS UZTVERES VEIDOŠANĀ 6 – 7
GADUS VECIEM BĒRNIEM AR VALODAS SISTĒMAS
NEPIETIEKAMU ATTĪSTĪBU**

Diplomdarbs

Darba vadītāja:

Profesore

Dr.paed.

Sarmīte Tūbele

Akadēmiskais amats

Zinātniskais / akadēmiskais
grāds

Vārds, uzvārds

Paraksts

CĒSIS

2020

Anotācija

Diplomdarba nosaukums: “Fonētiskās ritmikas izmantošana fonemātiskās uztveres veidošanā 6 – 7 gadus veciem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību”.

Darba autore: Eva Aplociņa.

Darba zinātniskais vadītājs: Dr. paed., prof. Sarmīte Tūbele.

Pētījuma mērķis: Teorētiski pamatot un praktiski pārbaudīt fonemātiskās uztveres sekmēšanas iespējas fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksos pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību 1. un 2. runas attīstības līmeni.

Pētījuma hipotēze: 6 – 7 gadīgo bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamas attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni fonemātiskās uztveres veidošanā koriģējoši attīstošā darbība ir veiksmīga, ja tiek izmantots fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksi un tiek ņemtas vērā bērna vecuma īpatnības.

Diplomdarba teorētiskā daļā autore analizē un apraksta bērnu ar tipisku attīstību un bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību raksturojumu veselumā, valodas sistēmas nepietiekamas attīstības cēloņus un klasifikāciju, fonemātiskās uztveres veidošanas iespējas koriģējoši attīstošajā darbībā.

Pētījuma praktiskajā daļā darba autore apraksta savu pētnieciski praktisko darbību pirmsskolas izglītības iestādē – attīstības centrā, izmantojot fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksus.

Pētījumā iegūtā informācija – fonemātiskās uztveres veidojošo kritēriju dinamika, tika apstrādāta, analizēta, grafiski attēlota, izvirzīti ieteikumi un veikti secinājumi.

Atslēgas vārdi: valodas sistēmas nepietiekamas attīstības 1. un 2. runas attīstības līmenis, pirmsskola, attīstoši koriģējošā darbība, fonētiskās ritmikas vingrinājumi, fonemātiskā uztvere.

Annotation

Title of diploma: “Use of phonetic rhythmic formation phonetic perceptions for children 6 – 7 years of age with insufficient development of the language system”.

Author: Eva Aplocina.

Scientific manager: Dr. paed., prof. Sarmite Tubele .

The aim of the study: theoretically justify and practically test the possibilities for boosting phonetic perceptions in a complex of exercises for pre – primary school age children with insufficient development of language systems at 1st and 2nd levels of development.

Study hypothesis: in the development of speech of 6 – 7 year olds with low 1st and 2nd levels of development of language systems, remedial development in phonetic perceptions is successful when using the phonetic rhythmic exercises framework and taking into account the special characteristics of child’s age.

The theoretical part of the diploma work the author analyses and describes a child with a typical development and a child with insufficient development of the language system in the whole, the causes and classification of the insufficient development of the language system, the possibilities for developing phonetic perceptions in remedial development.

In the practical part of the study, the author describes her research practice in a pre – primary education institution, a development centre using a set of exercises in phonetic rhythmic.

The information obtained in the study – the dynamics of the criteria for forming the digital perception were processed, analysed, illustrated graphically, proposed and conclusions drawn.

Key words: Level 1 and 2 of the insufficient development of the language system, pre – school, developing remedial action, phonetic rhythmic exercises, phonetic perceptions.

Saturs

Ievads.....	5
1. 6 – 7 gadīgo bērnu ar tipisku attīstību un bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību raksturojums veselumā.....	8
1.1. Fiziskā attīstība.....	8
1.2. Sociālā un emocionālā attīstība	13
1.3. Kognitīvā attīstība.....	17
1.4. Valodas un runas attīstība	28
2. Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības cēloņi un klasifikācija.....	35
3. Fonemātiskās uztveres un fonētiskās ritmikas nozīme bērna runas attīstībā.....	41
4. Koriģējoši attīstošā darbība fonemātiskās uztveres veidošanā bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamas attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni.....	47
4.1. Pētījuma organizācija un izmantoto metožu apraksts	47
4.2. Pētījuma dalībnieku fonemātiskās uztveres raksturojums pētījuma sākumā	52
4.3. Koriģējoši attīstošā darbība, izmantojot fonētiskās ritmikas vingrinājumus	69
4.4. Pētījuma dalībnieku fonemātiskās uztveres raksturojums pēc fonētiskās ritmikas vingrinājumu izmantošanas	85
Nobeigums un secinājumi.....	99
Literatūras un citu avotu saraksts.....	101
Pielikumi.....	108

Ievads

Valoda mums palīdz saprast un izteikt idejas, emocijas, apmainīties ar domām, sazināties savā starpā vienam ar otru.

Valoda un runa savstarpēji mijiedarbojas un attīstās paralēli.

Runai ir svarīga nozīme bērnu psiholoģiskajā attīstībā, jo tā pilda konkrētas funkcijas: komunikatīvo (veido bērniem priekšnoteikumus saskarsmes spēju attīstībai ar vienaudžiem, sekmē kopējas rotaļu, spēļu iespējamību), izziņas (ar runas palīdzību tiek apgūti jauni jēdzieni, tiek paplašināts zināšanu un priekšstatu apjoms), regulējošo (tā ir cieši saistīta ar iekšējās runas ontogēnēzi, mērķtiecīgu uzvedību).

Bērniem valodas sistēmas nepietiekama attīstība rada grūtības ne tikai saskarsmes un komunikācijas procesā ar vienaudžiem, pieaugušajiem, bet arī būtiskus šķēršļus pirmsskolas mācību programmas sekmīgā apgūvē.

Visā pasaulē, arī Latvijā, ir vērojama pazīme palielināties bērnu skaitam ar runas un valodas attīstības traucējumiem (Tomele, 2010; Kalēja, 2014; Vilka, 2014; Miltiņa, Augstkalne, 2015; Tūbele, 2019).

Runas un valodas traucējumus ir pētījuši dažādu nozaru zinātnieki: neurologi, psihologi, fiziologi, logopēdi, audiologopēdi. Katrs no viņiem to dara no sava skatupunkta atbilstoši savas zinātnes izvirzītiem mērķiem un pakārtotiem uzdevumiem (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008).

Pētot zinātniskos un metodiskos literatūras avotus, redzams, ka par valodas korekcijas veidiem un iespējām bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību pētījuši R. Levina (1968), J. Mastjukova (2002), N. Serebrjakova (2002), T. Fiļičeva (2015), G. Tomele (2012), I. Miltiņa (2008), J. Lūse (1994), S. Tūbele (2019), I. Blūmentāle (2012), I. Tukiša (2008), A. Vindeče (2006), P. Vucenlīdzāns (2008).

Respektējot visu autoru pētījumus šajā jomā, tomēr jāatzīst, ka nav viennozīmīgu rekomendāciju runas un valodas traucējumu korekcijas veikšanai pirmsskolas mācību un audzināšanas procesa organizācijas ietvaros.

Darbā apkopota pieredze, kuru autore guvusi, strādājot pirmsskolas izglītības iestādē – attīstības centrā, darbā ar bērniem, kuriem konstatēta valodas sistēmas nepietiekama attīstība, izmantojot ikdienas darbā fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksus. Tas norādīja uz pētījuma aktualitāti.

Pētījuma objekts: Fonemātiskās uztveres sekmēšana.

Pētījuma priekšmets: Fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksu izmantošana koriģējoši attīstošā darbā pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību 1. un 2. runas attīstības līmeni.

Pētījuma mērķis: Teorētiski pamatot un praktiski pārbaudīt fonemātiskās uztveres sekmēšanas iespējas fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksos pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni.

Hipotēze: 6 – 7 gadīgo bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamas attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni fonemātiskās uztveres veidošanā koriģējoši attīstošā darbība ir veiksmīga, ja tiek izmantoti fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksi un tiek ņemtas vērā bērna vecuma attīstības īpatnības.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi un pārbaudītu hipotēzi, tika noteikti **pētījuma uzdevumi:**

1. Analizēt zinātnisko literatūru par pētāmo tēmu.
2. Raksturot 6 – 7 gadīgo bērnu ar tipisku attīstības gaitu, 6 – 7 gadīgo bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību 1. un 2. runas attīstības līmeni veselumā.
3. Izzināt fonētiskās ritmikas vingrinājumu un fonemātiskās uztveres sekmēšanas mijiedarbības.
4. Noteikt fonemātiskās uztveres kritērijus un rādītājus bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni izpētei un veikt pirmreizējo izpēti.
5. Izstrādāt fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksus.
6. Atkārtoti izvērtēt pētījumā iesaistīto bērnu fonemātiskās uztveres izpēti, apkopot un analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma metodes:

- teorētiskā – zinātniskās literatūras analīze.
- empīriskā – logopēdiskā izpēte, pedagoģiskais novērojums.
- matemātiskās statistikas apstrādes metodes.

Pētījuma bāze: seši pirmsskolas izglītības iestādes – attīstības centra logopēdijas grupas bērni ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni.

Pētījuma norises laiks: 03.09.2018. – 17.05.2020.

Pētījuma struktūra: ievads, 4 nodaļas, 8 apakšnodaļas, nobeigums, secinājumi, literatūras un citu avotu saraksts, 15 pielikumi.

1. 6 – 7 gadīgo bērnu ar tipisku attīstību un bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību raksturojums veselumā

Ir pašsaprotams, ka bērni aug un attīstās. Bērnu attīstība sevī ietver gan fiziskā ķermeņa attīstību, gan psihosociālo (garīgo) attīstību. Nedrīkst aizmirst, ka bērnu attīstībā ir vērojamas kopējas pazīmes, kas izriet no vecuma vajadzībām, bet katram no viņiem ir savs individuāls attīstības temps. Bērnu attīstību vērtē veselumā.

1.1. Fiziskā attīstība

Termins „fiziskā attīstība” apzīmē organisma uzbūves un funkciju kvalitatīvas un kvantitatīvas procesu izmaiņas cilvēka dzīves ciklā.

Bērnu **fizisko attīstību** pirmsskolas vecumā var raksturot tādi kritēriji kā iedzimtība, bērnu antropometriskie rādītāji, kustību aktivitāte un sociālie apstākļi.

Fizisko attīstību ietekmē iedzimtība. Kā norāda E. Brēmanis, tad iedzimtību nosaka ne tikai endokrīno dziedzeru sistēmas funkcionālās īpatnības, kas regulē cilvēka organisma augšanas un attīstības procesu, bet arī gēni un to mutācijas, kurus bērni ir ieguvuši no saviem vecākiem un kuri ir izveidojušies tēva un mātes gēnu mijiedarbībā.

Bērnu fizisko attīstību ietekmē arī ārējās vides faktori, kas vai nu stimulē bērna attīstību, vai to kavē. Tādi var būt slimības, uztura īpatnības, dienas režīms, darbaspēju optimizācija (Brēmanis, 1991).

M. Āboltiņa atzīmē, ka pirmajā bērniecības posmā no četriem līdz septiņiem gadiem zēni un meitenes attīstās vienādi un lielākā daļa bērnu atbilst savam kalendārajam vecumam. Tomēr arī šajā vecuma posmā ir sastopami bērni akcelerāti un bērni retardanti (Āboltiņa, 1998).

2007.gada pētījumā par Latvijas bērnu un jauniešu fizisko attīstību, tās autori secina, ka augšana ir viens no vissvarīgākajiem bērnu veselības rādītājiem. Augšanas laikā bērnu organismā noris morfoloģiskā un funkcionālā diferenciacija. Tas nozīmē, ka augšanas laikā notiek atsevišķu orgānu un to sistēmu un funkciju pilnveidošanās (Krūmiņa, Kokare, Biķis, 2007).

Savukārt V. Golubina raksta, ka bērniem sestajā, septītajā dzīves gadā augšanas process pastiprinās, un bērniem augums palielinās par 8 – 10 cm gadā.

Pirmskolas vecuma bērnam svars šajā periodā divas reizes pārsniedz gadu veca bērna svaru (Golubina, 2007).

V. Sila, raksturojot šo vecumposmu, akcentē asinsrites pastiprināšanos bērna organismā, tādējādi nodrošinot aktīvu smadzeņu darbību, kas veicina darbspēju pieaugumu (Sila, 2000).

Pirmskolas vecumā bērniem skelets nav pilnīgi attīstījies: kaulos daudz skrimšļu, locītavas saites ir maigas un elastīgas, kas var izsaukt nepareizu mugurkaulāja veidošanos. Tieši tāpēc vecākiem, vecvecākiem un skolotājiem ir jāseko līdz bērnu pareizas stājas veidošanai.

I. Miltiņa skaidro, ka stājas traucējumi var ietekmēt runas elpošanas pilnveidi. Izglītojamais varēs elpot un runāt tikai tad, kad nesasprindzinās kakla, pleca muskuļus, turēs taisnu galvu un ķermeņa līdzsvars tiek saglabāts bez ievērojamas muskuļu piepūles (Miltiņa, 2005). A. Irbe, S. Lindenberga argumentēti skaidro, ja galva attiecībā pret ķermeni netiek atliekta atpakaļ, izliecot kaklu muguras virzienā, izmainās mēles stāvoklis mutē; ja galva neliecas uz priekšu, zods neapsedz kakla priekšējo daļu, tad šajā stāvoklī nostiprinās zemēles kauls un mēle kļūst stīva vai iet pāri apakšlūpai, bet, ja galvas stāvoklis attiecībā pret pleciem kļūst nesimetrisks, galvas noliekšana uz labo vai kreiso pusi, dažreiz tiek sagriezta mēle uz vienu sānu., bet apakšžoklis kustas uz vienu vai otru pusi. Tādējādi runa kļūst neskaidra (Irbe, Lindenberga, 2017).

L. Kalniņa uzsver, pēdu velves, līdzīgi kā stāja, veidojas līdz skolas vecumam. Līdz trīs gadu vecumam pēdu velves izskatās saplacinātas, jo ir palielināts zemādas tauku daudzums pēdās. Aptuveni 6 – 7 gadu vecumā pēdu velves normalizējas (Kalniņa, 2011).

M. Āboltiņa atzīmē, ka meitenēm, sasniedzot septiņu gadu vecumu, nedaudz ātrāk aug tieši garie kauli nekā zēniem. Un kauli kļūst resnāki (Āboltiņa, 1998).

Bērniem gan muguras, gan vēdera muskuļi vēl ir vāji attīstīti. Ar to var izskaidrot pirmskolas vecuma bērniem īpatnējo stāju – uz priekšu izvirzītu vēderu.

M. Āboltiņa secina, ka plaukstas muskuļi attīstās ātrāk kā pēdas muskuļi (Āboltiņa, 1998).

Tuvu septiņu gadu vecumam muskuļi intensīvi attīstās, tāpēc tie notur ķermeņa vertikālo pozu gan statiskos, gan dinamiskos darbos.

Bērnam sasniedzot septiņu gadu vecumu, diafragma jau atrodas tādā pašā līmenī kā pieaugušajam cilvēkam.

Laika posmā no sešiem līdz divpadsmit gadiem piena zobus nomaina patstāvīgie zobi, izņemot astotos (gudrības zobus).

G. Preimane piemin faktu, ka 6 – 7 gados šķīļas laterālie incizīvie zobi (Preimane, 1998).

Raksturojot bērnu bioloģisko attīstību, R. Geske norāda, ka zobu maiņa norit stingrā secībā. Lai veidotos līdzieni un skaisti zobi, to augšanai traucēt nekas nedrīkst. Pēc patstāvīgā zoba izšķīšanās, tā sakne vēl tikai formējas jeb veidojas. Šis process rit 3 – 4 gadus. Procesa laikā zobs smaganās ir vāji nostiprināts. Tādējādi daži ieradumi kā priekšmetu satveršana ar zobiem, mēles spiediens uz zobiem, lūpas piekošana, var nelabvēlīgi kaitēt zobiem (Geske, 2015). Līdz ar to zobi var ieņemt nepareizu stāvokli, novirzoties no tiem paredzētās vietas, kas var ietekmēt un apgrūtināt precīzu skaņu izrunas apguvi.

M. Āboltiņa, raksturojot bērnu fizisko attīstību, piemin faktus, ka 6 – 7 gados strauji aug iekšējie orgāni un notiek to funkciju pilnveidošanās, līdz ar to tika noteiktas bērniem saudzējošas diētas nepieciešamība un ēšanas laiku režīms.

M. Āboltiņa pievērš uzmanību, ka pirmsskolas vecuma bērniem, sasniedzot piecu gadu vecumu, sāk strauji augt sirds (Āboltiņa, 1998).

Bērniem augot, lēni turpina pieaugt smadzeņu masa. 6 – 7 gadīgiem bērniem smadzeņu masa sasniedz 75 – 80 % no pieaugušā smadzeņu masas, kā arī smadzeņu pusložu garozas rievās un krokās pakāpeniski sasniedz pieauguša cilvēka attīstības līmeni (Geske, 2005).

D. Lieģeniece, vērtējot bērnu attīstību kopveselumā, atzīmē, ka šajā vecumposmā psihisko procesu un personisko īpašību attīstība ir sasniegusi tādu fiziskā un intelektuālā brieduma pakāpi, kas sekmē iespēju mācīties (Lieģeniece, 1999).

Apkopojot iepriekš rakstīto, darba autore secina, vecākā pirmsskolas vecuma bērniem organismā norit pakāpeniskas, secīgas kvalitatīvas un kvantitatīvas izmaiņas.

A. Špona, pētot bērnu kustību attīstību un psihiskos procesus un to mijsakarbības, secina, ka kustību aktivitātes laikā netieši tiek aktivizēta arī izziņas procesu attīstība (Špona, 2006).

Bērni aktīvi kustas, tādējādi kustību analizators saņem un analizē impulsus no skeleta muskulatūras (muskuliem, cīpslām, locītavām). Ir pierādīts, ka kustību analizators galvas smadzenēs atrodas tuvumā vairākām zonām (redzes, dzirdes, uztveres, runas), tad, esot tonusā, aktivizē vairāku zonu darbību galvas smadzeņu garozā. Par to savā pētījumā “Bērns un sports pirmsskolā” raksta I. Bula – Biteniece, R. Jansone, P. Krzysztof. Šī pētījuma autori atgādina, ja bērniem kustību aktivitāte ir minimāla, tad galvas smadzeņu garozas attiecīgās zonas nesaņem pietiekami daudz impulsu, līdz ar to kavēšanas procesu ir vairāk pār uzbudinājuma procesiem, likumsakarīgā veidā tiek kavēta bērniem attīstība veselumā (Bula – Biteniece, Jansone, Krzysztof, 2013).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērni tiek raksturoti ar lielu kustību aktivitāti, taču nepietiekami vēl attīstītas paškontroles prasmes (VISC, 2011). R. Karlovska apraksta, ka šajā vecumposmā bērni prot saskaņot kustības, darboties atbilstoši apstākļiem (Karlovska, 2003). Savukārt ieskatoties uzdevumu krājumā, kas veidots kā atbalsta materiāls bērnu psihiatrijā, tās autore N. Razgaila atzīst, ka gan zēni, gan meitenes spēj veikt komplicētas kustības: lēkt, un pēc straujas kustības nostāties uz vienas kājas, rāpties pa vingrošanas sienu augšā un lejā ar brīvi izvēlētu paņēmienu, izpildīt dažādus palēcienus, ātri skriet, mainot kustību virzienu un ātrumu, mest, tvert, driblēt bumbu dažādos virzienos, braukt ar slēpēm, nūjot (Razgaila, 2012).

Bērniem pieaug spēja novērtēt attālumu, priekšmetu kustību, kā arī citu bērnu pārvietošanās virzienu un ātrumu. Prot kustības aprakstīt un tās veikt noteiktā secībā, ritmā. Izglītojamie pakāpeniski apgūst pareizu kustību tehniku sarežģītai uzdevumu izpildei.

Prindule vēsta, ka šajā vecumā pilnveidojas kustību koordinācija (Prindule, 2004). Savukārt A. Fernāte apraksta, ka pirmsskolas vecuma zēniem un meitenēm ātri pieaug metienu un lēcien precizitāte. Koordinācija veido 52 – 57% no trīs līdz sešus gadus vecu bērnu kustību spēju struktūras. Visstraujāk koordinācijas spējas attīstās tieši septiņu gadu vecumā, bet tikai sākumskolas vecumā šīs spējas pilnveidojas, kas sekmē kustību prasmju un iemaņu veidošanos (Fernāte, 2008).

R. Karlovska, raksturojot vecākā pirmsskolas vecuma bērnus, pauž domu, ka šajā vecumposmā spilgtāk sāk izpausties individuālās īpatnības, arī zēnu un meiteņu spēju atšķirības – zēniem ir lielāks ātrums un spēks, bet meitenes ir izveicīgākas un izturīgākas (Karlovska, 2003).

I. Elnebija, rakstot par taktilās komunikācijas lielo nozīmi bērnu attīstībā, sniedz ieskatu 6 – 7 gadus veciem bērniem locītavu un muskuļu maņu attīstībā. Viņa atzīmē, ka vecākā pirmsskolas vecuma bērni pārvalda sejas muskulatūru, ritma pavadībā spēj iet noteiktā takī, prot atdarināt ar kustību palīdzību dažādu profesiju cilvēkus, dzīvniekus, putnus un dzīvās radības. Bērni jūt atšķirību starp sasprindzinājumu un atslābinājumu (Elnebija, 2008).

Bērniem, kuriem ir konstatēta valodas sistēmas nepietiekama attīstība, vērojama nepietiekama sīkās motorikas attīstība, delnas un pirkstu koordinācijas attīstība. Raksturīgs kustību lēnums un „iestrēgšana” vienā pozā. Bērni ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību (turpmāk tekstā – VSNA) atpaliek no normāli attīstītiem vienaudžiem, izpildot kustību uzdevumu laikā, viņi neievēro kustību elementu secīgumu, grūtības sagādā veikt lēcienus no vienas kājas uz otru, kā arī vingrinājumu izpilde mūzikas pavadījumā (Волкова, 1999).

T. Fiļičeva secina, ka daudzi no bērniem ir fiziski un somatiski vāji, kā arī viņi ātri nogurst (Филучева, 2015).

A. Vindeče, P. Vucenlzdāns atzīst, ka bērniem ar VSNA tiek novērota nepietiekama kustību koordinācija visos motorikas veidos: lielās un sīkās jeb vispārējās, mīmikas un artikulācijas (Vindeče, Vucenlzdāns, 2006).

Šiem bērniem kustību aktivitāte un tās kvalitātes rādītāji atpaliek no normāli attīstītiem vienaudžiem.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, darba autore secina, ka šajā vecumposmā būtiski sekmēt bērniem daudzveidīgu kustību apguvi un vispusīgu fizisko attīstību. Kustību aktivitātes attīsta lielo un sīko motoriku, orientēšanos telpā, kā arī attīsta un normalizē emocionālo – gribasspēka sfēru, kas īpaši svarīgi hiperuzbudināmiem vai hipodināmiem bērniem. Attīstot muskuļu spēku, tiek uzlabota svarīgāko orgānu – plaušu, sirds darbība. Būtiski, organizējot kustību aktivitātes bērniem, ir iekļaut kognitīvo, sociālo un emocionālo attīstību. Tas viss ir svarīgs bērnu runas orgānu funkcionēšanas uzlabošanai un pareizas runas un valodas prasmju, un iemaņu veicināšanai.

Bērnu fiziskā attīstība ir cieši saistīta ar sociālo kompetenci un emocionālo briedumu.

1.2 Sociālā un emocionālā attīstība

Pirmsskolas vecumposmā **sociālā** dzīve kļūst bērniem par mērķtiecīgu izziņas objektu. Ē. Kalvāns atzīst, ka bērniem sociālo attīstību nosaka ne tikai situācija, kurā atrodas bērni un viņu ģimenes, bet arī attiecības ar vienaudžiem, pieaugušajiem un pagalmu, pirmsskolas izglītības iestādi, interešu pulciņš, kurā viņš spēlējas (Kalvāns, 2018). Tādējādi bērniem paplašinās saskarsmes un komunikācijas pieredze, pakāpeniski un secīgi izveidojas priekšstats par sevi, un tiek veidots paštēls, no tā, kā citi redz viņu un kā indivīds uztver citus. Bērni apgūst saskarsmes un komunikācijas normas, rīcības un uzvedības modeļus, veidojas individuālas un sociāli nosacītās personības īpašības (Centrs Dardedze, 2015).

Saskarsmes būtības pamatā ir saistītā runa. Zinātniskajā rakstā, kas veltīts teorētiskajai izpētei, tiek aprakstīts par pirmsskolas vecuma bērnu ar VSNA saskarsmes attīstības īpatnībām un tās pilnveides iespējām, tās autore I. Cupere secina, ka saskarsmes procesā bērni iemācās jaunus jēdzienus, paplašinās zināšanu un priekšstatu apjomu (Cupere, 2014).

Bērniem sasniedzot sešu mēnešu vecumu, veidojas situatīvi personiska saskarsme ar pieaugušajiem. Vecumā starp sešiem mēnešiem un trijiem gadiem saskarsmē veidojas situatīvi lietīšķā saskarsme (Cupere, 2014). No trijiem līdz pieciem gadiem sāk prevalēt ārpus situatīvi izzinošā saskarsme. Savukārt no pieciem gadiem sāk dominēt ārpus situatīvi personiskā saskarsme.

Ž. Piažē pauž secinājumu, ka pakāpeniski bērni pāriet uz izvērstu runu (Piažē, 2002).

Šajā vecumposmā rodas izteikta vēlme piedalīties pieaugušo dzīvē un kļūt patstāvīgiem.

Ē. Kalvāns uzsver, ka bērnu vadošā darbība – sižetiskās lomu rotaļas, kuru laikā bērni izspēlē dažādas dzīves situācijas un ataino pieaugušo attiecību modeļus (Kalvāns, 2018).

6 – 7 gadīgi bērni ir pietiekami patstāvīgi, lai spētu apģērbties, apmeklētu tualeti, ievērotu elementārus drošības noteikumus, prastu izskaidrot uzvedības noteikumus pirmsskolas izglītības iestādes grupā un ģimenē.

Zēni un meitenes sāk apzināties savu piederību noteiktam dzimumam, tādēļ izteikti cenšas līdzināties mātei vai tēvam.

Izprot citu redzējumu un izrāda gādīgumu, bērni ir spējīgi dalīties ar rotaļlietām (Centrs Dardedze, 2015).

Kā atzīmē D. Kājiņa, I. Aunīte, tad tikai sešus līdz septiņus gadus veci bērni sāk izprast, ko nozīmē „es priecājos”, „es dusmojos”. Tādējādi bērni sāk apzināti izprast savas emocijas. Vēl tiek atzīsts, ka, ja bērniem septiņos gados vēl nav bijusi krīze, pašregulācija nav noritējusi, tad šādi bērni nav gatavi uzsākt pamatizglītības apguvi (Kājiņa, Aunīte, 2006).

Bērniem ar VSNA ir vērojamas lielas grūtības saskarsmes un komunikācijas procesā. Bērni ikdienas saskarsmē ar pieaugušajiem un vienaudžiem lieto žestus un mīmiku (Tūbele, Anaško, 2019). Tādējādi žests kļūst par vienu no līdzekļiem domas izteikšanai. Jāņem vērā, ka vārdu valoda dod iespēju izteikt jebkuru domu, bet žestu valodai tādu iespēju nav. Bērniem ir grūti aprakstīt savu darbību. Tas apgrūtina kopīgas priekšmetiskās darbības procesu ar vienaudžiem. Tikai neliela daļa apmācītu bērnu izmanto piktogrammas.

Bērniem ar VSNA, kā galvenā saskarsmes forma ar pieaugušajiem saglabājas situatīvi lietīškā saskarsme, kas neatbilst vecumam. Tā kā bērniem saistītā runa ir dziļi traucēta vai tā nav izveidojusies, tad viņu komunikācija ar vienaudžiem un pieaugušajiem ir apgrūtināta. I. Cupere atzīst, šiem bērniem ir nepieciešama pieaugušā palīdzība, lai izstāstītu savu domu. Ierobežotais vārdu krājums, nosacīti saglabāts loģikas trūkums kavē prasmī dalīties savos pārdzīvojumos, piedzīvojumos, iespaidos. Viņi neprot rotaļas, spēles komentēt ar savu stāstījumu. Bērni nevēršas pie pieaugušajiem ar jautājumiem. Apkārtējiem ir grūti saprast šo bērnu stāstīto (smagi traucēta skaņu izruna, viens vārds var apzīmēt veselu teikumu, vārdi, kas veidoti tikai no saknes bez afiksiem. Vārdiem nemainās locījums, dzimte, skaitlis. Raksturīga tikai viena forma). Līdz ar to šiem bērniem grūtāk iekļauties vienaudžu kolektīvā, kas būtībā var sekmēt bērnu sociālu izolāciju un runas negatīvisma attīstīšanos (Cupere, 2014).

Bērniem ar VSNA rotaļdarbība ir primitīva. Viņi izpilda vienkāršas darbības ar priekšmetiem – rotaļlietām. Bieži tās deformē, izmētā, grūtības sagādā sakārtot un nolikt atbilstošā vietā. Rotaļdarbībā neveido sižetu un neizvērš secīgu darbību. Raksturīgi, ka bērni nespēj ilgstoši pievērsties vienai rotaļlietai. Bērni var to steigā paķert, aizmest, uzkāpt ar kājām un neievērot, ka salauž. Grūtības sagādā iesaistīties kopīgā rotaļdarbībā. Viņi spēlējas atsevišķi, var nepamatoti konfliktēt rotaļlietu dēļ.

Savukārt I. Tukiša un P. Vucenlazedāns norāda, ka bērni, kuriem konstatēta VSNA, organizētā rotaļdarbībā iekļaujas ar grūtībām, ātri pazaudē interesi, jo tā prasa noteiktu apzinātu, intelektuālu piepūli. Ja vairākas reizes atkārtoto rotaļas, spēles, vingrinājumus, tad bērni tās iegaumē.

Šiem bērniem ir vāji attīstītas pašapkalpošanās iemaņas – neprot noteiktā secībā apģērbties un noģērbties, grūtības sagādā sakārtot apģērbu un apavus, ēd nekārtīgi, neprot pareizi lietot galda piederumus, daļēji ievēro higiēnas normas (Tukiša, Vucenlazedāns, 2008).

Atšķirībā no vienaudžiem, bērnu, kuriem ir VSNA, sociālā attīstība ir ierobežota un kavēta.

Bērniem personības attīstībā svarīgs faktors ir emociju attīstība.

Kā norāda G. Ancāne, tad emocionālā attīstība ir svarīga, iespējams pat svarīgāka par intelektuālo. Apzinātie procesi, domāšana, vārdi seko tikai pēc tam. Emocijas iemāca pašu cilvēku gribēt, saprast sevi un citus, orientēties pasaulē (Ancāne, 2017).

Nervu sistēmas pašregulācija – **emocijas**, kas spēj spēcīgi ierosināt vai kavēt nervu sistēmas vai visa organisma kopējo darbību. Ņemot vērā emociju intensitāti, tās izraisa pārmaiņas visā organismā: smadzenēs, muskuļos, vielmaiņā, elpošanā, uzvedībā. Kā rezultātā tās cilvēkā izraisa dažādas jūtu izpausmes. M. Dūka, rakstot par emociju fizioloģiju, pauž domu, ka pozitīvo emociju laikā pārsvaru gūst parasimpātiskā nervu sistēma, bet negatīvu emociju laikā – simpātiskā nervu sistēma (Dūka, 2003). Starp citu, emociju laikā indivīds nejūt nogurumu. Emocijas veidojas uz dzīves pieredzes pamata, kas izveidojas mijiedarbībā ar šo pasauli.

A. Šuls, aprakstot emociju ontogēnēzi, izdala vairākus emociju zināšanu un emociju vadīšanas attīstības posmus. Sākotnēji jaundzimušie parāda primārās emocijas.

Otrajā dzīves mēnesī parādās sociālais smaids. Bērni prot izpaust jūtas.

Sākot ar trešo mēnesi, bērniem sejā var ieraudzīt vairākas jūtu izpausmes – prieku, skumjas, bailes, arī dusmu izteiksmes.

Sasniedzot septīto dzīves mēnesi, bērniem veidojas selektīvs smaids – smaids sev tuvām personām, bet vērojamas bailes no svešām personām.

Sākot no viena gada vecuma, bērnu uzvedībā novērojami pirmie emociju vārdi.

No divu gadu vecuma paaugstinās spēja atšķirt un saprast emociju iemeslus. Trīs gadu vecumā veidojas izpratne par prieku un bēdu izraisošām situācijām. Sākot no četrus gadu vecuma, bērniem attīstās zināšanas, ka bēdīgi notikumi izraisa skumjas.

Piecu, septiņu gadu vecumā rodas prasme saprast par to, ka vienlaicīgi var sajaukt divas salīdzināmas (vienlaicīgas) emocijas.

Negatīvās emocijas tiek atšķirtas, sākot no piecu gadu vecuma, bez tam dusmas bieži tiek jauktas ar skumjām.

Savukārt sešus gadus veci bērni pietiekami labi atpazīst bailes.

Emociju zināšanu komponentes (spēja atšķirt emocijas savā ķermenī, jūtās, domās, uzvedībā; spēja atšķirt emocijas citos cilvēkos) attīstās pakāpeniski un pilnveidojas jauniešu vecumā (School, 2011).

D. Medne savā rakstā „Emocijas bērnu attīstībā” aktualizē domas, ka, ja bērni pazīst emocijas un prot tās pašvadīt, arī citās attīstības jomās, viņi var veidot nākamās prasmes, iemaņas un attieksmes (Medne, 2015).

Ē. Kalvāns atzīmē, ka šajā vecumposmā attīstās emocionālā iepriekš paredzēšana. Tādējādi pirms bērni sāk kaut ko darīt, veikt, izpildīt, bērnos rodas nākamās darbības emocionālais tēls un iespējamais pieaugušo vērtējuma tēls. Tā kā bērni attīstās emocionālās iepriekš paredzēšanas spējas, tad bērns apzinās un zina, vai viņa darbība būs slikta vai laba (Kalvāns, 2018).

Vecākiem, vecvecākiem un pedagogiem jāpalīdz bērniem ar mērķtiecīgu darbību gūt emocionālo pārdzīvojumu – runājot, paust novērtējumu, kas orientēts uz bērnu emocionālo iztēli, bet nevis uz viņa apzinību.

Starp bērniem var novērot, arī bērnus, kuriem dominē negatīva pašizjūta. Kā norāda V. Makarevičs, tad tās galvenais cēlonis ir bērnu saskarsmes problēmas ar vecākiem, vienaudžiem.

Vēl viens negatīvās pašizjūtas iemesls ir bērnu individuālās attīstības īpatnības un vajadzības, viņa iekšējās pasaules būtība.

Ja vecāki, vecvecāki ikdienā pret bērniem izmanto emocionālās vardarbības līdzekļus, tad tie var sekmīgi izraisīt baiļu veidošanos.

V. Makarevičs uzsver, ka svarīgi ir ievērot arī bērnu temperamenta tipu.

Bērniem sangviniķiem bieži ir labs garastāvoklis. Viņi ir moži, mundri, optimistiski noskaņoti. Iekšējie pārdzīvojumi izpaužas ārēji. Viņu sejās redzama dzīva mīmika. Bērni ar prieku nodarbojas ar jaunām lietām.

Bērniem holēriķiem bieži mainīga oma. Emocijām ir galējas izpausmes: smejas un raud skaļi. Bērnos izpaužas nepacietība, nesavaldība. Grūtības sagādā uzmanības pārslēgšana no viena objekta uz otru. Pamanāmas problēmas ar uzvedības normas ievērošanu.

Bērni flegmātiķi klusi smejas un raud. Uzdotos darbus izpilda rūpīgi, spēj ilgstoši koncentrēties. Visas darbības izpilda lēni.

Savukārt bērni melanholiķi ir pārāk jūtīgi, ilgi atceras pārestības. Bieži piemīt bailes. Bērni ir līdzjūtīgi (Makarevičs, 2008).

I. Elnebija raksta, ka bērnu emocionālā attīstība ir nepārtraukts process, un, lai izprastu, kā bērni sevi izjūt šajā pasaulē, ir nepieciešama iejūtība, labestība, līdzietība un zināšanas no mūsu pieaugušā puses. Un tieši bērnu emociju reakcijas, uzvedības modeļi dažādās situācijās stāsta mums, kā bērni patiesībā jūtas un kādas ir viņu vajadzības un intereses (Elnebija, 2008).

I. Tukiša, P. Vucenlīdzāns savā pētījumā par sīkās motorikas nozīmi bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību vispārējā un valodas attīstībā secina, ka bērniem, kuriem konstatēts VSNA, ir neizteiksmīgas emociju un jūtu izpausmes (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008). Bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību vērojams emocionālā brieduma trūkums.

Emocionālā attīstība ir visas pārējās attīstības pamats. Tā veidojas mijiedarbībā ar kognitīvo attīstību.

1.3. Kognitīvā attīstība

Kognitīvā attīstība sevī ietver šādas komponentes: sensorā attīstība, atmiņas attīstība, uzmanības attīstība, iztēles attīstība, domāšanas attīstība.

Bērnu sensorā attīstība ir bērnu uztveres un sajūtu mijiedarbības attīstība. Iepriekšējā attīstības posmā bērniem bija raksturīga manipulatīvā darbība. Šajā vecumposmā zēni un meitenes sāk iepazīties ar priekšmetu un tā īpašībām, izmantojot redzi un tausti. Pakāpeniski pieaug kustību reakcija un redzes uztveres koordinācija. Sešgadīgs bērns prot detalizēti pastāstīt par priekšmetu.

V. Makarevičs norāda, ka tauste ir īpaši nozīmīgs uztveres veids. Impulsi, kurus rada tauste, nonāk smadzenēs – galvas smadzeņu lielo pusložu garozā taustes jutības zonā, sekmē citu sajūtu attīstību un līdz ar to bērniem veicina centrālās nervu sistēmas attīstību (Makarevičs, 2008).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērni ir spējīgi sajūst ūdens temperatūru, aptaustot priekšmetu sajūtu maisīnā, prot nosaukt tā formu, prot izšķirt materiālu virspuses dažādu faktūru, zina nosaukt krāsu nianses.

Sešu gadu vecumā bērniem ir uzkrājies pietiekami liels daudzums redzes priekšstatu. Uztverot jaunu priekšmetu, “reanimējas” agrāk izveidojušies priekšstati. Līdz ar to viss uztveres process noris organizētāk un patstāvīgāk.

Kā norāda V. Makarevičs savā pētījumā par sešgadīga bērnu personības attīstību, tad viens no vissarežģītākiem uztveres veidiem bērniem ir laika uztvere. Tā ir saistīta ar viņu pašu vajadzībām. Tas nozīmē, ja bērni gaida kaut ko jauku, patīkamu, laika intervāls viņiem rit ļoti lēnām. Bērni šajā vecumā vēl neuztver un arī neizprot ļoti garus laika intervālus. Gan zēniem, gan meitenēm vēl jāpaaugas, lai saprastu, ka laiks nav atkarīgs no cilvēka vēlmēm un vajadzībām (Makarevičs, 2008).

I. Vilcāne savā rakstā par fonemātiskās dzirdes attīstības darbu bērniem ar VSNA trešo pakāpi sākumskolā piemin psihologa Emobara secinājumus, ka bērniem ar VSNA, ir traucēta redzes, dzirdes un kustību uztvere (Vilcāne, 2007).

Raksturojot redzes attīstību, var pieminēt, ka sešus līdz septiņus gadus veci bērni prot spēlēt Kima spēli ar 3 – 4 priekšmetiem, aplūkot attēlu un pēc tam neskatoties, atstāstīt redzēto, var pilnībā uzzīmēt figūru.

Savukārt aprakstot dzirdes attīstību, vecākā pirmsskolas vecuma bērni var izpildīt četrus uzdevumus pēc kārtas, viņi parasti zina, kad viņiem ir dzimšanas diena, spēj atšķirt trīs dažādus skaņu toņus.

Ik dienas pieaug bērnu zinātkāre un viņu novērošanas spējas. Tādējādi bērni sāk labāk izprast vienkāršas sadzīves cēloņu – seku sakarības, veido stāstījumu. Veidojas prasme noformēt atbildes vienkāršu spriedumu formā, izprast attēlā atveidoto notikumu, t. i., salikt sižeta attēlus, ievērojot notikumu secību, un pamatot tos, komentēt savu emocionālo attieksmi, prot izdalīt svarīgāko notikumā.

N. Razgaila pievērš uzmanību, ka šajā vecumposmā bērniem pilnveidojas vienkāršu loģisko sakarību uztvere un izpratne. Tādējādi bērni prot atrast un raksturot līdzīgo starp priekšmetiem, prot izdalīt un raksturot atšķirīgo starp priekšmetiem,

nosaka ceturto lieko priekšmetu, strauji uzlabojas loģiskās spriešanas spējas. Bērni izprot skaitļa jēdzienu, atšķir ķermeņa labo un kreiso pusi, pareizi izpilda vienkāršas, loģiskas operācijas ar pārdomu palīdzību (Razgaila, 2012).

Bērnu intelektuālā attīstība noris, ievērojot iekšējās likumsakarības, un tās veidošanā ir vairākas stadijas.

Ž. Piažē izdala trīs intelekta attīstības stadijas, kuras ietver vairākas apakšstadijas. Pirmsskolas vecuma posms ietilpst reprezentatīvā intelekta stadijā. Šajā stadijā norisinās pozitīvas un kvalitatīvas izmaiņas bērnu psihē – attīstās uzskatāmi tēlainā domāšana (Piažē, 2002).

Ē. Kalvāns raksta, ka Ž. Piažē veica pētījumus bērnu intelektuālās izziņas jomā un noteica tās īpatnības (egocentrisms, reālisms, „Piažē fenomens”) (Kalvāns, 2018).

Savukārt R. Ruperte norāda, ka notiek būtiskas izmaiņas bērnu domāšanā, tās pamatā ir konkrētā domāšana. Vērojama arī abstraktās, vērtējošās domāšanas attīstība. Attīstās zinātkāre. Bērni nemitīgi jautā vecākiem, pedagogiem, vienaudžiem „Kāpēc?, Kādēļ?”, interesējas par tuvāku un tālāku parādību iemesliem. Bērni sāk vispārināt priekšmetus pēc to īpašībām. Personīgās pieredzes rezultātā bērni izdara secinājumus (Ruperte, 1990). Bet B. Frīdenberga uzsver, ka šajā vecumā bērni aktīvi vēro, pēta, pārbauda likumsakarības tuvākajā apkārtnē, dabā un izdara secinājumus (Frīdenberga, 2005).

A. Vecgrāve, rakstot darbu par bērna un vecāku mīlestības veidošanās vēsturiskiem, bioloģiskiem un sociāliem aspektiem, analizē 4 – 7 gadus vecu bērnu domāšanas īpatnības. Viņa akcentē, ka bērni spēj prātā veidot priekšmetu grupas, tos apvienojot pēc noteiktām pazīmēm, taču bērni ne vienmēr to paši apzinās (Vecgrāve, 2005).

Autore nonāk pie secinājuma, ka pirmsskolas vecuma bērnu domāšana balstās uz viņu praktiskās darbības pieredzi.

Kā norāda L. Volkova, S. Šahovska, tad pirmsskolas vecuma bērni ar VSNA atpaliek loģiskās domāšanas operācijas izpildē. Ar grūtībām apgūst analīzes un sintēzes funkcijas (Волкова, Шаховская 1999).

I.Tukiša, P. Vucenlздāns, veidojot bērnu ar VSNA psiholoģisko raksturojumu, atzīmē, ka bērniem ir zems izziņas vajadzību līmenis, jaunas zināšanas

un prasmes apgūst ar piespiešanos un reizēm pat nepatiku, intereses – nenoturīgas (Tukiša, Vucenlzdāns, 2008).

Darba autore secina, ka bērni, kuriem ir konstatēta VSNA raksturīgs inertums pret darbu un neieinteresētība gala iznākumā. Loģiskā domāšanas operāciju izveide atpaliek no sava vecuma bērnu normas robežām.

Uzskatāmi tēlainā domāšana ir ļoti cieši saistīta ar iztēli.

R. Karlovska, raksturojot iztēles procesu, atzīmē, ka iztēle parasti apsteidz domāšanas procesu (Karlovska, 1996).

Sešu, septiņu gadu vecumā bērniem iztēles attīstība sasniedz tādu līmeni, ka vairākums no viņiem ir spējīgi iztēloties sevi un savu dzīvi jaunā iedomu pasaulē.

Šī vecumposma bērniem, atveidojot vai radot jaunus tēlus, pakāpeniski samazinās vajadzība atbalstam izmantot uzskatāmo un konkrēto. Klausīdamies stāstus, pasakas, sešus līdz septiņus gadus veci bērni spilgti priekšstata pasaku un stāstu tēlus. Bērni var fantazēt arī bez darbības. Viņi sapņo, iztēlojas, par ko katrs kļūš un ko paveiks nākotnē, prot veidot stāstījumu pēc sižetiskās attēlu sērijas.

Bērniem raksturīga svārstīšanās starp reālo un izdomāto (Karlovska, 1996).

Savukārt V. Makarevičs savā darbā pamato domu, ka sešgadīgi bērni vēl neprot radīt jaunus fantastiku tēlus, bet pārveido jau iepriekš zināmos. Bieži bērni savā jaunradē iekļauj tēlus (dzīvnieku, robotu) cilvēciskās dzīves situācijās, apveltot tos ar cilvēciskām domām, pārdzīvojumiem, uzvedības modeļiem. Patiesībā bērni šajos tēlos atspoguļo savu sociālo pieredzi (Makarevičs, 2008).

Ir reizes, kad bērni izdomāto personāžu palielina vai samazina.

R. Karlovska raksta, ka kustības sekmē iztēles attīstību. Kustību aktivitātēs bērni jūtas brīvi, emocionāli, tādējādi tiek aktivizēta iztēle un fantāzija. Kustības bērnus bagātina ar jaunām, dažādām izjūtām, kustību pieredzi un priekšstatiem. Profesionāli pedagogi, ieinteresēti vecāki bērniem piedāvās dažādu atribūtiķu (dažādas pasaku personāžu maskas, cepures, apģērbus, simbolus, pašgatavotus skaņu rīkus, aksesuārus), veicinās tādu uzdevumu veikšanu, kuri raisītu bērnus attēlot, izdomāt dažādus tēlus. Kustībās bērni pauž pasaku tēla iekšējās īpašības – rakstura īpatnības, emocijas, žestus un mīmiku (Karlovska, 1996).

D. Markus apcerē par bērnu iztēli raksta, ka iztēle nerodas no nekā, tā veidojas uz pieredzes un pārdzīvojuma bāzes. Ļoti spēcīgi bērnu iztēli sekmē sarunas ar sev tuvajiem – māmiņu, tēti, vecvecākiem vai auklīti (Markus, 2007).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem atmiņas procesi pakāpeniski no netīšās un nepastarpinātās atmiņas sāk pāriet uz tīšo un pastarpināto atmiņu.

R. Strautmane, aprakstot bērnu kognitīvo funkciju attīstību, akcentē, ka sešu līdz septiņu gadu vecumā tīšās atmiņas process – pilnveidojies, nostabilizējies (Strautmane, 2013).

Šajā laika posmā intensīvi attīstās visi atmiņu veidi: tēlainā (vizuālā), kustību (kinētiskā), dzirdes (audiālā).

R. Strautmane vērš uzmanību faktiem, ka bērni labi atceras nepieciešamā materiāla daudzumu, taču pārveido, kropļo to sākotnējo veidolu – neievēro proporcijas, izlaiž detaļas, jauc secību. Līdzīgi vērojumi, pētot dzirdes atmiņu. Pat četrkārtēja informācijas atkārtošana nenodrošina pilnīgu runas elementu kārtību, bērni var jaukt līdzīgus pēc nozīmes vai skaņas vārdus (Strautmane, 2013).

Šajā vecuma posmā būtiski izmainās arī kustību atmiņas saturs, jo kustības kļūst sarežģītākas un ietver sevī vairākus komponentus – soļot pa vingrošanas sola šauro malu, pārkāpt pāri dažāda augstuma un platuma šķēršļiem, lēkt pāri kustīgai auklai, braukt ar velosipēdu, nūjot, apgūt sporta spēļu elementus, peldēt apmācību. Pašapkalpošanās iemaņu jomā – patstāvīgi apģērbties un noģērbties, ievērot personīgās higiēnas normas, kā arī darbībām, kas saistītas ar sīko pirkstu muskulatūru: līmēšana, griešana, rakstīšana, zīmēšana.

Līdzīgas sakarības uzrāda arī V. Makarevičs savā pētījumā. Tātad bērniem vēl dominē netīšā tēlainā atmiņa. Mācību satura iegaumēšana ir atkarīga no emocionālā pievilcīguma, spilgtuma, arī novitātes. 6 – 7 gadus veci bērni, lai atcerētos informāciju, izmanto vecāku, pedagogu norādījumus un ieteikumus, kā veiksmīgāk iegaumēt un atcerēties (Makarevičs, 2008).

V. Hibnere pievērš uzmanību taustes un emocionālās atmiņas attīstības nozīmei bērnu kognitīvo procesu ietvaros. Viņa norāda, ka bērniem, kuriem interesē un ir labas sekmes veidošanā, atmiņā labi saglabājas ar tausti iegūtā informācija. Bērniem ar spilgti izteiktu emocionālo atmiņu no uztvertā bieži vien atmiņā ilgi saglabājas tieši pozitīvo pārdzīvojuma ietekmes (Hibnere, 1998).

L. Volkova, S. Šahovska secina, ka bērniem ar VSNA ir pazeminātas verbālās atmiņas spējas, līdz ar to cieš atmiņas kvalitāte. Bērni aizmirst dotās instrukcijas, tās elementus un pakārtotos uzdevumus (Волкова, Шаховская, 1999). Savukārt I. Tukiša, P. Vucenlazedāns akcentē šo bērnu raksturīgi ierobežoto apjomu

īslaicīgai atmiņai. Bērniem grūti atcerēties vārdu rindu (Tukiša, Vucenlzdāns, 2008).

Darba autore, apkopojot autoru atziņas, secina, ka šiem bērniem ir zema iegaumēšanas produktivitāte un informācijas iegaumēšanai ir nepieciešama daudzkārtēja atkārtošana.

Vecākā pirmsskolas vecumā izmaiņas skar visus uzmanības veidus un īpašības. Tās nozīme saistīta ar uztveres attīstību.

V. Makarevičs, rakstot pētījumu par sešgadīgu bērnu personības attīstību, uzsver, ka vecākā pirmsskolas vecuma bērniem sāk attīstīties iekšējā uzmanība. Bērni pakāpeniski mācās pakļaut savai gribai uzmanību (Makarevičs, 2008).

V. Makarevičs raksta, ka uzmanības koncentrācija, kā arī uzmanības sadalīšana un pārslēgšana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem attīstītas vēl nepilnīgi. Savukārt Hibnere, rakstot par bērnu uzmanības īpašībām, secina, ka uzmanības sadalīšana starp abu roku saskaņotām, vienlaicīgām kustībām attīstās pamazām, galvenokārt aptuveni 6 – 7 gadu vecumā (Hibnere, 1998). Bērniem pieaug informācijas daudzums, ko indivīdi spēj ietvert uzmanības lokā noteiktā laika vienībā. 6 – 7 gadīgie bērni nosauks trīs priekšmetus, ja tie viņiem būs pazīstami. Pieauguša cilvēka uzmanības apjoms ir septiņi priekšmeti.

Bērni šajā vecumā iegaumē vismaz divu pakāpju uzdevuma nosacījumus. Bez tam bērni koncentrējas un patstāvīgi prot plānot piedāvātos uzdevumus.

Sešus gadus veci bērni ir spējīgi apzināti pārslēgt savu uzmanību, noturēt uzmanību kādu laiku, koncentrējoties uz noteiktiem priekšmetiem, darbībām, parādībām.

Darba autore secina, ka vecākā pirmsskolas vecuma bērnu prasme koncentrēties spēlē lielu lomu, jo tā nosaka bērnu spēju un prasmi mērķtiecīgi iesaistīties mācību procesā, dažādās apkārtējās dzīves norisēs.

I.Tukiša, P. Vucenlzdāns atzīst, ka bērniem ar VSNA ir vērojama šāda psihoorganiskas simptomātika: uzmanības nenoturība, zema produktivitāte (Tukiša, Vucenlzdāns, 2008). Tas nozīmē, ka bērniem jāpiedāvā dažādi uzmanību attīstoši vingrinājumi (prāta vingrošana, labirinta tipa uzdevumi, mandalu krāsošana, ciparu bildes izkrāsošana, burtu mīklas risināšana).

Bērnu attīstību jeb psihisko briedumu raksturo saskarsmes, psihisko procesu attīstības līmenis. Tādējādi, apkopojot un analizējot zinātniskos literatūras avotus,

novērtējot 6 – 7 gadus vecus bērnus ar vecumposmam atbilstošu attīstību un bērnus ar VSNA, tika veikta šo divu bērnu grupu salīdzinoša analīze un tā atspoguļota tabulā, kas veidota pēc vairāku literatūras un avotu sarakstā minētu autoru atziņām (sk. 1.1.tabulu).

1.1 tabula bērnu attīstības jomu salīdzinājums

Bērņa attīstības jomas	Domāšanas	Emocionālā	Sociālā
Tipiska bērna attīstība	Dominē tēlainā domāšana un vārdiski loģiskās domāšanas aizsākumi.	<ol style="list-style-type: none"> Bērns apgūst jūtu izpausmes sociālās normas. Jūtas kļūst dziļākas. Veidojas emocionālā prognozēšana. Intensīvi attīstās augstākās jūtas – tikumiskās, estētiskās, izzināšanas. 	<ol style="list-style-type: none"> Saskarsmes attīstība ar vienaudžiem, spēja mijiedarboties ar citiem; Mazinās bērna egocentriskā pozīcija – piekrt mainīt savu viedokli, labot kļūdas, jo vēlas vienoti ar pieaugušo vērtēt notikumus.
Atsauce	Grīnvalde, 2010.	1. – 4. Makarevičs, 2008.	<ol style="list-style-type: none"> Makarēvičs, 2008. Tauriņa, 2015.
Bērns ar VSNA	<ol style="list-style-type: none"> Loģiskā domāšana atpaliek no vienaudžiem. Plānošanas prasmiju trūkums. Nepieciešama pieaugušo palīdzība, lai apgūtu analīzi, sintēzi, salīdzināšanu, vispārīnāšanu. 	Neizteiksmīga emociju un jūtu izpausmes.	<ol style="list-style-type: none"> Neprot iesaistīties kopīgā rotaļdarbībā (spēlējās atsevišķi). Noturīgi saskarsmes darbības traucējumi. Saskarsmes forma – situatīvi lietīška. Mazaktīvi un iniciatīvu saskarsmē parasti neizrāda. Motivācija – vajadzības sfēras trūkums.
Atsauce	<ol style="list-style-type: none"> Vindeče, Vucenlīdzāns, 2006. Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008. Vilcāne, 2007. 	Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008.	<ol style="list-style-type: none"> Vindeče, Vucenlīdzāns, 2006. – 5. Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008.

Bērna attīstības jomas	Uztveres	Iztēles	Atmiņas
Tipiska bērna attīstība	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uztveres diferenciacija. 2. Uztveres sistēmas pilnveidošanās saistīta ar intelektuālo attīstību un sekmē motivācijas sistēmas pilnveidošanos. 3. Prevalē šādas uztveres darbības: novērojums, aplūkošana, meklēšana. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Iztēle iegūst tīšo raksturu. 2. Iztēle pāriet uz iekšējo plānu. 3. Bērns apgūst dažādus tēlu radīšanas paņēmienus un līdzekļus. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Netīšs raksturs. 2. Bērni spēj viegli atcerēties daudzveidīgu materiālu. 3. Iegaumēšanas procesā sāk iesaistīties arī apjēšana. 4. Apjēgtā atmiņa attīstās paralēli mehāniskajai atmiņai. 5. Precīzi atkārtoto tekstu, kas sastāv no 3 – 4 teikumiem.
Atsauce	<ol style="list-style-type: none"> 1. Makarevičs, 2008. 2. Grīnvalde, 2010. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. – 3. Makarevičs, 2008. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. – 4. Kalvāns, 2018. 5. Razgaila, 2012.
Bērns ar VSNA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uztveres apjoma un noturības nepietiekamība. 2. Ierobežotas uztveres sadalīšanas spējas. 3. Traucēta vizuālā, audiālā, kinētiskā uztvere. 	Iztēle – nabadzīga.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zems verbālais atmiņas līmenis. 2. Neliela iegaumēšanas produktivitāte. 3. Nespēj atcerēties sarežģītākas instrukcijas, uzdevumu elementus un secību.
Atsauce	<ol style="list-style-type: none"> 1. – 2. Vindeče Vucenlazzdāns, 2006. Vilcāne, 2007. 	VISC, 2013.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Volkova, 1999. 2. – 3. Tukša, Vucenlazzdāns, 2008.

Bērna attīstības jomas	Motorikas	Uzmanības	Izziņas
Tipiska bērna attīstība	<ol style="list-style-type: none"> 1. Labi attīstīta kustību sfēra. 2. Ievērojami uzlabojas koordinācija. 3. Dzirdes, redzes un taustes koordinācija sasniedz pieauguša cilvēka līmeni. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Palielinās uzmanības noturības laiks. 2. Attīstās iekšējā uzmanība. 3. Strauji pieaug uzmanību īpašību attīstība; iegaumē divu pakāpju uzdevumu nosacījumus. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Veidojas zīmju simboliskā apziņas funkcija. 2. Pilnveidojas izziņāšanas intereses.
Atsauce	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008. 2. – 3. Grīnvalde, 2010. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Grīnvalde, 2010. 2. Makarevičs, 2008. 3. Razgaila, 2012. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. – 2. Makarevičs, 2008.
Bērns ar VSNA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Grūtības rada noteikta kustību izpilde pēc mutiskas instrukcijas. 2. Vājas kustību koordinācijas spējas, ātrums, neprecīza kustību izpildīšana. 3. Kustību raksturs – haotiskums. 4. Grūtības pārslēgties no vienas motorās darbības uz otru. 5. Roku sīko kustību attīstības līmenis – 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ātri nogurst. 2. Uzmanības nenoturība. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izziņas darbības traucējumi. 2. Zema izziņas darbības aktivitāte un mērķtiecība.
Atsauce	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tūbele, 2019. 2. Vindeče, Vucenlīdzāns, 2006. 3. – 5. Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. – 2. Vindeče, Vucenlīdzāns, 2006. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. – 2. Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008.

Bērna attīstības jomas	Psihiskais stāvoklis.	Pāšapkalpošanās
Tipiska bērna attīstība	Nervu sistēma un smadzeņu funkcijas ir pilnveidojušās, nervu procesi kļūst līdzsvarotāki.	Spēj aizpogāt, atpogāt pogas, atvērt durvju rokturus.
Atsauce	Grīnvalde, 2010.	Grīnvalde, 2010.
Bērns ar VSNA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nelīdzsvarots. 2. Raksturīga nervozitāte, paaugstināta uzbudināmība. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nespēj patstāvīgi apģērbties, noģērbties; atpogāt apģērbu. 2. Ēd lēni, nekārtīgi. 3. Grūtības kultūrhigiēnisko normu ievērošanā. 4. Grūtības sagādā darba vietas un rotaļlietu sakārtošana.
Atsauce	1. – 2. Vindeče, Vucenlazedāns, 2006.	1. – 4. Tukiša, Vucenlazedāns, 2008.

Aplūkojot visas minētās bērna attīstības jomas, darba autore secina, ka bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību ir vērojami traucējumi kognitīvā attīstībā, loģiskā domāšanu operāciju izveide ir gausāka, atmiņas inertums, uzmanības nenoturība, kavēta vizuālā, audiālā, kinētiskā uztvere, iztēles niecīgas izpausmes, vēlīna valodas attīstība, pati runa ir agramatiska. Fiziskajā jomā – motorā neveiklība, nepietiekama roku sīkās muskulatūras attīstība un koordinācija. Arī sociāli emocionālajā attīstībā – saskarsmes problēmas starp vienaudžiem, nav izveidojusies motivācija komunicēt ar apkārtējiem, jo bērniem grūti ir komentēt savu darbību. Tādējādi koriģējoši attīstošajā darbībā viens no galveniem uzdevumiem būtu jāizvirza saskarsmes motivācijas un pozitīvas komunikatīvas situācijas veicināšana. Bērniem, kuriem diagnosticēta VSNA, ir zems izziņas vajadzību līmenis, līdz ar to veidojas ierobežoti priekšstati par apkārtējo pasauli. Pašapkalpošanās jomā prasmju līmenis ir zems.

Šis apkopojums ļauj noteikt bērna ar VSNA tuvākās attīstības zonu, kognitīvo procesu, fiziskās, sociāli emocionālās attīstības īpatnības, nepieciešamās palīdzības daudzumu, palīdz veidot koriģējoši attīstošās darbības plānu, noteikt korekcijas iespējas.

Kognitīvā attīstība ir mījsakarībā ar runas un valodas attīstību.

1.4. Valodas un runas attīstība

Runa tiek definēta kā psihisks process. Tradicionāli tā tiek saistīta ar citiem psihiskiem procesiem, kā domāšanu, sajūtām, uztveri, uzmanību, atmiņu. Šo procesu ietekmē bērni izzina pasauli.

Bērnu **runas un valodas attīstība** ir pakļauta noteiktām likumsakarībām (valoda veidojas un attīstās pakāpeniski uz CNS darbības pamata, nepieciešama labvēlīga endogēno un eksogēno faktoru ietekme, runas un valodas veidošanās notiek noteiktā secībā, apgūstot dažādus valodas sistēmas elementus, tas ir katra cilvēka individuāls process), taču tās attīstība sākas jau mātes grūtniecības laikā. Runas un valodas prasmju pamati tiek ielikti līdz trīs gadu vecumam.

Agrīnajā posmā, sākot ar 2. – 3. mēnesi, zīdaiņiem parādās gugināšana, tā norāda I. Miltiņa (Miltiņa, 2005). S. Tūbele pievērš uzmanību faktam, ja bērni tiek turēti rokās vai guldīti uz vēdera, tad gugināšanas posms neveidosies (Tūbele, 2015). Savukārt bioloģijas zinātņu doktors J. Raipulis raksta, ka pirmajos trijos mēnešos

zīdaiņi rada skaņas, kuras viņš nosauc par „agrīno lalināšanu”. Tās pamatā ir vienzilbju skaņas, kurās ir grūti saklausīt līdzskani vai patskani. Ceturtajā dzīves mēnesī agrīno lalināšanu nomaina vēlīnā lalināšana (Raipulis, 2015). Te raksturīga vienas zilbes vairākkārtēja atkārtošana.

Lalināšanas periods ir ļoti svarīgs faktors apzinātas runas veidošanai. Lalināšanas laikā bērns aktīvi vingrina savu artikulācijas aparātu.

I. Miltiņa, rakstot par bērnu runas attīstību, piemin, ka zīdaiņiem piektajā, sestajā dzīves mēnesī gugināšana pakāpeniski pāriet lalināšanā (Miltiņa, 2005). Logopēde I. Gene uzsver, ka zīdaiņi savā nodabā vāvuļo. Atkārtot savas skaņas, mainot balss skaļumu un stiprumu (Gene, 1995). Bērni dažādi reaģē uz savu vārdu un svešu vārdu, ieklausās sarunās.

A. Irbe, S. Lindenberga piemin faktu, ka zīdaiņiem sešu mēnešu vecumā patīk atdarināt skaņas un bērnu teiktajā var skaidri saklausīt pirmo zilbi – ma, ba vai va (Irbe, Lindenberga, 2017). Sākotnēji bērni atkārtot vienu un to pašu zilbi ķēdes veidā. Tas liecina par runas kustību un runas dzirdes analizatoru savstarpēju sadarbību. I. Miltiņa uzsver, ka šajā posmā sāk darboties atgriezeniskā saite starp dzirdi un runu. Bērni izteic zilbi, ieklausās un atkārtot, līdz ar to veidojas autoeholāliska runa (Miltiņa, 2005).

Ap astoto, devīto mēnesi bērni sāk saprast pieaugušo runu. Lalināšanā saklausāmi dažādi skaņu kopojumi – da, da, da, ma, ma, ma, na, na, na, nē, nē. Bērni atdarina visas dzirdētās skaņas. Noris intonatīvi melodiska frāzes imitācija. Tādējādi zīdaiņi, iedziļinoties intonācijās, sagatavo sevi dažādu balsīgu un nebalsīgu, nazālu, caur muti brīvi plūstošu skaņu izrunai (Irbe, Lindenberga, 2017). Saziņai bieži tiek izmantoti žesti. Ja bērni pastiepj rokas uz priekšu, tad vēlas, lai viņus paņem klēpī vai rokās. Zīdaiņi žestus izdomā paši vai pārņem tos no ģimenes locekļiem. I. Blūmentāle norāda, ka bērni lalināšanu izmanto kā komunikācijas līdzekli. Šajā posmā ir vērojamas pirmās valodas sapratnes pazīmes, jo bērni sāk uztvert un reaģēt uz pieaugušā ikdienas darbībām un vārdiem (Blūmentāle, 2012).

V. Estabrūks, V. Rūķe – Draviņa, veicot pētījumus par bērnu runas un valodas attīstību, norāda, ka desmitajā dzīves mēnesī bērni saprot pieaugušo runu attiecībā uz sevi. Gan patstāvīgi, gan pēc pieaugušā lūguma izpilda dažādas iemācītas darbības ar rotaļlietām.

Vienpadsmit mēnešu vecumā strauji palielinās bērnu pasīvais vārdu krājums. Pēc vārdiska uzaicinājuma prot izpildīt mācītas darbības (met bumbu, šūpo lelli).

Divpadsmitajā dzīves mēnesī bērnu pasīvais vārdu krājums turpina palielināties. Vairs nav nepieciešams demonstrējums, lai saprastu darbības vārdus. Viens vārds var apzīmēt veselu teikumu. Bērni prot atdarināt dzīvnieku skaņas, pazīst priekšmetus pēc to nosaukumiem.

Trīspadsmit līdz piecpadsmit mēnešu vecumā bērni izprot vienkāršus jautājumus (kur mamma?), sāk atpazīt dažādu ķermeņa daļu nosaukumus, atpazīst un izrāda sapratni par daudzu priekšmetu nozīmi. Bērnu runai raksturīgi: atdarināt izmainītus patskaņus, rotaļājoties ar balsi izmanto vairāk patskaņus, lietot priekšējos eksplozīvos līdzskaņus.

No sešpadsmitā līdz astoņpadsmitajam dzīves mēnesim bērni vairāk saprot vienkāršus jautājumus, sāk izprast garākas frāzes un atslēgvārdus teikuma vidū, attīstās vārdu krājums pa kategorijām, pieaug lietoto vārdu skaits. Bērni turpina mainīgi veidot lūpeņus: p, b, m; priekšējos mēleņus: [d], [n]; pakaļējo mēleni [h] (Estabrooks, 1998).

Savukārt no deviņpadsmitā līdz divdesmit ceturtajam dzīves mēnesim bērnu izrunātie vārdi ir tuvināti īstajiem vārdiem, runā dzirdami vairāk patskaņi un līdzskaņi, un parādās [k], [g], [t], nostabilizējas [p], [b], [m], [n], [h], [v], lieto vārdu sākumā. Joprojām vārda vidū un beigās bieži tiek izlaisti līdzskaņi (Rūķe – Draviņa, 1992; Estabrooks, 1998).

Kā norāda monogrāfijas “Bērna komunikatīvās kompetences attīstība” autore D. Dzintare, I. Stangaine, D. Augstkalne, pēc divu gadu vecuma bērni valodu sāk apgūt ārkārtīgi strauji. Tas savukārt sekmē apziņas un saziņas attīstību (Dzintare, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Bērniem, sasniedzot divu gadu vecumu, patīk eksperimentēt ar valodas melodiskumu, sāk pareizi lietot uzsvarus vārdiem, atkārto vārdus un frāzes. Viena un tā paša vārda izruna notiek atšķirīgi. Bērni prot čukstēt.

Tuvojoties trīs gadu vecumam, bērnu izruna kļūst pareizāka, bērni saprot vairāk vispārīgus vārdus un spēj atbildēt uz daudz sarežģītāku valodu, norādījumiem, palielinās jēdzienu izpratne.

J. Raipulis raksta, ka periods starp dzimšanu un trim gadiem ir visu attīstības, mācīšanas iemaņu apguves sensitīvais periods. Bērni izzina apkārtējo pasauli ar

dzirdes, smaržas, redzes, garšas un taustes palīdzību. Tādējādi bērnu sociālo, emocionālo, kognitīvo, fizisko un valodas attīstību sekmē multisensorā pieredze (Raipulis, 2015).

Trīs gadu vecumā bērnu runa tiek raksturota jaunā kvalitātē. Bērni veido teikumu no 3 – 4 vārdiem. Sākas kāpēcīša periods.

No I. Freibergas pētījuma „Dzimtās valodas apguve trešajā dzīves gadā lingvistiskā un pedagoģiskā skatījumā” izriet, ka bērni valodu apgūst vienotā veselumā, kas ietver fonētiskās, leksiskās, gramatiskās vienības attīstību. Šīs vienības nepārtraukti mainās un pilnveidojas. Tādējādi ir būtiski sekmēt runas aktivitāti kopumā (Freiberga, 2016).

3,5 gadu vecumā bērni lieto atbilstošu balsu skaļumu, intonāciju. Vārdos samazinās skaņu izlaišana un aizstāšana, tiek ieviesti vairāki līdzskaņi, veidojas vairāk skaņu saplūdumi sākuma un beigu pozīcijās. Turpina palielināties pasīvā vārdu krājuma saprašana.

Logopēde I. Gene uzsver, ka četrgadīgu bērnu veidotie teikumi kļūst garāki, runā parādās arī salikti teikumi. Runa ir gramatiski pareiza, taču vēl ir pieļaujama dažu skaņu aizstāšana ar citām. Ar pieaugušā palīdzību veido stāstījumu par attēlu. Jāņem vērā, ka skaņas šajā vecumā var mācīt tikai tad, ja bērni paši to labprātīgi vēlas. Skaņu [r] neiesaka mācīt ātrāk par piecu gadu vecumu, jo bērnu mēles muskulatūra nav vēl pietiekami attīstīta. Pastāv iespēja, ka bērni šo skaņu sāks izrunāt, vibrējot ūku (Gene, 1995). Ceturtā dzīves gada beigās bērnu rīcībā jau var būt teikums ar salīdzinājumu. Atkarībā no sarunas iespējām četrus gadus veci bērni sāk lietot dažādus pretstata saikļus.

Audiologopēde I. Kalēja, balstoties uz personīgo pieredzi, aprakstot svarīgākās valodas un runas prasmes bērniem, secina, ka bērniem pieaug apstākļu vārdu daudzums runā (Kalēja, 2014).

Darba autore, rezumējot iepriekš minēto, izdala piecas galvenās kvalitatīvās izmaiņas bērnu valodas un runas attīstībā līdz četrus gadu vecumam: skaņu, zilbju vokalizēšana, parādās pirmie vārdi un autoeholaliska runa, uzlabojas skaņu atšķiršana citu un paša bērna runā, palielinās aktīvais un pasīvais vārdu krājums, lēnām un pakāpeniski bērni apgūst valodas gramatisko struktūru.

Piecu gadu vecumā bērnu aktīvajā vārdu krājumā ietilpst aptuveni 2500 vārdu, taču pasīvais vārdu krājums var būt ievērojami lielāks. Tā kā lūpu un mēles

muskulatūra ir pietiekami nostiprinājusies, tad bērni var izrunāt visas valodas skaņas, izņemot skaņu [r]. Kā norāda I. Gene, tās izruna var veidoties līdz septiņu gadu vecumam (Gene, 1995). Bērni prot atstāstīt paša piedzīvotos pagātnes notikumus, īsu pasaku vaio stāstu. Piedāvājot apskatīt sižetisko attēlu, piecus gadus veci bērni pievērš uzmanību galvenajai darbībai, svarīgākajam. Šajā vecuma periodā mācās piemeklēt vārdus ar pretēju (antonīmus) un līdzīgu nozīmi (sinonīmus). V. Rūķe – Draviņa uzsver, ka šajā vecumā bērni mēdz būt ļoti runīgi, ar tieksmi nemitīgi jautāt un ar neatslābstošu interesi klausīties vienu un to pašu pasaku vairākkārt (Rūķe – Draviņa, 1992). Tādējādi darba autore secina, ka bērna runa pamatā ir izveidojusies, turpmāk tā tikai pilnveidosies ar jauniem vārdiem un izteiksmes līdzekļiem.

Sešu gadu vecumā bērni veido vienkāršus paplašinātus un saliktus pakārtotus teikumus, tā norāda N. Razgaila (Razgaila, 2012). Bērni prot nosaukt vienkāršas, vispārinošas kategorijas un runā izmanto arī abstraktus jēdzienus. Veidojas pirmās rakstu valodas prasmes.

No sešu līdz septiņu gadu vecumam bērni mācās skaidri un loģiski izteikt savu domu. Tādējādi spriedumi kļūst par intelektuālu uzdevumu risināšanas veidu, bet pati runa kļūst par domāšanas ieroci un izziņas līdzekli. N. Razgaila raksta, ka runai ir vairākas izpausmes formas: klausīšanās, sarunu, izteikumu, vērtējumu un stāstu veidošana (Razgaila, 2012). Savukārt A. Irbe, S. Lindenberga pauž domu, ka bērni precīzi izvēlas vārdus, izsakot savus priekšstatus par apkārtni un attieksmi pret to, kā arī lieto pareizas gramatiskas formas (Irbe, Lindenberga, 2017).

Vairāki zinātniskās literatūras autori (Шапкина, Зернова, Зимица, 2002; Vilcāne, 2007; Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008; Blūmentāle, 2012; Филичева, 2015; Tūbele, 2019), aprakstot bērnus, kuriem konstatēta VSNA, atzīmē, ka viena no raksturīgākajām pazīmēm šiem bērniem ir valodas vēla attīstība. Pirmie vārdi parādās tikai triju, četru vai pat piecu gadu vecumā. Savukārt otra raksturīgākā pazīme – ekspresīvās runas trūkums.

Jāņem vērā, ka valodas sistēmas nepietiekamas attīstības runas attīstības līmeņi savā starpā atšķiras ar valodas prasmju arguves pakāpi (Волкова, 1999,2004; Vilcāne, 2007; Blūmentāle, 2012; Филичева, 2015; Tūbele, 2019).

Darba autore apkopojusi VSNA 1 un 2. runas attīstības līmeņu pazīmju kopumu runas un valodas attīstībā, kas tiek atspoguļota salīdzinošā tabulā (sk.1.4. 2. tabulu).

1.4.2. tabula. VSNA 1. un 2. runas attīstības līmeņu pazīmju kopums

Komponenti	VSNA 1. runas attīstības līmenis	Atsauce	VSNA 2. runas attīstības līmenis	Atsauce
Fonētika	1. Nepareizas artikulācijas dēļ, skaņu izruna ir traucēta. 2. Runā saklausāmi vairāk ir līdzskaņi. 3. Runas skaņas puse tiek raksturota ar fonētisko nenoteiktību.	1. – 2. Vilcāne, 2007; Волкова, 1999,2004. 3. Blūmentāle, 2012; Tūbele, 2019.	1. Vērojami skaņu izrunas traucējumi, jo īpaši mīkstie līdzskaņi, šņāceņi. 2. Tipiski arī zilbju traucējumi – izlaišana, pārstāšanās, samainīšana, aizvietošana.	1. – 2. Vilcāne, 2007; Tūbele, 2019.
Fonemātiskie procesi	1. Fonemātiskā uztvere – vāji attīstīta. 2. Skaņu analīzi un sintēzi neizprot un neuztver.	1. – 2. Vilcāne, 2007.	1. Traucēta fonemātiskā uztvere. 2. Fonemātiskās analīzes un sintēzes uzdevumus neizprot.	1. Vilcāne, 2007. 2. Blūmentāle, 2012.
Gramatika	1. Neizmanto gramatiskos elementus. 2. Vārdi, kuru sastāvā ir saknes bez afiksiem. Vārdiem nemainās locījums, dzimte, skaitlis. Raksturīga ir tikai viena forma.	1. – 2. Vilcāne, 2007.	1. Nesaskaņo vārdus dzimtē, skaitlī un locījumos. 2. Nepareizi lieto lietvārdu locījumos.	1. – 2. Vilcāne, 2007; Tukiša, Vucenlazedāns, 2008.
Leksika	1. Pasīvais vārdu krājums būtiski prevalē pār aktīvo vārdu krājumu 2. Aktīvā vārdu krājumā ietilpst nedaudzi ikdienas vārdi, ko izrunā neprecīzi (vārdu saknes bez piedēkļiem, piedēkļiem un galotnēm).	1. Blūmentāle, 2012. 2. – 4. Vilcāne, 2007.	1. Vārdu krājums –ierobežots. 2. Sāk atšķirt priekšmeta un darbības nosaukumus. 3. Lieto vietas apstākļa vārdus, vārdu savienojumus. 4. Sāk izmantot pronomenus, atsevišķus	1. – 3. Vilcāne, 2007. 4. Tūbele, 2019.

	3. Daži bērni lieto atsevišķas skaņas, dažus šļupstošus vārdus, skaņu atdarinājumus (vau, bū, mū utt.) 4. Viens vārds var apzīmēt veselu teikumu, tam ir vairākas nozīmes.		prievārdus.	
Saistītā runa			Prot atbildēt uz jautājumiem par attēlu, ja ir attēloti pazīstami priekšmeti un atpazītas situācijas.	Vilcāne, 2007.

Darba autore pēc veiktā runas attīstības līmeņu apkopojuma secina, ka pirmsskolas vecuma bērniem ar VSNA, ir traucētas visas valodas komponentes: fonētika, fonemātika, leksika, gramatika un saistītā runa. Tādējādi šiem bērniem ir nepieciešama īpaša pieeja, speciāla apmācības veidošana pa posmiem (impresīvās runas veidošana, runas aktivitātes tālāka attīstīšana un teikumu veidošana, gramatiski pareizi vienkāršu teikumu veidošana, visu iepriekš uzsākto apvienošana), balstoties uz bērna stiprajām pusēm, ievērojot vecumposmu vajadzības. Ar rotaļu, vingrinājumu, spēļu palīdzību jādod bērnam iespēja iepazīt sevi, dabu, sabiedrību, attīstīt ieradumus un tikumus, kas balstīti vērtībās (dzīvība, cieņa, darbs, latviešu valoda) (Skola2030, 2017). Lai pedagoģiskais process noritētu veiksmīgi, ir nepieciešama aktīva līdzdalība no vecāku, pedagogu un bērna puses.

Savukārt, lai saprastu, kā palīdzēt bērniem, kuriem konstatēta VSNA, jāzina diagnozes attīstība, kas būtiski ietekmē koriģējoši attīstošās darbības plānošanu.

Nākamajā nodaļā autore aplūko teorētisko skaidrojumu par valodas sistēmas nepietiekamas attīstības cēloņiem, izšķirot 4 valodas apguves nepietiekamas attīstības līmeņus.

2. Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības cēloņi un klasifikācija

Pētot zinātniskās literatūras avotus, kuru autori ir Volkova (1999), Volosovcs (2002), Vindeče (2006), Tukiša, Vucenlzdāns (2008), Tomele (2010), Blūmentāle (2012), Raipulis (2015), Augstkalne, Miltiņa (2015), Babilova, Kapustina (2017), Omnis, Truci Ma (2018), Tūbele (2012, 2015, 2019), Jagunova, Gainetdinova (2018), var secināt, ka valodas sistēmas nepietiekamas attīstības cēloņi ir saistīti gan ar endogēno, gan ar eksogēno faktoru traucējošo ietekmi.

Endogēnie faktori – iedzimtība, prenatālā un intranatālā perioda iespaidi, bet eksogēnie faktori ir sociālā vide, ekoloģija.

Iedzimtības ietekmi novēro, ja ir organiski bojājumi gēnu vai hromosomu līmenī (Dauna sindroms, Viljama sindroms, Angelmana sindroms, Turnera sindroms).

J. Raipulis, pētot valodas iedzimtības pamatus, konstatē, ka daudzām valodas un ar valodu nesaistītām novirzēm ir kopīgas ģenētikas saknes. Viņš raksta, ka pētījumos ir konstatēti vairāki gēni, mutācijas, kuri paaugstina valodas attīstības traucējumu riska faktorus. Raipulis piemin FOXP 2 regulēta gēna CNTNA 2 mutāciju (Raipulis, 2015).

Grūtniecības periods ir jutīgs pret ārējām iedarbībām, īpaši jutīgi kritiskie grūtniecības periodi, kuros apkārtējās vides nelabvēlīgā iedarbība izraisa vislielākos attīstības traucējumus orgānu un orgānu sistēmas veidošanā (Geske, 2005).

Pēc piedzimšanas bērniem parādās ne tikai iedzimtības traucējumu izraisītās izmaiņas, kuru veidošanos nosaka genotips, bet arī iegūtās izmaiņas, kas veidojušās nelabvēlīgiem faktoriem iedarbojoties intrauterīnā periodā, tā norāda R. Geske (Geske, 2005).

Kā norāda R. Geske, tad teratogēni (troksnis, jonizēts starojums, vīrusi, baktērijas, sēnītes), kas iedarbojas uz embriju gan ar mātes organisma starpniecību, gan tieši, gan netieši, var būt saistīti ar mātes dzīvesveidu, profesijas izvēli, nodarbošanos brīvā laikā, medikamentu lietošanu, kaitīgiem ieradumiem, lietoto pārtiku, apkārtējās vides piesārņojumu (Geske, 2005)

2009. gadā veiktais pētījums “Mātes un bērna veselība prenatālajā periodā” apliecina, cik svarīga ir mātes veselības un dzīvesveida ieradumu nozīme bērna attīstībā. Pētījuma dati liecina, ka bērna gaidīšanas laikā 10% jauno māmiņu ir

smēķējušas, 0,5% ir lietojušas alkoholiskos dzērienus, bet 0,1% ir lietojušas narkotiskās vielas vai to maisījumus (Miltiņa, Augstkalne, 2015).

Specifiskus runas traucējumus var radīt arī mātes un augļa asins rēzus faktoru nesaderība, jo tās rezultātā tiek bojātas augļa smadzeņu zemgarozas zonas.

Intranatālajā periodā ir īpaši nozīmīgi apstākļi, kādos bērni nāk pasaulē. Komplikācijas dzemdību procesā (dzemdību traumas, asfiksija, nabassaites apvīšanās ap kaklu, asinsizplūdumi smadzenēs) var ietekmēt bērna attīstību veselumā, tā raksta T. Volosovcs (Волосовец, 2002).

Noteikta vieta runas traucējumu etioloģijā ir minimālās smadzeņu disfunkcijas (MSD) sekām. Minimāla smadzeņu disfunkcija var izpausties uz dažādu komplikāciju fona. Bieži tas norisinās grūtniecības vai dzemdību laikā, ja bērniem ir pagaidu skābekļa bads. Pēc pētījuma datiem (Portnovs, 2018) pašlaik divdesmit pieci procenti bērnu cieš no MSD. Kā sekas slimībai ir hiperaktivitāte vai hipoaktivitāte, telpiskās orientācijas traucējumi, traucējumi runas un valodas attīstībā. Simptomu parādīšanās ir iespējama jau sešu, septiņu gadu vecumā.

Postnatālajā periodā – galvas traumas pirmsskolas vecumā, bērnu saslimšana ar neirotiskām slimībām (meningīts, meningoencefalīts), kā arī smagām somatiskām saslimšanām (respiratorās vīrusu infekcijas).

Raksturojot eksogēno faktoru negatīvo iedarbību, jāmin vides ekosistēma (gaisa piesārņojums, patogēnās sēnītes un vīrusi), makrosociālā vide (sociālekonomiskais stāvoklis valstī, sabiedrībā), mikrosociālā vide (ģimene).

Ļoti būtisks faktors – kāda ir valdošā gaisotne ģimenē, vecāku viedoklis par bērnu kā vērtību, drošības sajūta bērnam, mātes, tēva un bērna mijiedarbība. Un šeit tiek pieskaitīti arī tie gadījumi, kad vecāki ar bērnu nerunā, nepievērš pietiekami lielu uzmanību, kopā nespēlējas, nedod iespēju ikdienā satikties un komunicēt ar citiem bērniem, vecāku izvēlētās audzināšanas metodes, kā arī bilingvālisms.

Nelabvēlīgas sociālās vides ietekmē bērniem var veidoties traucējumi emocionālajā, sociālajā, izziņas jomā.

Valodas sistēmas nepietiekama attīstība ir runas traucējuma jēdziens pedagogiski psiholoģiskajā klasifikācijā, kas apvieno vairākus valodas sistēmas traucējumus pēc to kopīgām pazīmēm. Šajā VSNA grupā ietilpst: alālīja, dizartrijs, rinolālīja, afāzija, stostīšanās.

Valodas sistēmas nepietiekama attīstība pedagogiski psiholoģiskajā skatījumā tiek klasificēta kā alālīja, bez tam arī visi iepriekš minētie traucējumi ir saistīti ar VSNA, pie tam, arī neizzinātas izcelsmes VSNA (Tūbele, 2016). Savukārt citu valstu (Anglija, Amerika) zinātniskajos darbos alālīja tiek klasificēta kā attīstības afāzija.

Diemžēl, skatoties no klīniskā skatupunkta, VSNA nav praktiski pētīta, izņemot motoro un sensoro alālīju, kas veido tikai mazu daļu no VSNA.

I. Blūmentāle skaidro VSNA klīniskos veidus. Tiek norādīti trīs veidi. Pirmais – VSNA pazīmes, nav citu būtisku CNS darbības traucējumu pazīmju. Raksturīgi muskuļu tonusa regulācijas traucējumi, roku pirkstu kustību koordinācijas traucējumi. Otrais veids – VSNA kombinējas ar dažādiem neiroloģiskiem un psihopatoloģiskiem traucējumiem. Bērniem traucētas garīgās darbaspējas, ātri nogurst, paaugstināta uzbudināmība, emocionāla nestabilitāte, traucēta aktīvā uzmanība, atmiņa. Trešais VSNA klīniskais veids - stabila, specifiska VSNA, kuras cēlonis ir bojājums runas motorajā zonā (Brokā zona) vai runas dzirdes zonā (Vernike zona). Tā ir vissmagākā grupa (Blūmentāle, 2012).

O. Azova pievērš uzmanību faktam, ka alālījas pamatā ir neattīstītas galvas smadzeņu šūnas. Vēl pagājušā gadsimta 80 – 90 gados tika uzskatīts, ka tie ir nelieli traucējumi galvas smadzeņu garozas runas zonā, taču šobrīd tiek uzskatīts, ka valodas funkcijai ir dinamiska attīstība. Tādējādi endogēno vai eksogēno nelabvēlīgo faktoru dēļ smadzeņu šūnas beidz savu attīstību, kā rezultātā nenobriedušās šūnas ātri nogurst un nespēj veikt sintēzes un analīzes procesus, līdz ar to tiek ietekmēta runas un valodas attīstība (Azova, 2016).

O. Azova alālīju iedala pēc anatomiski fizioloģiskā traucējuma:

- pēc lokalizācijas – Motorā (Broka), sensorā (Vernike);
- pēc lateralizācijas – psihisko funkciju sadale starp labo un kreiso puslodi, pusložu asimetrija vai nepilna identitāte;
- pēc ambidekstrijas – nav izteikta dominējošā puslode – spēj darboties gan ar vienu, gan ar otru roku, lielas iespējas saskarties ar UDS un hiperaktivitāti (Azova, 2016).

Izšķir divu veidu alālījas: sensoro un motoro.

Ja traucēta dzirdes analizatoru darbība, tad bērnam valodas sapratne būs traucēta, mazattīstīta fonētiskā uztvere, grūti uztvert skaņas telpiski, vāji attīstīta

dzirdes atmiņa. Šo traucējumu cēlonis būs dominantās puslodes deniņu daivas runas centra un tā vadīšanas ceļu bojājums.

Savukārt, ja traucēta runas kustību analizatoru darbība, tad bērniem sagādā grūtības aktīvā vārda krājuma apgūšana, teikuma veidošana, fonētika, lai gan valodas izpratne ir visai pilnvērtīga. Bieži vērojama orālā apraksija. Te jāmin, ka bojājuma cēlonis ir konstatējams runas kustību analizatoru garozas daļas un tās vadīšanas ceļos (Galkina, 1979; Miltiņa, 2008).

V. Galkina savā pētījumā par bērniem alāliķiem apraksta ārstes G. Gurovecas secinājumus, ka bērnus ar motoro alāliju iedala divās grupās – bērni, kuru valodā pārsvarā ir leksiski gramatiski traucējumi un bērni, kuriem dominē fonētiski fonemātiski valodas traucējumi (Galkina, 1979).

Darba autore var secināt, ka alālija būtiski ietekmē bērna vispārējo attīstību, un šādiem bērniem vērojami gan fonētiski fonemātiski, gan leksiski gramatiski traucējumi. Bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību novērojama arī vispārēja motorikas neveiklība, impulsivitāte, hiperaktivitāte, sekundāra psihiskās attīstības aizture, koncentrēšanās spēju un izteikšanās spēju grūtības.

Vairāki pētnieki (Blūmentāle, 2012; Филичева, 2015; Tūbele, 2019) savos pētījumos informē, ka valodas sistēmas nepietiekama attīstība tiek iedalīta četros runas attīstības līmeņos.

VSNA 1. runas attīstības līmenis:

- bērni „nerunā”;
- valoda kā sistēma nav attīstījusies;
- izmanto neverbālus saziņas līdzekļus;
- pasīvais vārdu krājums dominē pār aktīvo vārdu krājumu;
- fonemātiskās uztveres uzdevumus neizprot.

VSNA 2. runas attīstības līmenis:

- bērni veido frāzes;
- neveido teikumus;
- atbild par attēlu ar uzvedinošu jautājumu palīdzību;
- fonemātiskās uztveres uzdevumus izprot;
- neizprot un nelieto gramatiskās formas;
- fonemātiskās analīzes uzdevumus neizprot.

VSNA 3. runas attīstības līmenis:

- bērni veido teikumus;
- teikumu veidošana ir gramatiski neprecīza;
- saistīto runu veido nepietiekami;
- ir novērojamas nelielas, bet noturīgas kļūdas visās valodas sistēmas pamatvienībās;
- fonemātiskās analīzes uzdevumus veic ar kļūdām;
- neprecīza skaņu izruna;
- neizprot izmantot vārdu atvasināšanas paņēmienus.

VSNA 4. runas attīstības līmenis:

- nepietiekami veido stāstījumu;
- atsevišķas gramatiskas kļūdas;
- fonemātiskās analīzes kļūdas;
- grūtības izprast sakāmvārdus, parunas, atminēt mīklas;
- nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere (Tūbele, 2019; Blūmentāle, 2012).

S. Tūbele savā monogrāfijā par valodas traucējumu novērtēšanu raksta, ka ir ievērojamas atšķirības starp runas attīstības līmeņiem. Līdz ar to atšķirīgi būs galvenie koriģējoši attīstošās darbības mērķi un uzdevumi (Tūbele, 2019).

Par valodas sistēmas nepietiekamas attīstības strukturālo plānojumu raksta S. Tūbele, J., Lūse (sk. 1. pielikumu), uzsverot korekcijas darba virzienu mijiedarbību (izrunas traucējumu novēršana, fonemātiskās uztveres attīstīšana, leksisko traucējumu novēršana, gramatisko traucējumu novēršana, saistītās runas pilnveidošana) (Tūbele, Lūse, 2012). Savukārt I. Miltiņa ir izveidojusi logopēda koriģējoši attīstošās darbības modeli (sk. 2. pielikumu), akcentējot runas psiholoģiskās bāzes veidošanu, vispārējās motorikas attīstīšanu, fonemātiskās uztveres rosināšanu, vārdu krājuma bagātināšanu, runas gramatisko noformējumu korekciju un saistītās runas attīstīšanu (Miltiņa, 2008). Taču šie izstrādātie plāni paredzēti bērniem ar VSNA 3. un 4. runas attīstības līmeni korekcijas darba ietvaros.

No iepriekš minētā darba autore secina, ka valodas sistēmas nepietiekamu attīstību iedala četros runas attīstības līmeņos, atkarībā no bojājuma veida un vietas

galvas smadzeņu zonā, kas pilnībā ietekmē runas un valodas attīstību. Traucējoši faktori var būt endogēnie un eksogēnie. Tāpēc svarīgs ir laicīgi noteikts valodas sistēmas nepietiekamas attīstības līmenis un savlaicīgi uzsākts koriģējoši attīstošais darbs.

Nākamajā nodaļā autore apskata teorētisko skaidrojumu par fonemātiskās uztveres nozīmīgumu bērna runas attīstībā un fonētiskās ritmikas lomu runas attīstībā.

3. Fonemātiskās uztveres un fonētiskās ritmikas nozīme bērna runas attīstībā

Gramatiski pareizas, leksiski bagātas un fonētiski skaidras runas veidošanas pamatā ir nepieciešams noteikts fonemātisko procesu attīstības līmenis. Fonemātiskie procesi sevī ietver: fonemātisko dzirdi, fonemātisko uztveri, fonemātiskos priekšstatus, fonemātisko analīzi un sintēzi.

Logopēde J. Līdaka atzīst, ka fonemātiskā dzirde ir spēja atšķirt atsevišķas fonēmas; vārdus, kuri atšķiras ar vienu fonēmu (Līdaka, 2015).

Savukārt logopēde M. Tefa uzskata, ka fonemātiskā uztvere ir valodas skaņu uztvere, kas nodrošina šo skaņu pareizu saklausīšanu un atšķiršanu no citām akustiski līdzīgām skaņām (Tefa, 2012). Fonemātiskā uztvere veidojas galvas smadzeņu garozā pienākošo dzirdes un kinētisko kairinājumu rezultātā. Noteiktā secībā šie kairinājumi sadalās un top iespējama atsevišķu fonēmu atšķiršana (Pauliņa, 2008).

I. Miltiņa norāda, ka fonemātiskie priekšstati – iekšēji izveidojušies vārdu skaņu tēli, saskaņā ar kuriem cilvēks var nosaukt vārdus, kas sākas ar konkrētu skaņu skaitu, gan vārdus, kuros skaņa ir noteiktā pozīcijā (Miltiņa, 2017).

Fonemātiskā analīze – spēja noteikt, no kādām skaņām sastāv vārds, kādā secībā skaņas ir sakārtotas un spēja noteikt vārda nozīmes atšķirības, ko nosaka fonēmas (VISC, 2013).

Fonemātiskā sintēze ir prasme veikt attiecīgu prāta darbību, savienojot atsevišķas daļas vienotā veselumā (skaņas – zilbēs, zilbes – vārdos utt.) un pēc tam domās atpazīt šo veselumu (VISC, 2013).

No vairāku autoru (Волкова, 1999; Волосовец, 2002; Klatenberga, 2014; Miltiņa, 2017) pētījumiem, var secināt, ka fonemātiskie procesi bērnos veidojas pakāpeniski. Sākot no divām nedēļām, kopš dzimšanas brīža, jaundzimušie sāk reaģēt uz visām skaņām. Piektajā dzīves mēnesī bērni sāk pievērst uzmanību arvien smalkākiem dzirdes kairinājumiem. I. Klatenberga atzīst, ka sešus mēnešus veci zīdaiņi ar abpusējās dzirdes palīdzību var precīzi noteikt trokšņa avota virzienu (Klatenberga, 2014). Savukārt 7 – 11 mēnešu vecumā zīdaiņi reaģē uz vārdu, bet tikai uz tā intonācijas pusi, nevis objektīvo nozīmi. Pirmā dzīves gada beigās bērniem vārds sāk kalpot kā saziņas līdzeklis. Kā norāda logopēde I. Gene, tad aptuveni divu gadu vecumā bērniem fonemātiskā dzirde ir izveidojusies. Tādējādi bērni sadzird un

atšķir visas valodas skaņas. Tomēr šajā vecumā bērnu izruna vēl ir kļūdaina, jo bērnu mēles un lūpu muskulatūra, un fonemātiskā uztvere vēl nav sasniegusi nepieciešamo attīstības līmeni, lai spētu izrunāt dažu skaņu sarežģīto artikulāciju (Gene, 1995). Savukārt A. Pauliņa, rakstot par fonemātiskās uztveres nozīmīgumu bērnu runas un valodas attīstībā, piemin N. Švackina pētījuma rezultātus par valodas fonēmu psiholoģisko dabu, izvirzot secinājumus: fonēma rodas tikai saistībā ar valodu, fonēma ir skaņa, kas šķir vārdu nozīmes, fonēmai piemīt relatīvā pastāvība (Pauliņa, 2008). Logopēde J. Līdaka atzīst, ka pamazām dzirdes uztvere pāriet fonemātiskajā uztverē (Līdaka, 2018). Trešajā un daļēji ceturtajā bērnu dzīves gadā fonemātiskās uztveres spējas ir tik labi attīstītas, ka bērni sāk atšķirt vispirms balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus, tad skaneņus, sonoros, šņāceņus un svelpeņus. Piecu gadu vecumā bērniem pamatā ir izveidojusies fonemātiskā uztvere. Tādējādi bērni spēj pareizi saklausīt un atšķirt skaņu no citām akustiski līdzīgām skaņām. Seši gadi ir optimālais vecums bērnu fonemātiskās uztveres pilnveidošanai, kas ir sagatavošanās posms, lai apgūtu lasīt un rakstīt prasmes (Gene, 1995).

Apkopojot visu iepriekš minēto, darba autore secina, ka bērniem fonemātiskā dzirde attīstās pakāpeniski un ir pamats fonemātiskās uztveres attīstībai. Tā turpina attīstīties un pilnveidoties visā pirmsskolas vecumā, un paralēli bērni, ievērojot runas un valodas attīstības likumsakarības, iemācās arī izrunāt visas valodas skaņas.

Īpaša nozīme ir fonemātiskās uztveres attīstībai, tā bērniem sekmē skaņu saklausīšanu, to atšķiršanu, kas savukārt ir pamatā vārda atpazīšanai, kā arī kalpo pareizai skaņu izrunas apgūšanai, tā norāda Freiberga (Freiberga, 2016).

Bērniem ar nepietiekami attīstītu fonemātisko uztveri ir traucēta ne tikai skaņas izruna, bet arī runas izpratne, jo bērni nespēj izdalīt skaņām tuvu esošās fonēmas. Šiem bērniem vārdi ar šādām fonēmām skan vienādi. Līdz ar to vārdu krājums netiek papildināts ar vārdiem, kas ietver grūti atšķiramas skaņas, kā ir traucēta runas gramatiskā uzbūve, secīgi tiek traucēti arī fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes prasmju veidošanās procesi.

A. Pauliņa atzīst, ka nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere runas attīstības procesā rada noturīgus mācīšanās traucējumus, kurus bez logopēda, pirmsskolas izglītības skolotāja un vecāku aktīvas līdzdalības bērni paši pārvarēt nespēj (Pauliņa, 2008).

K. Kuške, S. Tūbele atzīst, ka bērni, kuriem ir dziļa fonemātiskā uztveres nepietiekamība, nesaklausa vārda skaņas, nediferencē attiecības starp vārda skaņu elementiem, no vārda spēj izdalīt tikai akustiski spēcīgus elementus (Kuške, 2013; Tūbele, 2019).

Darba autore, aprakstot visu iepriekš minēto, secina, ka bērnu runu fonemātiskās uztveres traucējumu gadījumā būs grūti izprast gan vienaudžiem, gan pieaugušajiem. Fonemātiskās uztveres prasmes ir bērniem jāiemāca.

Vairāki autori (Волкова, 1999, 2004; Волосовец, 2002; Vilcāne, 2007; Blūmentāle, 2012; Филучева, 2002, 2005, 2015; Tūbele, 2019) savos pētījumos par bērniem, kuriem diagnosticēta valodas sistēmas nepietiekamas attīstības pirmais runas attīstības līmenis, atzīst, ka viņu fonemātiskā uztvere ir ļoti vāji attīstīta. Tādējādi šie bērni neizprot un neuztver fonemātisko analīzi un sintēzi. Savukārt bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamas attīstības otro runas attīstības līmeni ir fonemātiskās uztveres nepietiekamība un nav attīstītas fonemātiskās skaņu analīzes un sintēzes iemaņas.

Apkopojot vairāku autoru (Galkina, 1979; Baumanē, 1994; Golubeva, 2003) atziņas par koriģējoši attīstošās darbības pieejām fonemātiskās uztveres attīstīšanā, galvenā uzmanība tiek pievērsta bērnu ieinteresēšana runāšanā, aktivizējot bērnu uzmanību valodas skaņām, sekmējot, lai uz valodas skaņām bērni atbildētu ar kustību, darbību vai skaņu, veicinot atdarināšanas iemaņas.

T. Tulovska atzīst, ka fonemātiskās uztveres attīstīšanas sistēma sastāv no 3 posmiem. Pirmkārt, ārpusrunas skaņu atpazīšana, otrkārt, runas dzirdes attīstība, treškārt, fonemātiskās skaņu analīzes un sintēzes iemaņu veidošana (Tulovska, 2016). Lai sekmīgi tiktu attīstīta fonemātiskā uztvere, ir jāievēro secīguma un pakāpenības principi.

M. Makejeva iesaka sākotnējā posmā piedāvāt bērniem atpazīt un atšķirt ar runu nesaistītās skaņas: dabas parādības trokšņus, sadzīves trokšņus, dzīvnieku un putnu skaņas, skaņu rīku un mūzikas instrumentu skaņas. Šādu vingrinājumu izpilde aktivizēs dzirdes uzmanību un dzirdes atmiņas attīstību. Tad seko vingrinājumi, kuros bērniem māca atšķirt skaņu frekvences, tembru, koncentrējoties uz tām pašām skaņām. Trešajā posmā tiek piedāvāti vingrinājumi, kur jāatšķir vārdi, kam skaņu kompozīcija ir līdzīga. Ceturtajā posmā – iemācās atšķirt zilbes, kas līdzīgas pēc artikulācijas vietas (Makejeva, 2019).

Viens no savdabīgiem runas apmācības paņēmieniem ir fonētiskā ritmika. Multisensorā runas mācīšanās balstās uz visu esošo analizatoru – dzirdes, redzes, taustes u.c. pēc iespējas daudzveidīgāku izmantošanu sevišķi pirmsskolas vecumā, jo bērni šajā laikā uztver visu jauno, veidojot bāzi tālākajai apmācībai skolā.

Ē. Plinta atzīmē, ka kustību analizatoram ir svarīga loma, aizvadot impulsus uz galvas smadzenēm no kustošiem runas orgāniem. Runas orgānu kinētisko impulsu izmantošana var kalpot par atbalstu darbā pie skaņu artikulācijas (Plinta, 1998).

Ar redzes analizatoru tiek uztvertas artikulācijas aparāta kustības – lūpu, apakšējā žokļa kustības.

Svarīgi, ka ar redzi bērni neuztver tikai artikulācijas aparāta darbību vien, bet redz pašu cilvēku, tā sejas izteiksmi un attieksmi pret viņu pašu.

Ar tausti, ādas analizatora palīdzību iespējams uztvert virkni runas fonētisko elementu. Pieliekot roku pie kakla, bērni jūt balss saišu vibrācijas, izrunājot noteiktas skaņas (balsīgos līdzskaņus). Izrunājot skaņu [i], vibrē galvas virsa. Izrunājot skaņu [m], vibrē vaigi, bet skaņu [n] – deguna sānu daļa. Ar ādas analizatora palīdzību var konstatēt gaisa plūsmu izelpā. Tādējādi bērni saņem informāciju, ko nevar uztvert ar redzi.

Ar bērniem strādā dažādi speciālisti (fizioterapeits, ergoterapeits, speciālais pedagogs, izglītības psihologs, mūzikas pirmsskolas izglītības skolotājs), taču ar bērniem, kuriem konstatēta VSNA, apmācības iestāžu praksē arvien intensīvāk tiek pielietota specifiska vingrinājumu sistēma – fonētiskā ritmika.

Kustību veidošanās cilvēkam notiek ar runas palīdzību un otrādi, tāpēc koriģējoši attīstošas darbībā kustība ir jāizmanto kā korekcijas līdzeklis.

Bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību apmācībā, nedrīkst atstāt neizmantotu nevienu paņēmieni, viņu ierobežotas attīstības veseluma dēļ. Kopējās ķermeņa un runas orgānu kustības noņem bērniem raksturīgo sasprindzinājumu. Veicot ritmiskas kustības, bērni uzvedas nepiespiesti, un šī atraisītība labvēlīgi ietekmē runas orgānu kustības, līdz ar to skaidrāka un saprotamāka kļūst dažādu skaņu, zilbju, vārdu izruna.

T. Vlasova, A. Pfafenrodta, N. Lukašs, A. Muhina fonētisko ritmiku definē, kā kustību vingrinājumu sistēmu, kurā dažādu ķermeņa daļu – roku, kāju, galvas – kustības saskaņotas ar noteikta runas materiāla – skaņu, zilbju, vārdu vai frāžu izrunāšanu (Власова, Пфафенродт, 1996; Мухина, 2008; Лукаш, 2013).

Saskaņoti kustību un runas vingrinājumi palīdz bērniem pareizāk izrunāt skaņas, veido runas elpošanu. Tādējādi fonētiskā ritmika organiski ietilpst runas veidošanas darbā un vienlaicīgi sekmē arī kustību dabiskuma, koordinācijas un ritma attīstīšanos.

Fonētiskās ritmikas nodarbību galvenie uzdevumi ir šādi:

- savienot runas kustību un dzirdes analizatoru darbību ar vispārējās motorikas attīstību;
- sekmēt runas elpošanu;
- pareizi atdarināt atsevišķas skaņas, zilbes, vārdus;
- izrunāt runas materiālu noteiktā tempā;
- uztvert, izšķirt un atdarināt dažādus ritmus;
- izteikt emocijas ar dažādiem intonatīvajiem līdzekļiem.

Visi šeit pieminētie uzdevumi ir vienādi svarīgi valodas sistēmas attīstīšanā, tie visi ir savstarpēji cieši saistīti.

Balss attīstības, runas elpošanas, tempa un ritma vingrinājumi notiek mūzikas pavadījumā vai bez tā. Nodarbībās jāiekļauj vingrinājumi, kas sastāv tikai no kustībām bez runāšanas. Šo vingrinājumu pakārtots uzdevums ir elpošanas normalizēšana.

Izrunas labošanai domātajos vingrinājumos izmanto ķermeņa korpusa kustības – pagriezieni pa 90, 180, 360, galvas kustības pa labi un pa kreisi, noliekšanos uz priekšu un atpakaļ, roku kustības, kāju kustības – ceļu saliekšana, iztaisnošana u.c. Šo kustību raksturs ir dažāds – no plūstošām un lēnām līdz asām un straujām. Šajos vingrinājumos speciālas katras skaņas izrunāšanas kustības apvienojas ar dabiskiem žestiem, kas attēlo smieklus, noliegumu, pārsteigumu u.c.

Visām fonētiskās ritmikas nodarbībām izraudzītās kustības rosina runas iemaņu veidošanos un nostiprināšanos. Nodarbībās izpildāmās kustības pirms tam nav jāiemācās, tās jāizpilda kopā ar pedagogu un katra kustība vairākas reizes jāatkārto. Kad bērni ir iemācījušies pareizi atkārtot kustības, to izpildīšanas skaitu var pamazināt. Kustību izpildīšana ir attaisnojusies tad, kad skaņa, zilbe, vārds tiek pareizi izrunāta arī pēc kustības pārtraukšanas.

Tādā veidā kustība fonētiskās ritmikas nodarbībās ir līdzeklis, lai veidotu bērnu runu. Kā norāda T. Vlasova, A. Pfafenrodta, tad galīgais fonētiskās ritmikas mērķis ir panākt fonētiski pareizu skaņu, zilbju, vārdu izrunu bez kustību palīdzības

(Власова, Пфафенродт, 1996). Lai šo mērķi sasniegtu, nepieciešams mobilizēt visas bērnu atdarināšanas spējas – gan kustību, gan runu, un maksimāli izmantot fonemātiskās uztveres spējas.

Nodarbību gaitā pedagoga dotos norādījums, instrukcijas, kā arī runas materiālu bērni uztver ar redzi un dzirdi. Pamatojoties uz dzirdi, bērni izpilda vairumu kustību vingrinājumu (soļošana, skrējieni, palēcieni u.c.) un runas vingrinājumu (skaņu, zilbju, vārdu runāšana).

Par vingrinājuma materiālu izmanto skaņas, zilbes, vārdus. Tāds runas materiāls, ko izpilda atbilstošu kustību pavadījumā, aizņem daļu nodarbības. Pārējais laiks jāatvēl pakāpeniskai šī materiāla nostiprināšanai – sākumā ar kustībām, vēlāk bez tām.

Fonētiskās ritmikas nodarbībās visu vingrinājumu pamatā ir atdarināšana. Arī runas materiāls iepriekš nav jāmacās. Nodarbības laikā bērni kopā ar skolotāju logopēdu stāv aplī un visi vienlaicīgi izpilda kustības, un runā. Uzskatāma demonstrēšana un atkārtošana vairākas reizes palīdz bērnam pareizi atdarināt redzēto un dzirdēto vingrinājumu.

R. Vlasova, A. Pfafenrodta ierosina, ja kādam bērnam nodarbību laikā nepadodas atsevišķu elementu izpilde, tad darbs ar šiem vingrinājumiem jāturpina individuālajās logopēdijas nodarbībās (Власова, Пфафенродт, 1996).

Darba autore, apkopojot autoru atziņas, secina, ka speciālas katras skaņas kustība, ritms palīdz attīstīties dzirdes uztverei un dzirdes atmiņai, kas ir priekšnoteikumi fonemātiskās uztveres attīstīšanai.

Nākamajā nodaļā autore aplūkos metodes un paņēmienus fonemātiskās uztveres izpētei un attīstīšanai.

4. Koriģējoši attīstošā darbība fonemātiskās uztveres veidošanā bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamas attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni

Koriģējoši attīstošā darbība tiek raksturota kā pedagoģiski psiholoģisko un logopēdisko pasākumu kopums, kas ietver sevī personības audzināšanas procesu. Nodarbībās ir nepieciešama bērna prasme vadīt savu rīcību, uzvedību, ievērot dažādus noteikumus un elementāras kultūras normas.

Koriģējoši attīstošās darbības galvenais saturs ir komunikācijas prasmju veicināšana, skaņu izrunas veidošana, fonoloģisko procesu, fonemātiskās uztveres un vārdu krājuma attīstīšana. Īpašu vērību šajās nodarbībās velta elpošanas, kustību, koordināciju un ķermeņa stabilitātes spēju attīstīšanai un izziņas procesu (uztveres, atmiņas, domāšanas) pilnveidošanai.

Visa korekcijas darbība balstīta uz sistēmiskuma, attīstības, kopveseluma pamatprincipiem.

4.1. Pētījuma organizācija un izmantoto metožu apraksts

Darba autore konsultējoties ar darba vadītāju Profesori S. Tūbeli un uzsākot pētījumu, izvirzīja gan pētījuma mērķi – teorētiski pamatot fonemātiskās uztveres sekmēšanas iespējas fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksos pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību 1. un 2. runas attīstības līmeni, gan pētījuma hipotēzi: 6 – 7 gadīgo bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamas attīstības 1. un 2. runas attīstības līmeni fonemātiskās uztveres veidošanā koriģējoši attīstošā darbība ir veiksmīga, ja tiek izmantoti fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksi un tiek ņemtas vērā bērna vecuma attīstības īpatnības.

Vadoties no darba mērķa un hipotēzes, tika izvirzīti šādi uzdevumi:

1. Analizēt zinātnisko literatūru par pētāmo tēmu.
2. Raksturot 6 – 7 gadīgo bērnu ar normālu attīstības gaitu, 6 – 7 gadīgo bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību 1. un 2. runas attīstības līmeni veselumā.
3. Izzināt fonētiskās ritmikas vingrinājumu un fonemātiskās uztveres sekmēšanas mijiedarbības.
4. Noteikt kritērijus bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību 1. un 2. runas attīstības līmeni un veikt pirmreizējo izpēti.

5. Izstrādāt fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksus.

6. Atkārtoti izvērtēt pētījumā iesaistīto bērnu fonemātiskās uztveres izpēti, apkopot un analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma darbs tika organizēts pa posmiem.

Pētījuma organizācijas posmi:

1. posms. Pētījuma pretstata jeb problēmas noteikšana, hipotēzes un uzdevumu formulēšana, atslēgas vārdu izvēle, darba kalendārā plāna izstrāde.

2. posms. Teorētiskā – zinātniskā literatūras analīze.

3. posms. Empīriskā pētījuma veikšana.

4. posms. Iegūto datu apstrāde un analīze.

5. posms. Diplomdarba noformēšana un prezentācija.

Uzdevumu veikšanai tika izmantotas šādas metodes:

- teorētiskā – zinātniskā literatūras analīze.
- empīriskā – logopēdiskā izpēte, pedagoģiskais novērojums.
- matemātiskās statistikas metodes.

Literatūras avotu izpēte ir jebkura zinātniskā darba neatņemama sastāvdaļa. Literatūras izpēte darba autorei deva iespēju iepazīties ar pētāmā jautājuma aktualitāti, atziņām, izpratni un pētījuma rezultātiem dažādu autoru darbos. Ņemot vērā darba tēmu, tika iepazīta un analizēta gan zinātniskā literatūra medicīnā (valodas un runas traucējumi bērniem, bērnu fizioloģiskā attīstība, fiziskās attīstības rādītāji bērniem Latvijā, grūtniecības norise un sarežģījumi, gēnu un mutāciju ietekme), gan literatūra bioloģijā (endogēno un eksogēno faktoru ietekme), gan literatūras avoti pedagoģijā un psiholoģijā (bērna attīstības likumsakarības un vajadzības, bērna valodas un runas attīstība, koriģējoši attīstošās darbības būtība, fonētiskās ritmikas izmantošanas iespējas, fonemātiskās uztveres veidošanās nosacījumi, VSNA runas attīstības līmeņi, klasifikācija). Literatūras avotos sastopamā teorija par valodas un runas attīstības pilnveidošanas iespējām bērniem ar VSNA 1. un 2. runas attīstības līmeni, deva darba autorei iespēju izstrādāt fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksu fonemātiskās uztveres sekmēšanai. Kopumā pētniecības darbā diplomdarba autore izmantoja 88 literatūras avotus. Tie bija gan primāra, gan sekundāra veida.

Pētījumā tika pielietots pedagoģiskais novērojums. No veidiem – tiešais (Mārtinsone, Pipare, Kamerāde, 2016). Pedagoģijas novērojums tika veikts pirmsskolas izglītības iestādē – attīstības centrā. Pētījuma dalībnieki bija seši logopēdiskās grupas bērni, kuriem Pedagoģiski medicīniskā komisija konstatējusi VSNA 1. vai 2. runas attīstības līmeni. Bērni vecumā no sešiem līdz septiņiem gadiem.

Balstoties uz teorētiskajā daļā veikto zinātniskās literatūras izpēti, diplomdarba autore izstrādāja fonemātiskās uztveres kritērijus un rādītājus, kas sakārtoti tabulā (sk. 4.1. tabulu).

4.1. tabula. Fonemātiskās uztveres izpētes kritēriji un rādītāji

Kritērijs	Rādītāji	Uzdevumi, to veikšanai	Vērtējums
1. Ārpusrunas skaņu atpazīšana	<p>1.1. Sadzīves trokšņu saklausīšana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • automašīnu braukšana; • šķīvju mazgāšana; • papīra plēšana. <p>1.2. Mūzikas instrumenta atšķiršana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bungas; • marakass; • klavieres. <p>1.3. Vienādu skaņu kopu saklausīšana.</p> <p>1.4. Dabas trokšņu saklausīšana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pērkons; • vējš; • lietus lāses. <p>1.5. Dzīvnieku skaņu atdarināšana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vista; 	<p>Noteikt pēc dzirdes, kādu skaņu bērns dzird un parādīt atbilstošu kartīti.</p> <p>Noteikt pēc dzirdes, kādu instrumentu spēlē pirmsskolas mūzikas skolotāja un parādīt to.</p> <p>Bērnām piedāvāt “skanošās pelītes”, saklausīt un atšķirt vienādi skanošās (“skanošās pelītes” pildītas ar mannā, griķiem, zirņiem) pelītes.</p> <p>Noteikt pēc dzirdes, kādu dabas skaņu dzird un parādīt atbilstošu kartīti.</p> <p>Noteikt pēc dzirdes, kādu dzīvnieku skaņu dzird un parādīt ar roku kustībām:</p>	<p>Izvērtēšanai izmanto punktus, ko piešķir par paveiktā uzdevuma izpildi:</p> <p>1 punkts – bērns uzdevumu nevar paveikt;</p> <p>2 punkti – uzdevumu paveic ar palīdzību;</p> <p>3 punkti – uzdevumu paveic, bet nepieciešama neliela palīdzība;</p> <p>4 punkti – uzdevumu veic patstāvīgi.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • suns; • govs. <p>1.6. Ritma uztveršana. Primitīva ritma izklauvēšana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ātrs; • lēns; • ritmisks. <p>1.7. Plaukstu un kāju piesitienu atkārtošana.</p> <p>1.8. Kāju un plaukstu piesitienu atkārtošana.</p> <p>1.9. Dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kaķene (zema 	<ul style="list-style-type: none"> • vista – pacelt elkoņus sānis un nolaist; • suns – “asti”luncina, ar roku kustībām rāda asti; • govs – pie galvas pielikt “radziņus”, veidotus no pirkstiem. <p>Bērnām jāatkārto logopēdes ritma vingrinājumi (piesitieni ar plaukstu uz galda virsmas).</p> <p>Π Π Π Π (ātrs ritms) (lēns ritms) Π Π Π Π (ritmisks ritms)</p> <p>Atkārtot logopēdes ritma vingrinājumu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sit ar plaukstām (II + I) un kājām. <p>Atkārtot logopēdes ritma vingrinājumu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kājas piesit (II + II) un plauksta piesit <p>Noteikt pēc dzirdes, kādu dzīvnieku skaņu sadzird,</p>
--	---	---

	<p>frekvence) – kaķēns (augstas frekvence);</p> <ul style="list-style-type: none"> • suns (zema frekvence) – kucēns (augsta frekvence); • vista (zema frekvence) – cālēni (augsta frekvence). 	<p>norādīt kartītē ar atbilstošu attēlu (kaķis vai kaķene).</p>	
2.Fonemātiskie priekšstati	<p>2.1. Runu saklausīšana citu skaņu rindā.</p> <p>2.2. Instrukciju izpratne un izpilde:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vienkārša instrukcija • divpakāpju instrukcija 	<p>Kad dzirdēsi skaņu Ū, sasit plaukstu: A, E, Ū, I, Ā, P, Ū...</p> <p>Logopēde dod instrukciju – Dod bumbu!</p> <p>Logopēde dod instrukciju – Paņem grāmatu un noliec plauktā!</p>	<p>Izvērtēšanai izmanto punktus, ko piešķir par paveiktā uzdevuma izpildi:</p> <p>1punkts – bērns uzdevumu nevar paveikt;</p> <p>2 punkti – uzdevumu paveic ar palīdzību;</p> <p>3 punkti – uzdevumu paveic, bet nepieciešama neliela palīdzība;</p> <p>4 punkti – uzdevumu veic patstāvīgi.</p>

Izmantojot fonemātiskās uztveres kritērijus, piedāvātos uzdevumus un izvērtējuma nosacījumus, varēs noteikt bērnu fonemātiskās uztveres stāvokli pirms fonētiskās ritmikas pielietošanas un pēc. Tādējādi nosakot koriģējoši attīstošās darbības efektivitāti.

Paralēli fonemātiskās uztveres kritēriju izstrādāšanai, tika veidoti fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksi fonētiskās ritmikas nodarbībai. Tajā tika iekļauti kustību vingrinājumi, kas pavada izrunājamas skaņas, zilbes, elpošanas vingrinājumi, ārpusrunas skaņas vingrinājumi, ritma vingrinājumi un pirkstiņu rotaļas.

Koriģējoši attīstošā nodarbība, kurā tika izmantoti fonētiskās ritmikas vingrinājuma kompleksi, noritēja divas reizes nedēļā, darbojoties ar bērniem individuāli un pa apakšgrupām, laika posmā no 02.09.2019. – 12.03.2020. Nodarbības vadīja šī darba autore Eva Aplociņa. Šā gada 12. martā koriģējoši attīstošais process tika pārtraukts, jo Latvijā tika izsludināta ārkārtējā situācija.

Pētījuma sākumā no bērnu medicīniskajām kartēm pirmsskolas izglītības iestādes – attīstības centrā tika izrakstīti dzimšanas dati, anamnēzes dati, kuri tika fiksēti bērna logopēdiskās izpētes kartē. Tika pārbaudīti bērnu fonemātiskās uztveres spējas gan pētījuma sākumā, gan tā noslēgumā.

Iegūtie rādītāji tika statistiski apstrādāti, izmantojot matemātiskās statistikas metodes datorprogrammu Word un MS Excel ietvaros. Lai uzskatāmi raksturotu un vispārinātu pētāmo kopu, tika izmantotas stabiņu un apļu diagrammas. Veidojot grafiskos attēlus, darba autore ievēroja principus: uzskatāmības, izteiksmīguma, saprotamības, pārskatāmības.

4.2. Pētījuma dalībnieku fonemātiskās uztveres raksturojums pētījuma sākumā

Koriģējoši attīstošās darbības pirmajā posmā tika veikta gan bērnu runas un valodas izpēte, gan veikti novērojumi fiziskajā, intelektuālajā, sociāli emocionālā attīstībā un tika noteiktas bērna stiprās puses (sk. 3. pielikumu). Bērnu vārdi tiek aizvietoti ar izdomātu vārdu pirmajiem burtiem.

Pētījumā iesaistīto bērnu vispārējs raksturojums.

A – 6 gadi un 1 mēnesis. Izglītības iestādi apmeklē kopš 2019. gada 2. septembra. Iepriekš apmeklēja cita novada pirmsskolas izglītības iestādi. Ģimenē – divvalodība. Artikulācijas aparāta uzbūvē nav vērojamas anatomiskas izmaiņas. Vērojama mēles un lūpu kustību neveiklība. Dzirdes traucējumi nav konstatēti. Saziņai lieto dabīgos žestus, mīmiku, trīs vārdus (mamma, bubi, atā). Izrunā patskaņus. Acu kontaktu veido izvairīgi. Rotaļājas vienatnē. Darbojoties ar priekšmetiem, dudina, izsaka skaņas bez nozīmes. Valodas sapratne ir ierobežota. Saprot pavisam vienkāršas verbālas instrukcijas, bet ne vienmēr tās izpilda (sk. 4. pielikumu). Skata grāmatas, reklāmu bukletus, attēlus. Atrod sava vārda kartīti starp citu bērnu vārdu kartītēm. Rakstāmpiederumu satvēriens ir nepareizs. Švīkā papīra

lapā. Lielā un sīkā motorika neatbilst vecumam. Grūtības pārslēgties no vienas darbības uz citu. Bērna stiprās puses – izmēģina lietas, lai saprastu to darbību, izpauž sevi mūzikas nodarbībās.

R – 6 gadi un 4 mēneši. Izglītības iestādi apmeklē kopš 2019. gada 2. septembra. Ēd noteiktus ēdienus. Artikulācijas aparāta uzbūvē nav vērojamas izmaiņas. Piedāvātos artikulācijas aparāta attīstošos vingrinājumus izpilda neprecīzi. Veic pūšanas un elpošanas vingrinājumus. Saistītā runa nav apkārtējiem saprotama. Nosauktajos vārdos saklausāmas atsevišķas skaņas [p], [m]. [i], [a], [o], [n]. Vārdu izruna ir neskaidra. Bieži žestikulē ar abām rokām. Pasīvais vārdu krājums prevalē par aktīvo vārdu krājumu. Parāda prasīto dzīvnieku, priekšmetu, objektu, to nosauc neskaidri izrunājot (sk. 5. pielikumu). Vairākkārt jāatkārto uzdevuma nosacījumi. Bērns ir pozitīvi noskaņots. Atrod savu vārda kartīti starp citu bērnu vārdu kartītēm. Darbojas ar abām rokām. Nepatīk turēt rakstāmpiederumus. Savu vārdu prot uzrakstīt digitāli. Vērojamas grūtības pārslēgties no vienas darbības uz citu, pāriet no vienas telpas uz nākamo. Bērna stiprās puses – novēro personu savā redzeslokā, izrāda līdzjutību par citu bērnu neveiksmēm. Izrāda interesi par fiziskām aktivitātēm un kustībām. Patīk darboties celtniecības aktivitāšu centrā.

L – 7 gadi un 3 mēneši. Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē no piecu gadu vecuma. Pirmajā mācību gadā zēns bieži slimoja. Bērns izrāda vēlmi komunicēt ar vienaudžiem un grupas personālu. Artikulācijas aparāta uzbūvē nav vērojamas anatomiskas izmaiņas. Labprāt atkārto artikulācijas aparāta attīstošos vingrinājumus, bet tie tiek veikti ar samazinātu amplitūdu un muskulatūras spēku, neprecīzi. Dzirdes traucējumi nav konstatēti. Vērojami līdzskaņu izrunas traucējumi: skaņu aizstāšana [l]→[v], [k]→[č]; variatīvi jauktas dažas skaņas [ž]→[s], [v]→[l], [r]→[l], [b]→[p]; skaņu zudumi. Atkārto divzilbju rindas. Runā vērojams disgramatisms. Vārdi netiek saskaņoti dzimtē, skaitlī, locījumā. Runā dominē viena vārda atbildes. Vārdu krājums ir šaurs, neatbilstošs vecumam. Aplūkojot sižeta attēlu, mēģina veidot stāstījumu, taču tam trūkst loģikas, secības. Valodas uztvere un sapratne specifiska. Atrod savu vārda kartīti starp citu bērnu vārda kartītēm. Interesi par burtiem neizrāda. Darba temps ir lēns. Pie intelektuālas piepūles nogurst. Ar logopēdu acu kontaktu veido, bet uzmanība viņņveidīga, nenoturīga (sk. 6. pielikumu). Bērna stiprās puses – izrāda interesi par savu un citu bērnu darbu, prot darboties grupas kolektīvā, saskaņoti ar citiem. Zēns piedalījies integratīvā mākslas festivālā “Nāc līdzās!”.

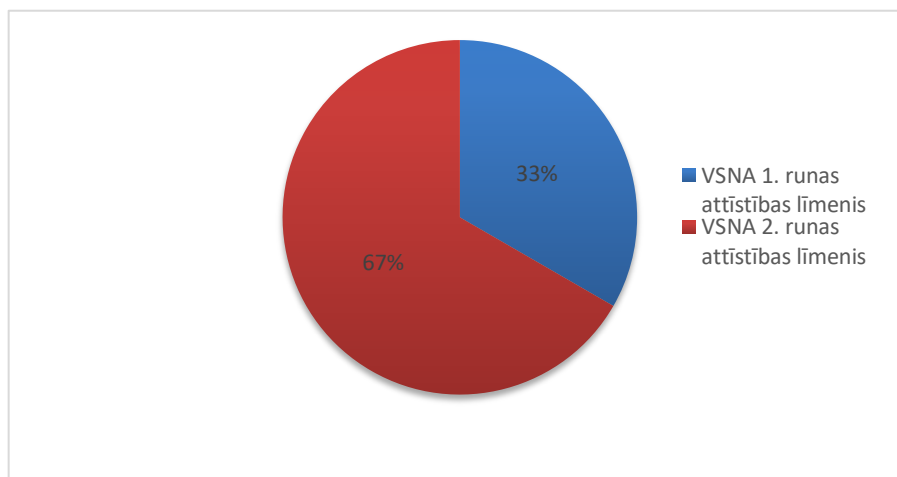
Ma – 6 gadi un 8 mēneši. Izglītības iestādi apmeklē otro mācību gadu. Zēns izrāda vēlmi komunicēt ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Saziņai izmanto žestus, vārdus. Runas motorika: mēle ir liela, mazkustīga, nespēj noturēt vajadzīgā pozīcijā. Vērojama mutes elpošana. Ikdienā novēro izvirzītu mēli, bet pēc pedagoga aizrādījuma, uz īsu brīdi mēli virza uz iekšu. Pastiprināta siekalošanās. Veic pūšanas vingrinājumus, izmantojot salmiņu, mutes ermoņiku. Dzirdes traucējumi nav konstatēti. Vērojami līdzskaņu izrunas traucējumi: skaņu aizstāšana [l]→[n], [h]→[k], [g]→[k], [r]→[n], [z]→[s], skaņu zudumi. Grūti izrunāt vārdus ar sarežģītu struktūru. Runā vērojams disgramatisms. Par piedāvāto attēlu veido viena, divu vārdu teikumu. Vārdu krājums ir šaurs (lietvārdi, darbības vārdi). Grūtības sagādā izteikt savu domu (sk. 7. pielikumu). Vērojami ierobežoti priekšstati par apkārtējo pasauli. Bieži sāk darboties, nenoklausoties instrukciju līdz galam, palīdzību ne vienmēr prot izmantot. Sīkus priekšmetus bāž mutē. Grūtības sagādā veikt koordinācijas, ritma vingrinājumus. Atrod sava vārda kartīti starp citu bērnu vārdu kartītēm. Ar drukātiem latviešu valodas burtiem uzraksta savu vārdu. Rakstāmpiederumus satver pareizi. Bērna stiprās puses – izrāda pozitīvu attieksmi pret sevi un citiem, patīk darboties ar galda spēlēm. Izrāda patiesu interesi un jūtas gandarīts, ja zēns var palīdzēt izglītības iestādes sētniekam uzkopšanas darbos.

M – 6 gadi un 10 mēneši. Izglītības iestādi apmeklē otro mācību gadu. Meitene bieži slimo, regulāri apmeklē rehabilitācijas kursus ārstniecības iestādēs. Meitene ir klusa. Acu kontaktu veido ar logopēdu, bet uzmanība ir nenoturīga. Izrāda interesi par piedāvātajiem uzdevumiem. Rotaļājas īsu brīdi. Izrāda nepatiku, ja jāsakārto rotaļlietas pēc spēlēšanās. Ne vienmēr iesaistās grupu kopējās aktivitātēs. Artikulācijas aparāta uzbūvē nav vērojamas anatomiskas izmaiņas. Artikulatīvā motorika ir vāja. Vērojami līdzskaņu izrunas traucējumi: skaņu aizstāšana [k]→[t], [r]→[j], [g]→[d], [c]→[s], skaņu zudumi. Grūtības sagādā izrunāt vārdus ar sarežģītu struktūru. Variatīvi nosauc divzīlbu rindas. Par piedāvāto sižetisko attēlu veido divu vārdu teikumu. Runā vērojams disgramatisms. Vārdu krājums ir šaurs (lietvārdi, darbības vārdi, daži īpašības vārdi: mazs un liels), neatbilstošs vecumam (sk. 8. pielikumu). Patīk skatīt grāmatas, bērnu žurnālus. Atpazīst sava vārda kartīti starp citu bērnu vārda kartītēm. Pazīst dažus latviešu valodas burtus. Pareizi satver rakstāmpiederumus. Savu vārdu raksta ar drukātiem burtiem, bet atsevišķus burtus spoguļrakstā. Grūtības sagādā veikt ritma, koordinācijas un ķermeņa stabilitātes

vingrinājumus. Meitenei patīk dejot, zīmēt ar pirkstiņkrāsām un akvareļu krāsām. Meitene otro gadu piedalījās integratīvā mākslas festivālā “Nāc līdzās!”.

E – 6 gadi 3 mēneši. Izglītības iestādi apmeklē pirmo mācību gadu. Meitenei izteikts kustību nemiers. Sarunā ar bērnu kontakts atrodams. Runājot izdara papildkustības ar rokām un kājām. Artikulācijas aparāta uzbūvē nav vērojamas izmaiņas. Norit zobu fizioloģiskā maiņa. Artikulācijas aparāta attīstošos vingrinājumus izpilda neprecīzi, lūpas ir mazkustīgas, pasīvas. Kustību temps paātrināts, tādēļ reizēm arī runas temps ātrs. Vērojami līdzskaņu izrunas traucējumi: sonoro līdzskaņu [l], [ļ], [r], neatšķir balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus. Grūti izrunāt vārdus ar sarežģītu struktūru. Meitene kļūdās vārdu galotņu saskaņošanā dzimtē, skaitlī, locījumā. Vārdu krājums ir nepietiekams (lietvārdi, darbības vārdi, lieto arī prievārdus, bet dažreiz nepareizā nozīmē). Par piedāvāto attēlu veido vienu, divu vārdu teikumu. Ar pieaugušā palīdzību orientējas plaknē (sk. 9. pielikumu). Neizrāda interesi par burtiem. Rakstāmpiederumus satver pareizi. Pēc parauga ar drukātiem latviešu valodas burtiem uzraksta savu vārdu. Grūti veicas ar koordinācijas un ritma vingrinājumu izpildi. Atsaucīgi reaģē uz mūziku, piebalso dziedājumam. Izrāda empātiju, vēlmi palīdzēt vienaudžiem ar funkcionāliem traucējumiem. Prot palūgt un pieņemt pieaugušā palīdzību.

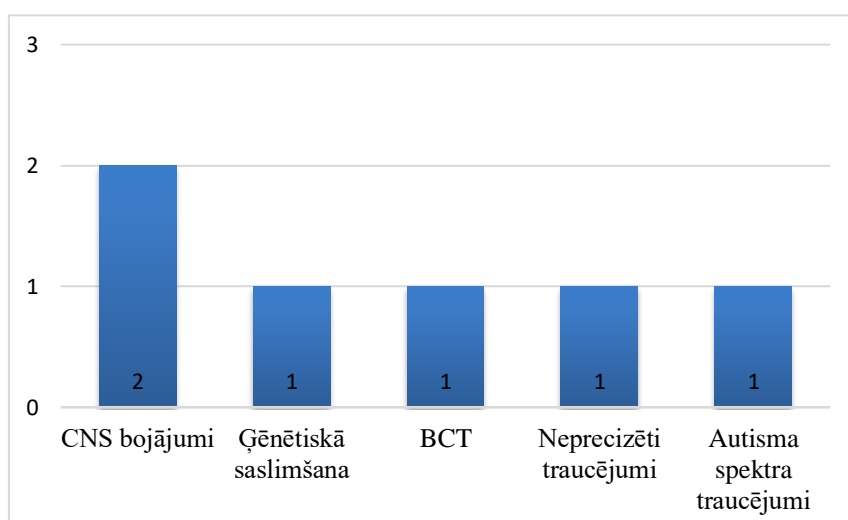
Tika arī apkopoti dati par bērnu agrīno attīstību, balstoties uz medicīnas darbinieku un Pedagoģiski medicīniskās komisijas slēdzienu. To analīze ļāva secināt, ka no sešiem bērniem 4 bērniem diagnosticēts VSNA 2. runas attīstības līmenis, bet diviem bērniem VSNA 1. runas attīstības līmenis.

4.2.1. attēls. Logopēdiskās grupas bērnu ar VSNA 1. un 2. runas attīstības līmeņu sadalījums

Diagrammā (sk. 4.2.1. attēlu) attēloto rezultātu analīze liecina, ka procentuāli vismazāko (33%) skaitu veido bērni, kuriem diagnosticēta VSNA 1. runas attīstības līmenis. Šiem bērniem valoda kā sistēma nav attīstījusies, saziņai plaši izmanto neverbālos līdzekļus, pasīvais vārdu krājums prevalē pār aktīvo vārdu krājumu. Procentuāli lielāko daļu (67%) veido bērni, kuriem noteikts VSNA 2. runas attīstības līmenis. Šajā līmenī bērniem ir izveidojušies nelieli valodas dīgļi – bērni veido frāzes, bet neveido vēl teikumus. Bērni neizprot un nelieto gramatiskas formas.

No bērnu medicīniskām kartēm tika izrakstīti dati par bērnu medicīniskām diagnozēm.

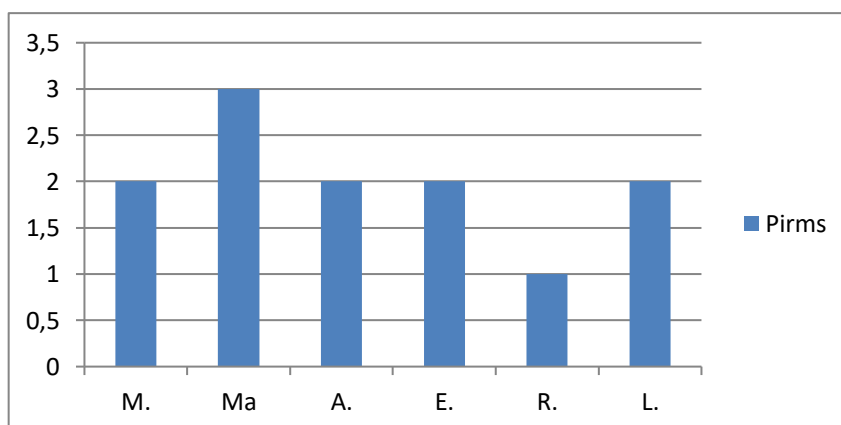

4.2.2. attēls. Medicīniskās diagnozes, kas norādītas pētījumā iesaistītiem bērniem

Apskatot 4.2.2. attēlu, ir redzams, ka šo grupu diviem bērniem diagnožu pamatā ir CNS bojājumi. Tiek atzīmēta smadzeņu minimālā disfunkcija. Tā rodas prenetālajā vai intranatālajā periodā, kad bērna smadzenēm pietrūcis skābekļa. Vienam bērnam medicīniskajos dokumentos ir ieraksts, kas liecina par ģenētisku saslimšanu. Cita bērna medicīniskā kartē – par konstatētu BCT. Bērnu cerebrālā trieka tiek raksturota kā galvas smadzeņu bojājuma sekas. Vienam bērnam ārsti atzinuši autiska spektra traucējumus. Vēl vienam bērnam konstatēti neprecizēti traucējumi. Darba autore pievērš uzmanību, ka tie, iespējams, varētu būt vieni no cēloņiem, kāpēc bērniem ir stipri novēlota runas un valodas attīstība, un atšķirība no tipiska bērna attīstības veselumā. Šo cēloņu mijiedarbību ar runas un valodas attīstību varētu iekļaut cita pētījuma saturā.

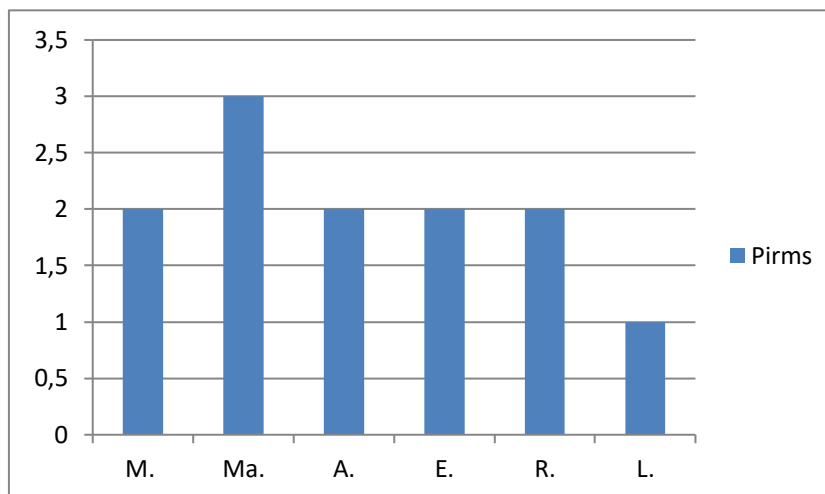
Pētījuma pirmajā posmā padziļināti tika veikta fonemātiskā uztveres pārbaude, izmantojot darba autores izstrādātos fonemātiskās uztveres kritērijus un rādītājus. Iegūtie rezultāti tika fiksēti fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes rezultātu protokolos (sk. 10. pielikumu).

Bērniem, kuriem konstatēti valodas sistēmas nepietiekamas attīstības 1. un 2. runas attīstības līmenis, fonemātiskā uztvere ir nepietiekami attīstīta. Kā norāda T. Tulovska, tad fonemātiskās uztveres veidošanas posms sākas ar ārpusrunas skaņu atpazīšanu (Tulovska, 2012). Ārpusrunas skaņu izcelsmes avoti ir dažādi: tos veido gan dabas parādības norises, gan dzīvnieku skaņas, gan cilvēku balsis, gan dažādas tehnikas ierīces. Darba autore piedāvā šādus ārpusrunas skaņu saklausīšanas kritērijus: sadzīves trokšņu atpazīšana, mūzikas instrumentu atšķiršana, vienādu skaņu kopu saklausīšana, dabas trokšņu atpazīšana, dzīvnieku skaņu atdarinājumi, ritma uztveršana un dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana.

4.2.3. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Automašīnu braukšana

Pievēršot uzmanību 4.2.3. attēlam, kur attēlota sadzīves trokšņa pirmā pozīcija – automašīnu braukšana, var secināt, ka tikai viens bērns neatpazīna braucošas automašīnas troksni. Pārējie bērni uzdevumu paveica ar palīdzību.

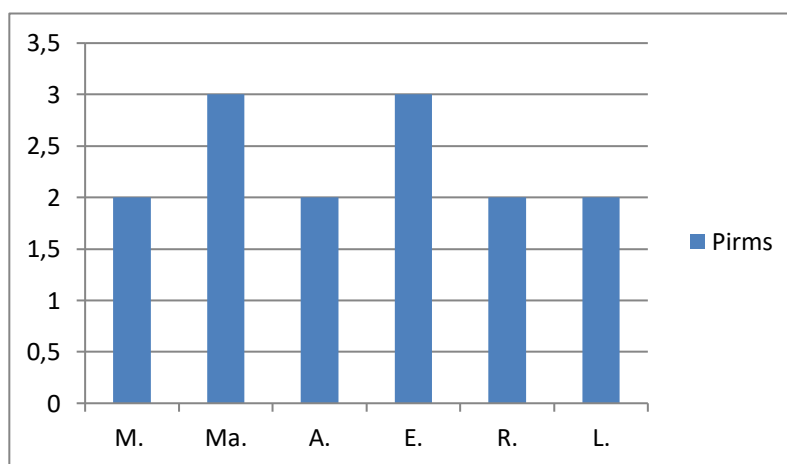

4.2.4. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Šķīvju mazgāšana

Sadzīves trokšņu otrajā pozīcijā tika noteikta šķīvju mazgāšanas trokšņa atpazīšana.

Vērojot grafisko attēlu (sk. 4.2.4. attēlu), redzams, ka četri bērni no sešiem bērniem piedāvāto uzdevumu veica ar pedagoga palīdzību, katram iegūstot divus punktus. Viens bērns par uzdevumu veikšanu saņēma trīs punktus, jo bija nepieciešama tikai neliela pieaugušā palīdzība.

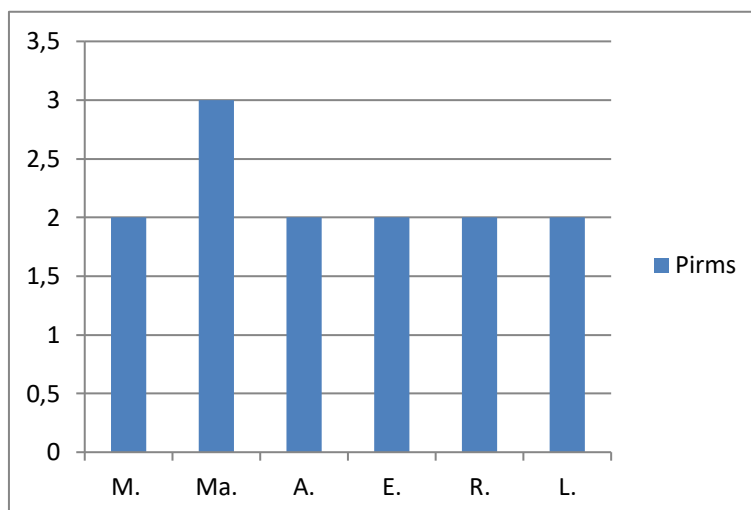
Sadzīves trokšņu trešajā pozīcijā izvirzīta papīra plēšanas trokšņa saklausīšana.

4.2.5. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Papīra plēšana

Apskatot grafisko attēlu (sk. 4.2.5. attēlu), var secināt, ka gandrīz visiem bērniem, ir nepieciešama palīdzība uzdevuma veikšanai. Katrs bērns saņēmis divus punktus. Divi no bērnu grupas par uzdevumu izpildi saņēma trīs punktus. Tas nozīmē, ka uzdevumu izpilda, bet nepieciešama neliela pieaugušā palīdzība.

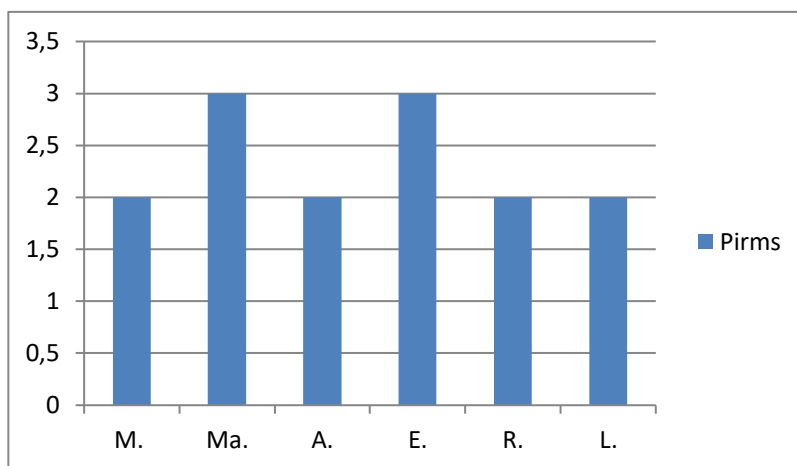
Otrais noteiktais kritērijs – mūzikas instrumentu atšķiršana. Bērniem tika piedāvāta iespēja klausīties bungu ritmos.

4.2.6. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Mūzikas instrumentu atšķiršana.

Bungas

Ieskatoties grafiskajā zīmējumā (sk. 4.2.6. attēlu), var novērtēt bērnu prasmi saklausīt bungu ritmus. Redzams, ka pieci bērni paveica uzdevumu ar palīdzību. Pozitīvi, ka viens bērns doto uzdevumu veica gandrīz patstāvīgi.

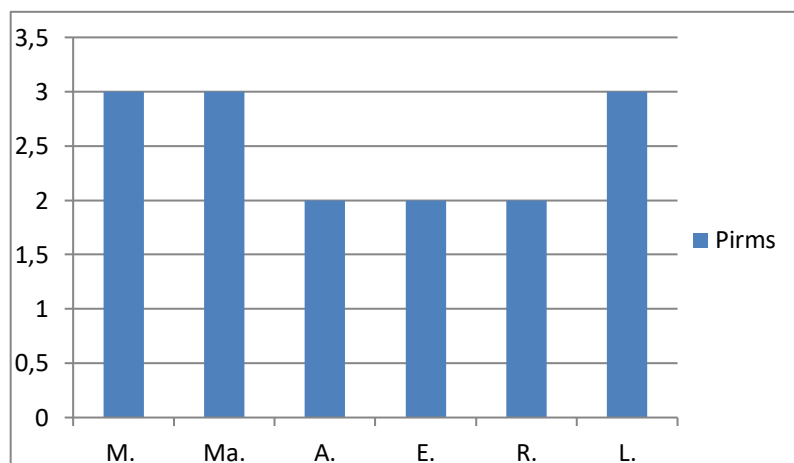

4.2.7. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Mūzikas instrumentu atšķiršana.

Marakass

Turpinājumā bērni ieklausījās marakasa skaņās. Marakass ir mūzikas instruments, kuram vāļites iekšpusē sabērtas dzelzs smiltis. Kustinot, tiek radīta maiga skaņa.

Grafiskajā attēlā (sk. 4.2.7. attēlu) redzams, ka četriem bērniem vērtējums sastāv no diviem punktiem. Tas nozīmē, ka uzdevumu veica ar palīdzību. Savukārt divi bērni saņēma novērtējumā trīs punktus no iespējamiem četriem punktiem.

4.2.8. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Mūzikas instrumentu atšķiršana.

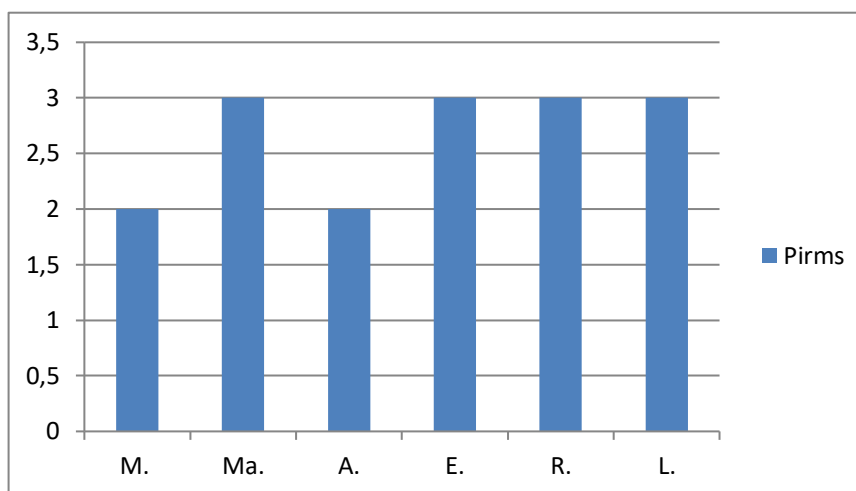
Klavieres

Tālāk bērni ieklausījās klavieru pavadījumā.

Šajā stabiņu zīmējumā (sk. 4.2.8. attēlu) redzams, ka trīs bērni saņēma trīs punktus uzdevumu izpildē. Tas tiek vērtēts kā augsts pozitīvs rādītājs. Ikdienā bērni

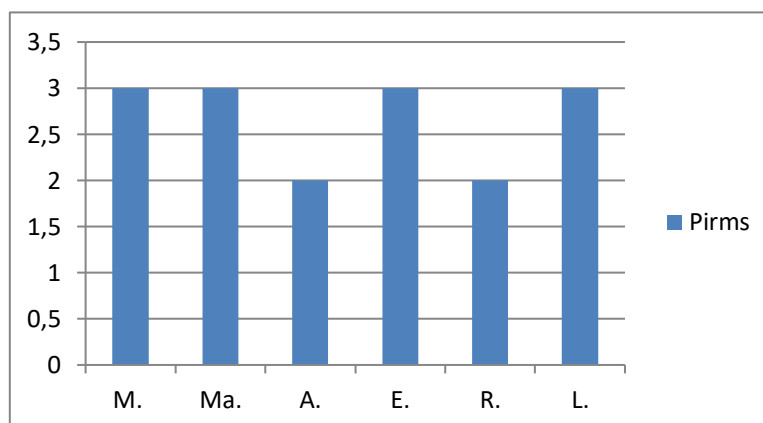
apmeklē mūzikas nodarbības. Pirmsskolas mūzikas skolotāja bieži izmanto klavieres dziesmu pavadījumam. Pārējie trīs bērni uzdevumu veic ar palīdzību.

Bērniem tika piedāvātas “Skanošās pelītes” aptaustīt, tad atrast vienādi skanošās.

4.2.9. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Vienādu skaņu kopu saklausīšana

Pēc grafiskā zīmējuma (sk. 4.2. 9. attēlu) redzams, ka četri bērni saklausīja un atrada vienādi “Skanošās pelītes” ar nelielu logopēdes palīdzību. Divi bērni saņēma katrs pa diviem punktiem.

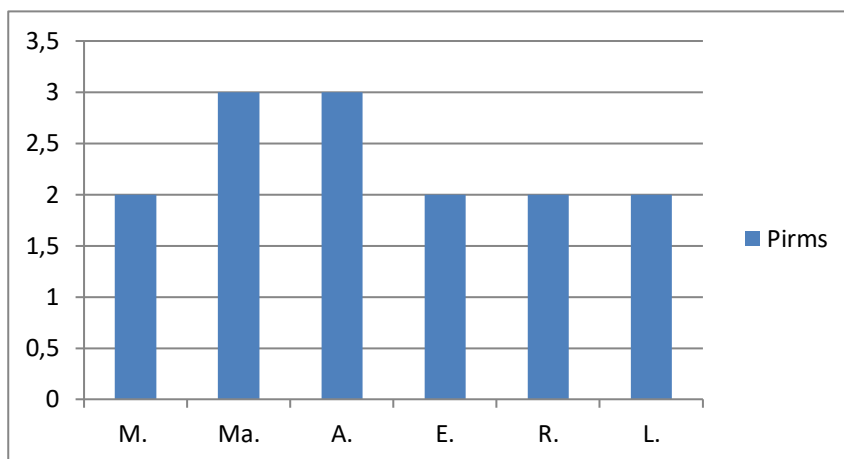
4.2.10. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dabas trokšņu saklausīšana. Pērkonis

Nākamais ārpusrunas skaņu atpazīšanas kritērijs bija dabas trokšņu saklausīšana. Tika piedāvāts ieklausīties pērkonis dārdoņā. Iespējams, ka pētījuma rezultātus ietekmēja arī fakti, kādi ir bērna dzīves apstākļi – vai bērns aug pilsētā,

laukos, vai dzīves straujajā ritmā pieaugušajiem nav nedz laika, nedz zināšanu, lai pievērstu bērnu uzmanību dabas skaņām.

4.2.10. attēlā redzams, ka četri bērni saņēma trīs punktus par izpildīto uzdevumu. Savukārt divi bērni ieguva divus punktus.

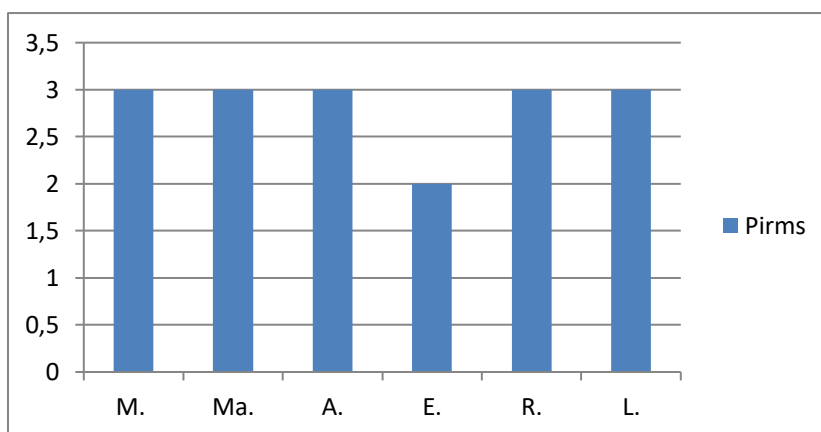
Nākamais uzdevums bija saklausīt vēja šalkoņu.

4.2.11. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dabas trokšņu saklausīšana.

Vējš

Aplūkojot 4.2.11. attēlu, redzams, ka četri bērni pēc uzdevumu izpildes tika novērtēti ar diviem punktiem, bet divi bērni ieguva trīs punktus no četriem iespējamajiem.

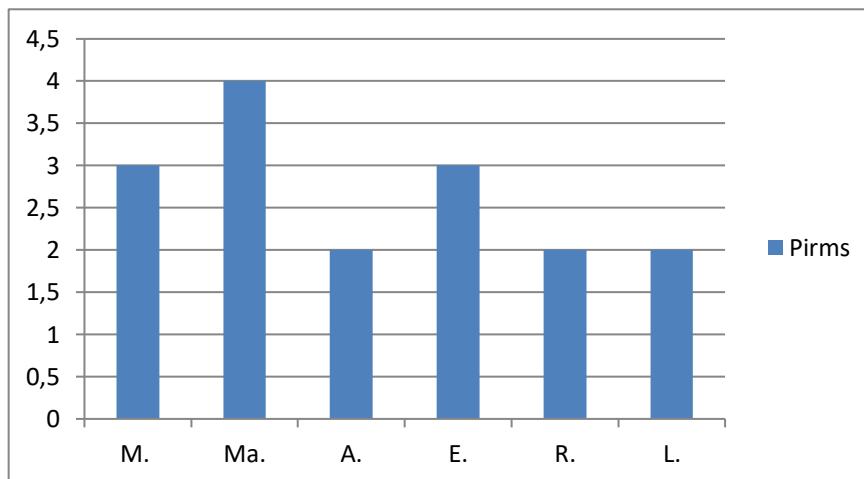

4.2.12. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dabas trokšņu saklausīšana.

Lietus

Ieklausoties lietus lāses pilēšanā (sk. 4.2.12. attēlu), pieci bērni saņēma trīs punktus, kuriem bija nepieciešama neliela pieaugušo palīdzība. Bet viens bērns uzdevumu paveica ar palīdzību.

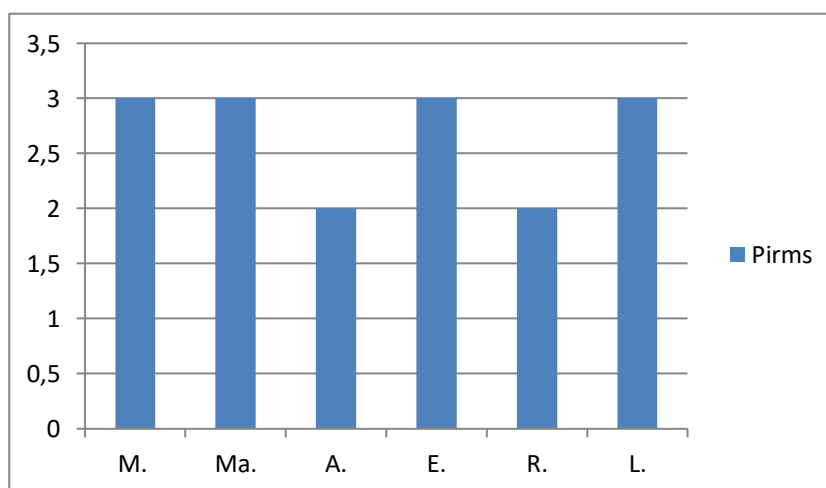
Nākamo rādītāju grupā tika ietverta dažādu ritmu izklausīšana. Ritma spējas tiek saistītas arī ar runas un valodas apguvi. Ritma vingrinājumi veicina uzmanības, atmiņas, domāšanas spēju attīstību, kā arī bagātina kustību pieredzi.

4.2.13. attēls. Ārpusrunas skanu atpazīšana. Ritma uztveršana. Ātra primitīva ritma izklausīšana

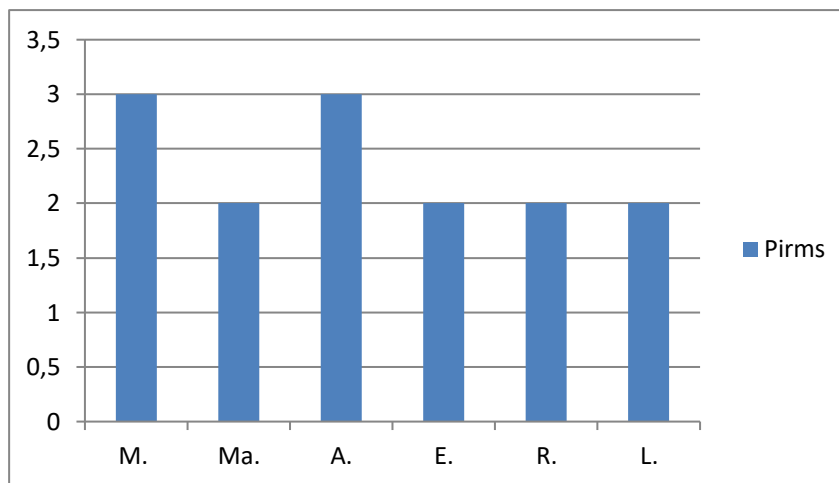
Ieskatoties 4.2.13. attēlā, iespējams redzēt, ka ātru ritmu izklausīt var viens bērns bez pieaugušā palīdzības. Diviem bērniem ir nepieciešama neliela pieaugušo palīdzība, lai atkārtotu ātru ritmu. Trīs bērni par izpildīto uzdevumu saņēma divus punktus. Tas nozīmē, ka uzdevumu paveic ar palīdzību.

Pēc tam bērniem bija jāizklausī lēns ritms.

4.2.14. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Ritma uztveršana. Lēna primitīva ritma izklausīšana

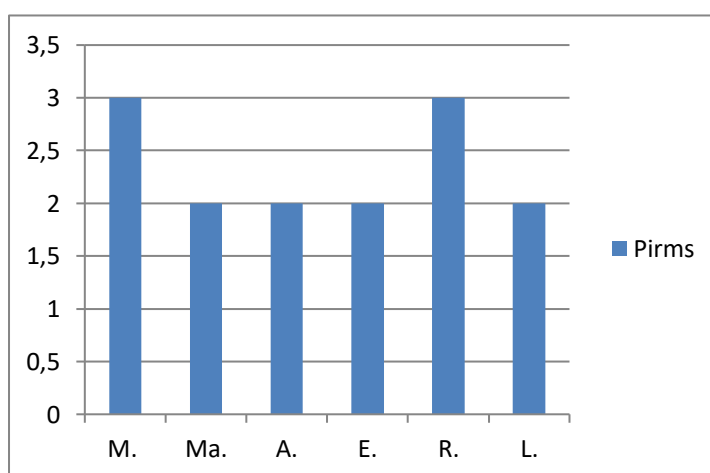
Vērojot 4.2.14. attēlu, var secināt, ka lēnu ritmu ar nelielu palīdzību prot atkārtot četri bērni. Savukārt divi pirmsskolas vecākā posma bērni saņēma divus punktus.

4.2.15. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Ritma uztveršana. Ritmiska primitīva ritma izklausvēšana

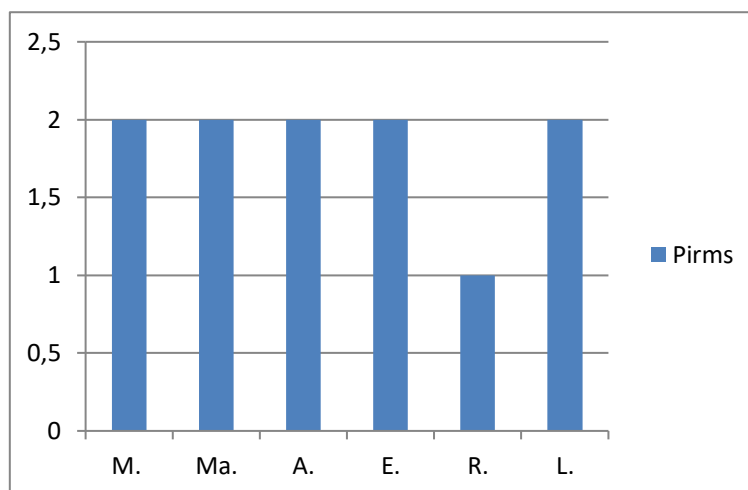
Grūtāk bērniem veicās ar ritmisku ritma izklausvēšanu pēc logopēdes ritma vingrinājuma atkārtotības. Kā redzams 4.2.15. attēlā, tad trīs bērni ieguva divus punktus, bet divi audzēkņi saņēma trīs punktus.

Kā nākamais uzdevums tika piedāvāts bērniem atkārtot logopēdes ritma vingrinājumu: divas reizes ritmā sist plaukstu un vienu reizi piesist kāju pret grīdu.

4.2.16. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Plaukstu un kāju piesitienu atkārtošana

Pēc grafiskā zīmējuma (sk. 4.2.16. attēlu) redzams, ka četri bērni par veikto uzdevumu saņēma divus punktus, bet divi audzēkņi ieguva trīs punktus. Tātad uzdevumu veikšanai bija nepieciešama pieaugušā palīdzība un atbalsts.

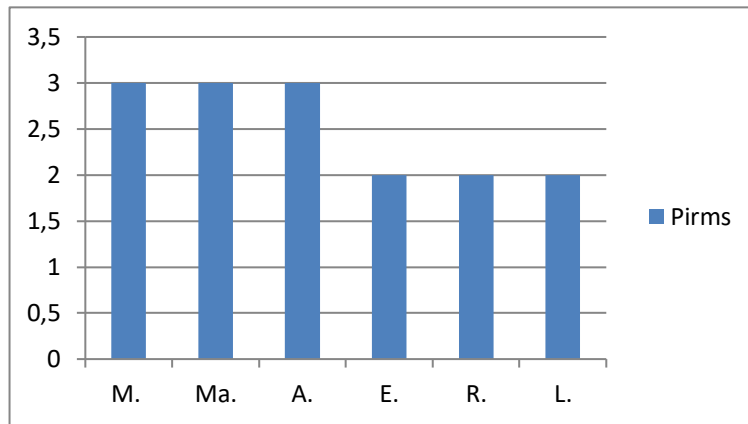
4.2.17. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Kāju un plaukstu piesitienu atkārtošana

Sekoja uzdevums – divas reizes piesist kājas un vienu reizi sasist plaukstas. Ieskatoties 4.2.17. attēlā, pieci bērni tika novērtēti ar diviem punktiem, bet viens bērns saņēma vienu punktu.

Iegūtie dati apliecina L. Volkovas atziņu, ka bērniem, kuriem konstatēta valodas sistēmas nepietiekama attīstība, ir raksturīgs kustību lēnums, aritmiskums. Viņiem grūti ievērot kustību elementu secīgumu un pārslēgties no vienas darbības uz otru. Vāji attīstīta ritma izjūta ietekmē arī citas attīstības jomas: traucēta laika uztvere, ritma izjūtas attīstība cieši saistīta ar runas un kustību koordināciju.

Ārpusrunas skaņu atpazīšanas rādītāju atlasē tika iekļauta dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana. Skanas viļņi tiek raksturoti ar noteiktām frekvencēm. Ir zināms, ka cilvēka dzirdes orgāni uztver frekvences diapazonā no 16 Hz līdz 20 kHz. Gan cilvēki, gan dzīvnieki rada un uztver skaņas, lai savā starpā sazinātos.

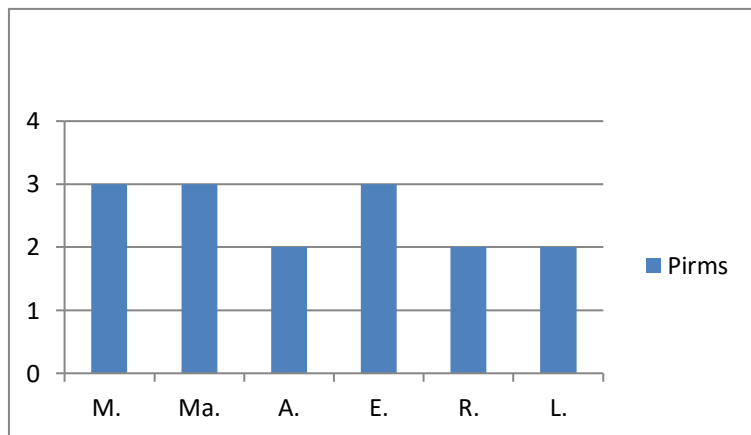
Bērniem tika piedāvāts ieklausīties un atšķirt dzīvnieku un viņu mazuļu skaņas. Pieauguši dzīvnieki rada zemas frekvences skaņas, bet mazuļi rada augstas frekvences skaņas.

4.2.18. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Skaņas frekvences atšķiršana.

Kaķene – kaķēns

Bērniem vispirms tika piedāvāts ieklausīties un atšķirt kaķenes un kaķēna skaņu frekvencēs. Sadzirdot kaķenes un kaķēna skaņas, dažu bērnu sejās parādījās smaids. Tas liecina, ka, iespējams, bērni mājās aprūpē kaķi vai informācija iegūta no grāmatām, plašas saziņas līdzekļiem, pedagogiem, vecākiem vai vecvecākiem. Ieskatoties grafikā (sk. 4.2.18. attēlu), secinu, ka no sešiem bērniem trīs ieguva trīs punktus. No pārējiem bērniem katrs ieguva pa diviem punktiem.

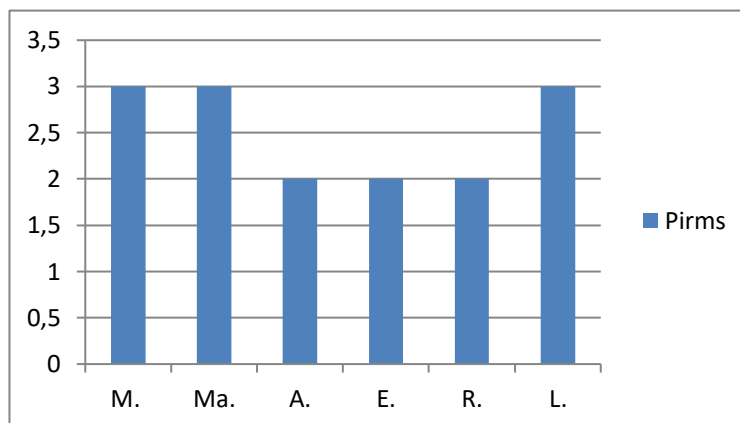

4.2.19. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Skaņas frekvences atšķiršana.

Suns – kucēns

Sekoja uzdevums ieklausīties un atšķirt suņa un kucēna skaņu frekvences. Iegūtie pārbaudes rezultāti (sk. 4.2.19. attēlu) liecina, ka trīs bērni saņēmuši pa trīs punktiem. Un pārējie bērni pa diviem no četriem iespējamiem punktiem. Tas nozīmē, ka uzdevumu izpildei bija nepieciešama palīdzība.

Bērniem tika piedāvāts ieklausīties un atšķirt vistas un cālēnu radītās skaņas.

4.2.20. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Skaņas frekferences atšķiršana.

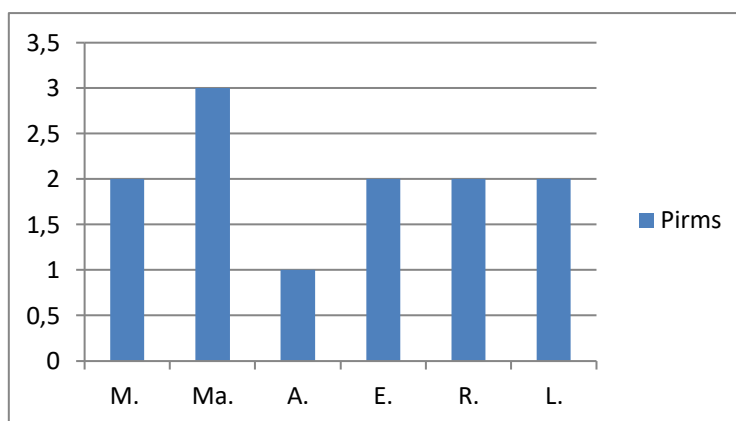
Vista – cālēns

Grafiskajā zīmējumā (sk. 4.2.20. attēlu) redzams, ka arī šeit trīs bērni saņēma trīs punktus. Un divus punktus pārējie bērni.

Izvērtējot dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršanas rezultātus, var secināt, ka visiem bērniem pedagogiskā vērojuma sākumā bija nepieciešama pieaugušā palīdzība uzdevumu veikšanai. Piedāvātie uzdevumi no bērniem prasīja noteiktu, apzinātu intelektuālu piepūli. Kā norāda I. Tukiša, P. Vucenlīdzāns, tad bērni, kuriem konstatēta valodas sistēmas nepietiekama attīstība, ātri pazaudē interesi par veicamā uzdevuma izpildi, ja tas sagādā grūtības (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008).

Darba autore kā nākamo fonemātiskās uztveres izpētes kritēriju izvirzīja fonemātiskos priekšstatus. Kā norāda I. Miltiņa, tad tie ir iekšēji izveidojušies vārdu skaņu tēli, kā rezultātā cilvēks var nosaukt vārdus, kas sākas ar konkrētu skaņu (Miltiņa, 2017).

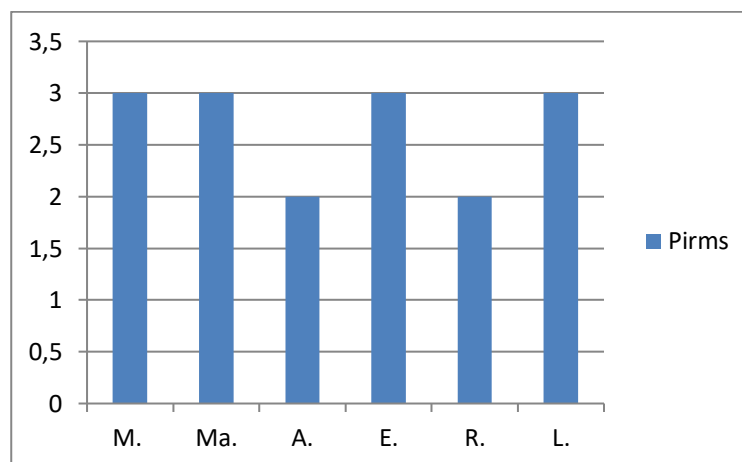
Bērniem tika piedāvāts sekojošs uzdevums. Jāsaklusa noteikta skaņa citu skaņu rindā.

4.2.21. attēls. Fonemātiskie priekšstati. Runas saklausīšana citu skaņu rindā

Vērojot grafisko zīmējumu (sk. 4.2.21. attēlu), redzams, ka četri bērni ieguva divus punktus. Viens no bērniem saņēma trīs punktus, bet cits vienu punktu.

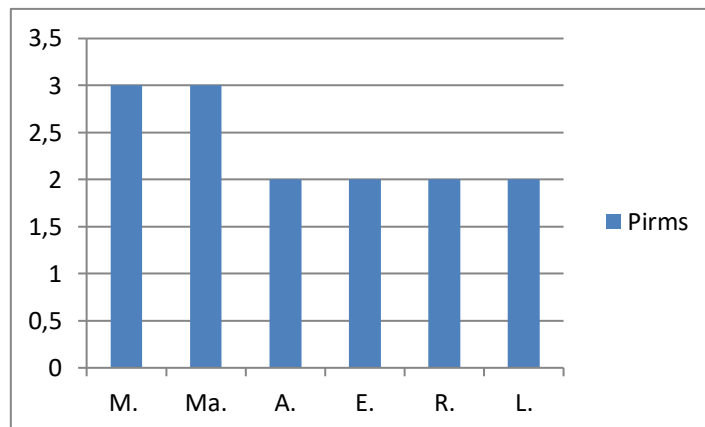
Bērniem tika pārbaudīta arī pedagoga dotā instrukciju izpratne un izpilde. Instrukcija palīdz cilvēkam izprast, kādu darbību veikt uzdevuma izpildei. Izšķir vairākus instrukciju veidus: vienkārša, divpakāpju, divu pretēju instrukciju izpilde.

4.2.22. attēls. Fonemātiskie priekšstati. Instrukciju izpratne un izpilde (vienkārša instrukcija)

Aplūkojot vienkāršas instrukcijas izpildes iegūtos rezultātus, kas atspoguļoti grafiskā zīmējumā (sk. 4.2.22. attēlu), var secināt, ka četri bērni par uzdevuma izpratni un izpildi ieguva trīs punktus. Savukārt divi bērns saņēma divus punktus. Bērnam bija nepieciešama logopēdes palīdzība.

Noslēgumā tika pārbaudīta bērnu divpakāpju instrukciju izpratne un izpilde.

4.2.23. attēls. Fonemātiskie priekšstati. Instrukciju izpratne un izpilde (divpakāpju instrukcija)

Iegūtie rezultāti tika atspoguļoti grafiskā zīmējumā (sk. 4.2.23. attēlu).

Vērojams, ka četri bērni par uzdevuma izpildīšanu saņēma divus punktus un divi bērni ieguva trīs punktus no iespējamajiem četriem punktiem.

Darba autore, veicot fonemātiskās uztveres izpēti kritēriju un rādītāju izvērtēšanu, izmantoja punktu sistēmu. Tādējādi tika noteikts sākotnējo bērnu fonemātiskās uztveres stāvoklis, lai varētu novērtēt koriģējoši attīstošās darbības efektivitāti, izmantojot fonētiskās ritmikas vingrinājuma kompleksus.

4.3. Koriģējoši attīstošā darbība, izmantojot fonētiskās ritmikas vingrinājumus

Koriģējoši attīstošās darbības sekmīgas realizēšanas norisei, balstoties uz T.Tulovskas (2016), M. Makejevas (2019), S. Tūbeles (2019), I. Miltiņas (2017) atziņām, tika izveidots fonemātiskās uztveres mācīšanas posmu plāns (sk. 4.3.1 tabulu).

4.3.1.tabula. Fonemātiskās uztveres mācīšanas posmi

Posmi / Uzdevumi	Saturs
1.posms – attīstīt prasmi atpazīt un atšķirt ar runu nesaistītas skaņas	<p>I Ārpusrunas skaņu saklausīšana un atpazīšana (audio ierakstos, pastaigas laikā u. tml.):</p> <ul style="list-style-type: none"> ● dabas parādību norises: lietus lāses pilēšana, lišana, vēja šalkoņa, pērkona ducināšana, strautiņa čalošana, sniega gurkstēšana; ● putnu skaņas: rudenī – dzērves grūgināšana, zosu gāgināšana, ziemā – zīlītes tikināšana, zvirbuļu čirkstināšana, pavasarī – stārķa klabināšana, bezdelīgas vidžināšana; ● mājputnu skaņas: pīles pēkšķināšana, vistas klukstēšana, tītara buldurēšana, cāļu čiepstēšana; ● mājlopu skaņas: aitas blēšana, cūkas rukšķēšana, govju maušana ● mājdzīvnieku skaņas: suņa riešana, kaķa ņaudēšana; ● kukaiņu radītās skaņas: bites zumēšana, sienāža sisināšana; ● mūzikas instrumentu atšķiršana – marakasa skaņas, klavieres pavadījums, bungu ritmi; ● sadzīves trokšņi: automašīnu braukšana, traktora rūkšana, trauku mazgāšana, papīra plēšana un burzīšana, graudu bēšana un sijāšana
2.posms – attīstīt prasmi atšķirt skaņas stiprumu	<ul style="list-style-type: none"> ● Vienādu skaņu kopu saklausīšana ● Skaņu, vārdu izteikšana klusi un skaļi
3.posms – attīstīt ritma izjūtu	<ul style="list-style-type: none"> ● Primitīva ritma izklausīšana (lēns, ātrs, ritmisks)
4.posms – veicināt spēju atšķirt balss skaņas frekvences	<ul style="list-style-type: none"> ● Dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana (kaķene – zema frekvence, kaķēns – augsta frekvence)
5.posms – sekmēt prasmi atšķirt skaņas	<p>II Runas skaņu saklausīšana:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Patskaņu atkārtošana; ● Līdzskaņu atkārtošana; ● Skaņu saklausīšana citu skaņu rindā ● Zilbju rindu atkārtošana
6.posms – attīstīt prasmi atšķirt vārdus	<ul style="list-style-type: none"> ● Vārda saklausīšana citu vārdu rindā
7.posms – sekmēt fonemātiskās sintēzes prasmes	<ul style="list-style-type: none"> ● Skaņu saliedēšana zilbēs

Ņemot vērā fonemātiskās uztveres mācīšanas posmu plānu, tika izstrādāts fonemātiskās uztveres attīstīšanas plāns mācību gada ietvaros (sk. 4.3.2. tabulu). Tā mērķis bija veidot fonemātiskās uztveres pamatprasmes.

No tā izriet galvenie uzdevumi:

1. Sekmēt ārpusrunas skaņu saklausīšanu un atpazīšanu.
2. Veicināt dzirdes uzmanības, atmiņas un ritma attīstību.
3. Attīstīt vienkāršas skaņu analīzes un sintēzes prasmes – skaņu atšķiršanu un zilbju atkārtošanu.

4.3.2. tabula. Fonemātiskās uztveres attīstīšanas plāns 2019./2020.m.g.

Uzdevumi/ mēnesis	09.	10.	11.	12.	01.	02.	03.	04.	05.
1. Fonemātiskās uztveres pārbaude	x	x							x
2. Ārpusrunas skaņu saklausīšana un atpazīšana	x	x	x	x	x	x	x	x	x
3. Skaņas stipruma atšķiršana			x	x	x	x	x	x	x
4. Ritma izjūtu attīstīšana		x	x	x	x	x	x	x	x
1. Balss skaņas frekvenču atšķiršana					x	x	x	x	x
2. Skaņu atšķiršana, zilbju atkārtošana		x	x	x	x	x	x	x	x
3. Zilbju un vārdu saklausīšana				x	x	x	x	x	x

Piezīme. Fonemātiskās uztveres attīstīšanas plāns sadalīts pa mēnešiem, pieļaujot nobīdi uz vienu vai otru pusi, atbilstoši bērna spējām.

Šie plānojumi ļāva realizēt fonemātiskās uztveres sekmīgu apguvi, jo individuālo un grupu nodarbību saturs tika veidots, balstoties uz fonemātiskās uztveres mācīšanas posmiem un plāna izstrādi fonemātiskās uztveres attīstīšanai mācību gada ietvaros, ņemot vērā bērna ar VSNA 1. un 2. runas attīstības līmeni runas traucējuma raksturu.

Bērniem ar VSNA 1. un 2. runas attīstības līmeni būtiski attīstīt fonemātisko uztveri, lai sekmētu runas skaņu, zilbju, vārdu veidošanos. Izpētot zinātniskās literatūras avotus (Plinta, 1998; Власова, Пфафенродт, 1996; Мухина, 2008; Лукаш, 2013), darba autore secina, ka viens no veidiem, kā sekmēt fonemātisko uztveri, ir fonētiskā ritmika. Ņemot vērā bērnu runas attīstības īpatnības, vecumposma vajadzības, tika izstrādāts fonētiskās ritmikas nodarbību tematiskais plāns. Tā mērķis bija skaņu un zilbju izraisīšana. Pakārtoti mērķim tika izstrādāti uzdevumi:

1. Sekmēt artikulācijas aparāta kustīgumu.
2. Savienot runas kustību un dzirdes analizatoru darbību ar vispārējās motorikas attīstību.
3. Veicināt runas elpošanu.
4. Uztvert, izšķirt un atdarināt dažādus ritmus.

Tā saturā, sākot no septembra mēneša līdz jūnija mēnesim, tiek atspoguļotas apgūstāmās skaņas un zilbes, artikulācijas aparāta attīstošie vingrinājumi, fonētiskās ritmikas vingrinājumi, pirkstiņu rotaļas, taktīlās kontroles vingrinājumi, elpošanas vingrinājumi, ārpusrunas skaņu vingrinājumi un ritma vingrinājumi, kas sakārtoti secīgi un atbilstoši skaņu mācīšanas algoritmiem (sk. 4.3.1.tabulu).

4.3.1. tabula. Fonētiskās ritmikas nodarbību tematiskais plānojums

Mēnesis / nedēļa	Runas materiāls	Saturs
● <u>Septembris</u> – adaptācijas nedēļa		
● <u>Oktobris</u> 1.nedēļa	Artikulācijas aparāta orgānu iepazīšana	Artikulatīvā pasaka “Mēlītes ceļojums” Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Sadzīves trokšņi”
2.nedēļa	Skaņa [a], [ā]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi (bez balss līdzdalības: deguns– deguns) Pirkstiņu rotaļa “Pirkstiņi”(Brice, 2007,11) Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Rudens vēju dziesma” Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [a], [ā] Taktilā kontrole Ritmiska soļošana uz vietas
3.nedēļa	Skaņa [u], [ū]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi (bez balss līdzdalības: deguns– deguns) Pirkstiņu rotaļa “Pirkstiņi”(Brice, 2007,11) Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Pūces skaņa mežā” Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [u], [ū] Taktilā kontrole Ritmiska soļošana kustībā uz priekšu
4.nedēļa	Skaņas[a],[u] sapludināšana zilbē[au]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi (bez balss līdzdalības: mute – mute) Pirkstiņu rotaļa “Kur gan bijī

		<p>tu?”(Brice, 2007,11)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [a], [u]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Lapu čaboņa”</p> <p>Ritmiska soļošana, izmantojot priekšmetu</p>
<p>● <u>Novembris</u></p> <p>1.nedēļa</p>	Skaņa [o]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (bez balss līdzdalības: mute – mute)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Kur gan bijī tu?”(Brice, 2007,11)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [o]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Sadzīves trokšņi”</p> <p>Ritmiska soļošana, izmantojot priekšmetu</p>
2.nedēļa	Skaņa [i], [ī]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (bez balss līdzdalības: deguns – mute)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pirksti pastaigā”(Brice, 2007,12)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [i], [ī]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājumi “Sadzīves trokšņi”</p> <p>Ritmiska soļošana, izmantojot priekšmetus</p>

3.nedēļa	Skaņu sapludināšana zilbēs [ui], [oi]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (bez balss līdzdalības: deguns – mute)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pirksti pastaigā”(Brice, 2007,12)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu zilbes [ui], [oi]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Papīra plēšana un burzīšana”</p> <p>Ritmiska soļošana, izmantojot priekšmetus</p>
4.nedēļa	Skaņu [a],[i] sapludināšana zilbē [ai] Skaņa [s]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (bez balss līdzdalības, ar paceltām rokām)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pirksti pastaigā”(Brice, 2007,12)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt zilbi [ai], skaņu [s]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ritmiska soļošana kustībā uz priekšu</p>
● <u>Decembris</u> 1.nedēļa	Skaņa [e], [ē]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (skaņa [s])</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pārslīņas”(1.daļa)(Brice,2007,25)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [e], [ē]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ritmiska soļošana kustībā uz priekšu, imitējot sniega gurstēšanu (bērni paņem cimdu, kas pildīts ar kartupeļu cieti, ritmiski to saspiež)</p>
2.nedēļa	Skaņu[e], [i] sapludināšana zilbē [ei]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (skaņa [s])</p>

		<p>Pirkstiņu rotaļa “Pārslīņas”(1.daļa)(Brice,2007,25)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt zilbi [ei]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ritmiska soļošana, izmantojot priekšmetus, kustībā uz priekšu</p>
3.nedēļa	Skaņu [i], [e] sapludināšana zilbē [ie]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (skaņa [s])</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pārslīņas”(2.daļa) (Brice, 2007,25)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt zilbi [ie]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Vienkārša ritma atdarināšana (ar plaukstām)</p>
4.nedēļa	Skaņu [m], zilbēs [mā – mī – mē –mū – mo]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (skaņa [s])</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pārslīņas”(2.daļa) (Brice, 2007,25)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[m], tad zilbēs[mā – mī – mē –mū – mo]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Govs maušana”</p> <p>Vienkārša ritma atdarināšana (ar plaukstām)</p>
● <u>Janvāris</u> 1.nedēļa	Patskaņu atkārtošana	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (skaņa[s])</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Sniedziņš” (Brice,2007,26)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parāda patskaņus</p>

		Taktilā kontrole Vienkārša ritma piesitieni (ar kāju)
2.nedēļa	Patskaņu atkārtošana Skaņa [n]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi (skaņa[s]) Pirkstiņu rotaļa "Sniedziņš"(Brice,2007,26) Ar ķermeņa kustībām parāda patskaņus un skaņu [m] Taktilā kontrole Vienkārša ritma piesitieni (ar kāju)
3.nedēļa	Patskaņu atkārtošana zilbēs [au],[ai],[ei]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi (skaņa[s]) Pirkstiņu rotaļa "Saulīte"(Brice,2007,27) Ar ķermeņa kustībām parāda zilbes [au], [ai], [ei] Taktilā kontrole Vienkārša ritma izklauvēšana (ritma kociņi)
4.nedēļa	Skaņa[p], tad zilbēs [pa],[pe], [pi],[pu],[po]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi(s+s+s) Pirkstiņu rotaļa "Saulīte"(Brice,2007,27) Ar ķermeņa kustībām parāda skaņu [p], tad zilbēs Taktilā kontrole Ritmiska bumbu driblēšana
● <u>Februāris</u> 1.nedēļa	Skaņa [t], tad zilbēs [ti] – [tū],[ta] –[te]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi (s+s+s+s) Pirkstiņu rotaļa "Zvaigznīte"(Brice, 2007, 27) Ar ķermeņa kustībām parāda skaņu[t], tad zilbēs[ti] – [tū],[ta] – [te] Taktilā kontrole

		<p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Zīlītes dziesma”</p> <p>Ritmiska bumbu driblēšana</p>
2.nedēļa	<p>Skaņa [k], tad skaņas [k] sapludināšana zilbēs [ka – ko – ku – ke – ki]</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (skaņa[f])</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Svecīte”</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [k], tad zilbēs [ka – ko – ku – ke – ki]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Vistas klukstēšana”</p> <p>Ritmiska bumbu driblēšana</p>
3.nedēļa	<p>Skaņa [š]</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (f+s)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Svecīte”</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[š]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Draudu sijāšana”</p> <p>Ritma izklauvēšana (ritma kociņi)</p>
4.nedēļa	<p>Patskaņu atkārtošana</p> <p>Skaņas[š]sapludināšana zilbēs [ša – šo – šu – še – ši]</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (f+s+s)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Cauri mežam rati brauc”(Brice,2007,30)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[š], tad zilbēs[ša – šo – šu – še –ši]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “”</p> <p>Ritma izklauvēšana, izmantojot dažādas priekšmetu virsmas</p>
<p>● <u>Marts</u></p> <p>1.nedēļa</p>	<p>Skaņa [v]</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (š)</p>

		<p>Pirkstiņu rotaļa “Cauri mežam rati brauc”(Brice,2007,30)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [v]</p> <p>Taktila kontrole</p> <p>Ritma vingrinājums “Orķestris”, izmantojot pašgatavotus skaņu rīkus</p>
2.nedēļa	Skaņa [v] zilbēs [va –vu –vo –vi –ve]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (š+š+š)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pavasaris”(1.daļa)(Brice,2007,26)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[v], tad zilbēs [va – vu –vo –vi –ve]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Suņa riešana”</p> <p>Ritma vingrinājums “Lēcieni”</p>
3.nedēļa	Skaņa[b], zilbēs [ba – be –bi –bu –bo]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (t+s+š)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pavasaris”(2.daļa)(Brice,2007,26)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[b], tad zilbes [ba – be –bi –bu –bo]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Tītara buldurēšana”</p> <p>Ritma vingrinājums “Lēcieni”</p>
4.nedēļa	Skaņa[g], zilbēs[ga –gu – go – ge –gi]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (pa+pa+papu)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pavasaris”(2.daļa)(Brice,2007,26)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt</p>

		<p>skaņu[g], tad zilbēs[ga – gu – go – ge – gi]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Zosu gāgināšana”</p> <p>Ritma vingrinājumi “Lēcieni”</p>
<p>● <u>Aprīlis</u></p> <p>1.nedēļa</p>	<p>Skaņa[d], zilbēs [da – de – di –du – do]</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi(pā+pī+pē+pū+po)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pavasara zvaniņš”(Brice,2007,27)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[d], tad zilbēs [da – de – di – du – do]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ritma ķēdīte (stāvus)</p>
<p>2.nedēļa</p>	<p>Skaņa[h], zilbēs [ha – he–hi – hu – ho]</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (m+ma+mamma)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Pavasara zvaniņš”(Brice,2007,27)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[h], tad zilbēs [ha – he– hi – hu – ho]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ritma ķēdīte (sēdus)</p>
<p>3.nedēļa</p>	<p>Skaņa [c], zilbēs [ca – ce – ci –cu – co]</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi(mā+mī+mē+mū+mo)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Manas rokas un kājas”(1.daļa)(Brice,2007,15)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[c], tad zilbēs [ca – ce – ci – cu – co]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums</p>

		<p>“Cāļu čiepstēšana”</p> <p>Ritma ķēdīte (rāpus pozīcijā)</p>
4.nedēļa	Skaņa [z], zilbēs [zi – ze– za –zu –zo]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (tā+tī+tū+to)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Manas rokas un kājas”(2.daļa)(Brice,2007,15)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[z], tad zilbēs [zi – ze– za – zu –zo]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Bites zumēšana”</p> <p>Ritma vingrinājums “Orķestris”</p>
● <u>Maijs</u> 1.nedēļa	Skaņa [j], zilbēs [ji – je – ja – ju –jo]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi (tā+tī+tū+to)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Meitiņa”(Brice,2007,16)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām rāda skaņu [j], tad zilbēs[ji – je –ja – ju –jo]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ritma ķēdīte (ar partneri)</p>
2.nedēļa	Skaņa [l], zilbēs [li – le – la – lu –lo]	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p> <p>Elpošanas vingrinājumi(sā+sī+sē+sū+so)</p> <p>Pirkstiņu rotaļa “Meitiņa”(Brice,2007,16)</p> <p>Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu[l], tad zilbēs[li – le –la – lu – lo]</p> <p>Taktilā kontrole</p> <p>Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Dzīvnieki un viņu mazuļu skaņas”</p> <p>Ritma vingrinājums “Kalniņš”(Brice,2007,15)</p>

3.nedēļa	Skaņa[r]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi (šā+šī+šē+šū+šo) Pirkstiņu rotaļa “Ežuks”(Brice,2007,35) Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [r] Taktilā kontrole Ritma vingrinājums “Kalniņš”(Brice,2007,25)
4.nedēļa	Skaņa [r], zilbēs [ra – re – ri – ru –ro]	Artikulācijas aparāta vingrinājumi Elpošanas vingrinājumi(fa+fe+fi+fu+fo) Pirkstiņu rotaļa “Ežuks”(Brice,2007,35) Ar ķermeņa kustībām parādīt skaņu [r], tad zilbēs [ra – re – ri – ru –ro] Taktilā kontrole Ārpusrunas skaņu vingrinājums “Dusmīgais suns” Ritma vingrinājums “Orķestris”(2.daļa)

Katrai no skaņām tiek piemeklēti atbilstoši artikulācijas aparāta vingrinājumi, lai aktivizētu bērnam nepieciešamās iemaņas noteiktas skaņas izrunāšanā.

Veidojot fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksu, tika ņemti vērā visi didaktiskie principi:

- atbilstība bērna vecumam un valodas sistēmas nepietiekamas attīstības runas attīstības līmenis. Tas veicina bērna apzinīgu attieksmi pret darba procesu;
- sistemātiskums. Fonētiskās ritmikas nodarbības notiek divas reizes nedēļā. Fonētiskās ritmikas ilgums – 15 minūtes;
- pakāpenība. Tas nozīmē no vienkāršākā uz sarežģītāko; no vieglākā uz grūtāko, tas ir, pakāpeniski sarežģot vingrinājumus;
- apzinīgums. Bērnam jāzina, kādas kļūdas viņam ir, kādas neprecizitātes viņam ir un kā tās labo;

- bērna aktivitāte.

Fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksa veidošanā tika izmantoti T. Vlasovas, A. Pfaferodtas, Ē. Plintas ieteikumi.

Visi fonētiskās ritmikas vingrinājumi tika balstīti uz attiecīga runas materiāla izmantošanu. Runas materiālam ir jābūt bērniem saprotamam, nepieciešamam saskarsmē. Veidojot fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksu, runas materiāla izvēlē tika ievērota pēctecība. Mācāmās skaņas, zilbes pakāpeniski un secīgi sakārtotas, ievērojot vairāku autoru (Rūķe – Draviņa, 1992; Estabrooks, 1998; Plinta, 1998; Мухина, 2008) atziņas.

Tāpat fonētiskās ritmikas vingrinājumu komplekss sastāv no runas materiāla un kustību apraksta. Bērnu kustības, kuras fonētiskās ritmikas nodarbībās pavada runas materiālu, raksturo trīs pamatelementi: saspringums un intensitāte, un laiks, tā uzsver T. Vlasova, A. Pfaferodta (Власова, Пфаферодт, 1996).

Kad tiek izrunātas attiecīgās skaņas, tad dažādās muskuļu grupas, kas piedalās to veidošanā vai nu sasprindzinās, vai atslābinās. No kvalitātes, ar kādu muskulis līdzdarbojas kustības veidošanā, ir atkarīgs šīs kustības raksturs. Aprakstot kustības, kas pavada valodas skaņu izrunu, sasprindzinājums tika fiksētas šādos terminos: saspringti, nedaudz saspringti, bez sasprindzinājuma. Logopēds seko bērnu pareizai un precīzai artikulācijas izpildei. Pievērš arī uzmanību, lai bērns, izpildot vingrinājumu stāvus, pārlietu nesasprindzinātu kakla, pleca daļas muskuļus. Ir jāievēro viens no saskarsmes punktiem, proti, kontaktējoties ar bērnu, pieaugušā acīm jāatrodas vienā līmenī ar bērna acīm.

Intensitāte nosaka runas dinamiku, tas ir, to artikulācijas aparāta piepūli, kas rodas, izrunājot attiecīgo skaņu. Aprakstot kustības intensitāti, tā tika fiksēta terminos: stipri un vāji.

Laiks nosaka ātrumu, kādā izpildāma attiecīgā kustība. Tas nosaka, kā kustība izpildāma – ilgstoši vai īslaicīgi. Aprakstot kustību laiku, tas tika apzīmēts: ilgstoši, īslaicīgi, stiepti.

Visu fonētiskās ritmikas vingrinājumu pamatā ir bērnu apzinīgi regulētas kustības, kas pavada skaņu un zilbju izrunu. Kustību vingrinājumi, kas pavada izrunājamās skaņas un zilbes, sākas ar noteiktu pamatstāju:

- nostāties, kājas kopā, rokas saliektas krūšu augstumā, elkoņi nolaisti. Ar šo stāvokli sākas gandrīz visas skaņu izrunas kustības, izņemot [i], [k], [l], [r].

- nostāties, kājas kopā, rokas saliektas elkoņos un paceltas plecu augstumā, elkoņi izvērsti uz sāniem. Šī pamatstāja atbilst skaņu [i], [k], [l] izrunai.
- nostāties, kājas kopā, rokas izstieptas uz priekšu krūšu augstumā. Šī pamatstāja atbilst skaņas [r] izrunai.

Fonētiskās ritmikas nodarbībās tika iekļauti arī elpošanas vingrinājumi. Šie vingrinājumi ir nozīmīga sastāvdaļa skaņu izrunas veidošanā. Ir zināms, ka elpošana miera stāvoklī un runas laikā atšķiras ar biežumu un izelpas garumu, paužu ievērošanu. Tātad runas elpošanā – ieelpas un izelpas ritms salīdzinājumā ar fizioloģisko elpošanu ir cits: ieelpa – apstāšanās – izelpa (Miltiņa, 2005). Normālai runai ir nepieciešama gara, ekonomiska izelpa.

Sākotnēji bērniem tika piedāvāti elpošanas vingrinājumi, ar kuru palīdzību iespējams koordinēt mutes un deguna elpošanu, attīstīt zemribu elpošanas veidu, iesaistot diafragmu. Sākumā šos elpošanas vingrinājumus T. Vlasova iesaka izpildīt bez runas, mūzikas pavadījumā vai bez tās, un izmantojot roku kustības (augšā – lejā; augšā – uz sāniem; augšā – pie jostas vietas), ķermeņa kustības (pagriezieni pa labi, pa kreisi; ķermeņa noliekšana pa labi un pa kreisi), galvas kustības (noliekšana pie pleciem, uz priekšu) (Власова, Пфафенродт, 1996).

Tālāk tika iekļauti fonācijas vingrinājumi, kuros ieelpai caur degunu seko lēna izelpa, vienlaicīgi izrunājot skaņas [f], [s], [š]. Pakāpeniski šiem vingrinājumiem tika pievienots valodas materiāls, kas izrunājams izelpā. Sākumā bija patskaņi, tad līdzskaņi kopā ar patskaņiem. Īpaša nozīme šajos vingrinājumos ir kustībām, kuras izpilda vienlaicīgi ar runas materiālu.

Piedāvātie runas elpošanas vingrinājumi veicina ilgstošas izelpas stabilizāciju. Kā uzsver T. Vlasova, A. Pfafenrodta, tad vingrinājumu izpildīšanas laikā ķermenis pilnīgi jāatbrīvo, nav ieteicams sasprindzināties, izelpai jābūt mierīgai, runājot elpa nav jāaiztur (Власова, Пфафенродт, 1996).

Fonētiskās ritmikas nodarbībās tika iekļautas arī pirkstiņu rotaļas, kas attīsta sīkās motorikas koordināciju un palīdz sagatavot bērna roku fonētiskās ritmikas vingrinājumu veikšanai. Pirkstiņu rotaļas nodrošina pozitīvu, emocionālu saskarsmi ar bērniem.

Šajās nodarbībās tika ietverta taktīlā kontrole, kas palīdz bērnam uztvert virkni runas fonētisko elementu un ritma vingrinājumi. Tādējādi bērni tiek rosināti ritmiski izpausties.

Nodarbībās darba autore iekļāva arī ārpusrunas skaņu vingrinājumus, kas rosināja bērnus ieklausīties, atpazīt un pētīt skaņu pasauli. Līdz ar to bērniem tiek aktivizēta sensitivitāte, sekmēta fonemātiskās uztveres veidošanās.

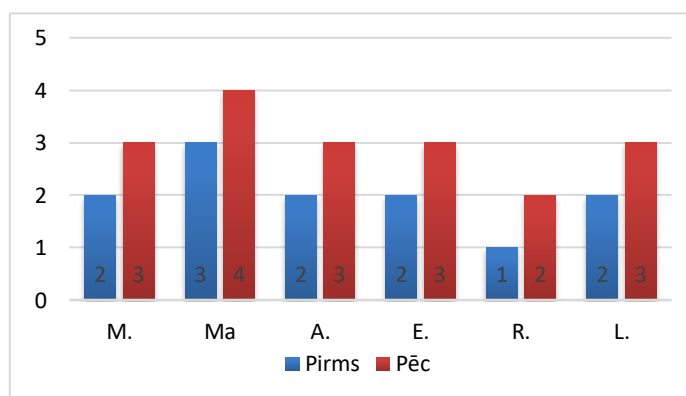
Nodarbības tika organizētas gan individuāli, gan apakšgrupu veidā (sk. 11., 12., 13., 14. pielikumu). Pamatojoties uz pedagoģiskiem novērojumiem, logopēdiskās izpētes rezultātiem (VSNA 1. runas attīstības līmenis), diviem bērniem (A. un R.) tika piedāvātas arī individuālas nodarbības. Veidojot nodarbības, darba autore ņēma vērā secīguma, pakāpenības, zināšanu noturīguma, apkārtceļa izmantošanas principus, kā arī bērna individuālās, psiholoģiskās īpatnības un vecumposma vajadzības.

Vadot fonētiskās ritmikas nodarbības, darba autore atbalstam izmantoja vizuālās uzskates materiālus: pašgatavotus priekšmetus, rotaļlietas un vingrošanas inventāru.

Koriģējoši attīstošajā darbībā tika veicināta runas dzirdes, runas kustības darbības, taktilās, kinētiskās, redzes sajūtas, sekmēta uzmanības, atmiņas, domāšanas un ritma spējas.

4.4. Pētījuma dalībnieku fonemātiskās uztveres raksturojums pēc fonētiskās ritmikas vingrinājumu izmantošanas

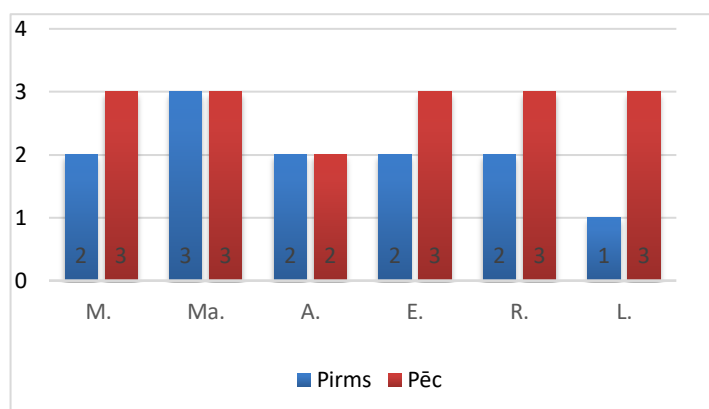
Pēc septiņiem mēnešiem bērniem tika veikta atkārtota fonemātiskās uztveres pārbaude.

4.4.1. attēls. *Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Sadzīves trokšņu saklausīšana. Automašīnu braukšana*

Apkopojot iegūtos punktus, redzams (sk. 4.4.1. attēlu), ka automašīnas braukšanu bez pieaugušā palīdzības atpazīna viens bērns. Četri bērni ieguva trīs punktus. Un viens bērns saņēma divus punktus par uzdevumu izpildi.

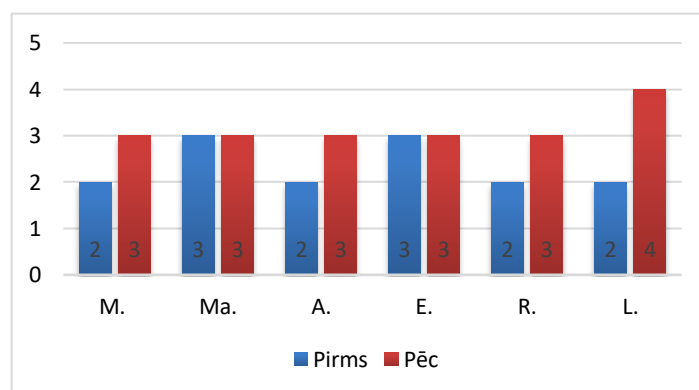
Ir būtiski rosināt bērnus ieklausīties, atpazīt, pētīt un atdarināt ar kustībām skaņu pasauli. Tā rezultātā veidojas dzirdes priekšstati.

4.4.2. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Sadzīves trokšņu saklausīšana. Šķīvju mazgāšana

Savukārt aplūkojot grafisko 4.4.2. attēlu, darba autore secina, ka pieci bērni ar nelielu pieaugušā palīdzību saklausīja šķīvju mazgāšanas troksni. Viens bērns ieguva divus punktus

Fonētiskās ritmikas nodarbībā tika iekļauti arī vingrinājumi, ar kuru palīdzību bērni atdarināja pašapkalpošanās iemaņas: šķīvju mazgāšanu, grīdas uzkopšanu utt.

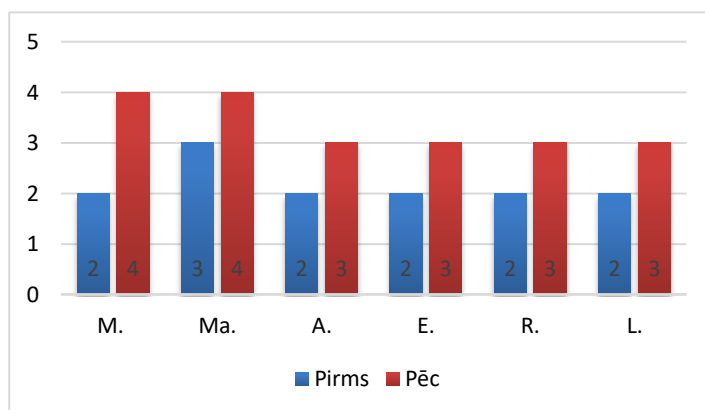
4.4.3. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Sadzīves trokšņu saklausīšana. Papīra plēšana

Apskatot 4.4.3. attēlu, kurā atspoguļoti rezultāti papīra plēšanas trokšņu atpazīšanā, redzams, ka pieci bērni saņēma trīs punktus, bet viens bērns patstāvīgi pareizi izpildīja piedāvāto uzdevumu.

Salīdzinot ar sākotnējiem fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātiem, ir vērojama pozitīva dinamika. Iespējams, tāpēc, ka bērni tika iesaistīti sniega

veidošanas darbos. Bērniem tika piedāvāts baltās lapas saplēst sīkos gabalos un tās pūst kā sniegpārslas.

Bērniem tika piedāvāts uzdevums, kur pēc dzirdes jāatšķir mūzikas instrumenti.

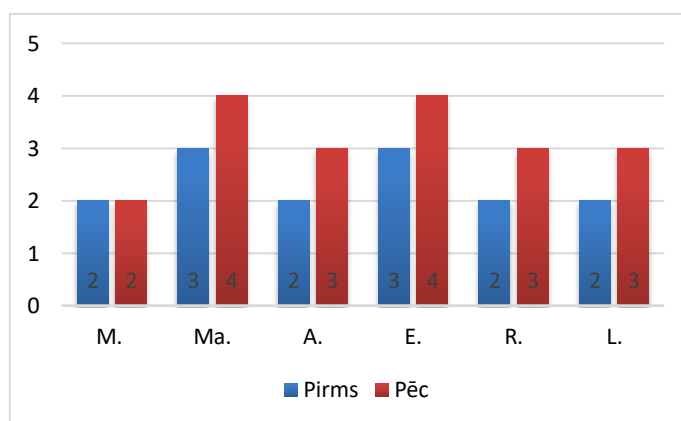

4.4.4. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Mūzikas instrumenta atšķiršana.

Bungas

Ieskatoties 4.4.4. attēlā, bingu troksni atpazīst divi bērni, katram saņemot pa četriem punktiem. Četri bērni ieguva trīs punktus.

Fonētiskās ritmikas ievada daļā tika izmantoti dažādi mūzikas un skaņu rīki. Tos spēlējot, bērni soļoja, tipināja, lēca, skrēja.

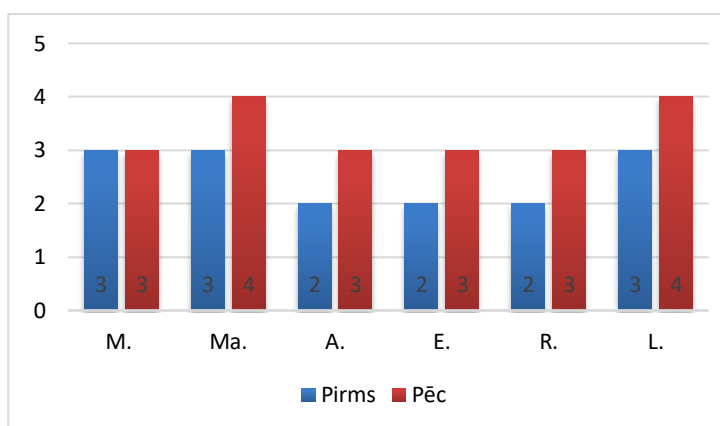

4.4.5. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Mūzikas instrumenta atšķiršana.

Marakass

Marakasa pavadījumā bērni gan tipināja, gan skrēja. Tādējādi bērni tika iepazīstināti ar marakasa instrumenta izraisītajām skaņām.

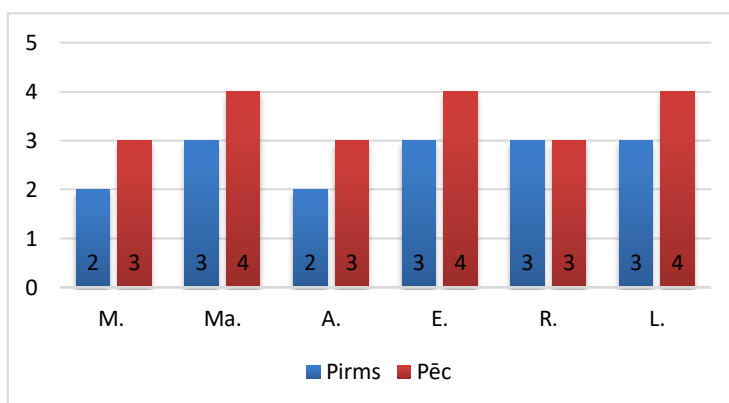
Divi bērni patstāvīgi izpildīja uzdevumu, kurā bija jāsaklusa mūzikas instrumenta marakasa skaņējums (sk. 4.4.5. attēlu). Trīs audzēkņi saņēma trīs punktus. Viens bērns tika novērtēts ar diviem punktiem.

4.4.6. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Mūzikas instrumenta atšķiršana.

Klavieres

Pozitīvi dinamikas rezultāti vērojami arī 29. attēlā. Četri bērni saklausīja un ar nelielu pieaugušā palīdzību norādīja uz klavierēm. Divi bērni uzdevumu veica patstāvīgi, iegūstot četrus punktus.

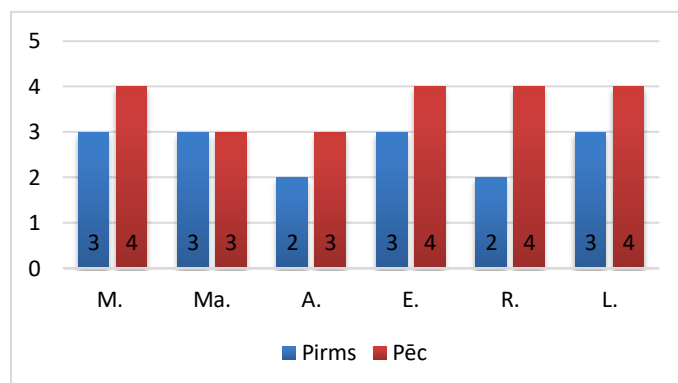

4.4.7. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Vienādu skaņu kopu saklausīšana

Ar patiesu interesi bērni meklēja vienādi “skanošās pelītes”, kas bija pildītas ar mannu, griķiem un zirņiem. Apskatot grafisko zīmējumu (sk. 4.4.7. attēlu), jāsecina,

ka trīs bērni par uzdevuma izpildi ieguva augstāko novērtējumu. Trīs bērni saņēma trīs punktus.

Fonemātiskās uztveres veidošanās procesā liela nozīme ir ne tikai mūzikas un skaņu rīku radītajām skaņām, bet arī apkārtējās dabas parādību norises izraisītajiem trokšņiem.

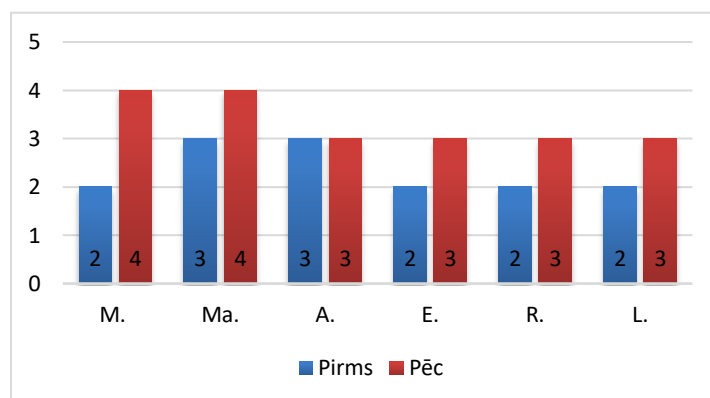

4.4.8. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dabas trokšņu saklausīšana.

Pērkons

Pērkona dārdoņu (sk. 4.4.8. attēlu) patstāvīgi saklausīja četri bērni un diviem bērniem bija nepieciešama neliela pieaugušā palīdzība.

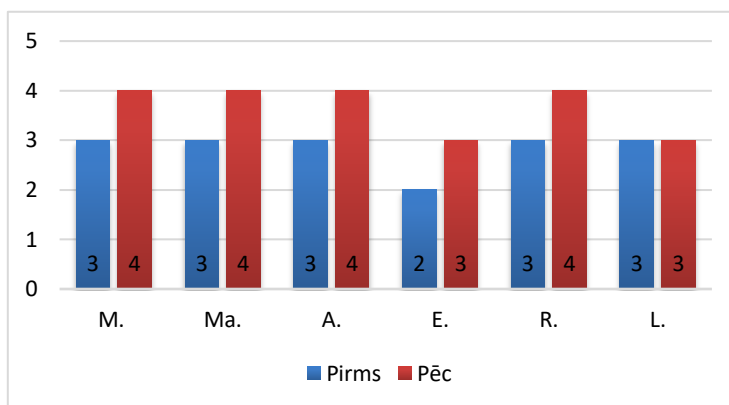
Būtiska uzmanība pievēršama arī relatīvi klusajai skaņu pasaulei. Tā ietver gan lietus lāses skaņas, gan vēja šalkoņu.

4.4.9. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dabas trokšņu saklausīšana.

Vējš

Apskatot grafisko 4.4.9. attēlu, tiek secināts, ka vēja šalkoņu ar nelielu pieaugušā palīdzību atpazīna četri bērni un divi bērni saklausīja un norādīja pareizo attēlu kartīti.

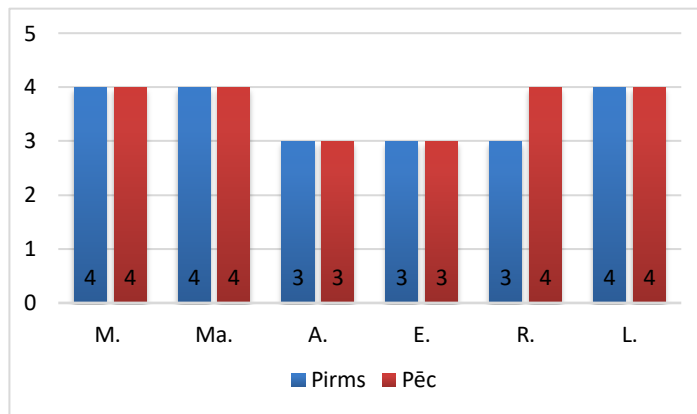

4.4.10. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dabas trokšņu saklausīšana.

Lietus lāses

Apkopojot iegūtos rezultātus (sk. 4.4.10. attēlu), kas atspoguļo lietus lāses saklausīšanu un atpazīšanu bērnu vidū, var secināt, ka divi bērni ieguva trīs punktus, bet četri audzēkņi ieguva četrus punktus.

Nākamajās stabiņu diagrammās autore vēlas uzskatāmi parādīt, kā bērniem veicās ar dzīvnieku skaņu atdarināšanu ar kustību palīdzību.

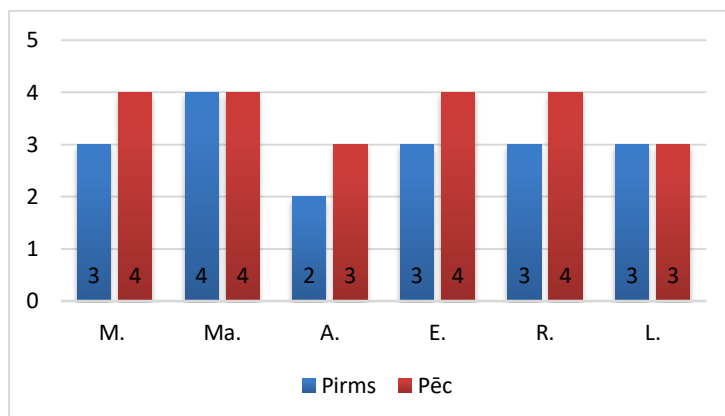

4.4.11. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dzīvnieku skaņu atdarināšana.

Vista

Sākotnēji bērni ieklausījās vistas klukstēšanā (sk. 4.4.11. attēlu), ja atpazīna pēc skaņas, tad pacēla elkoņos saliektas rokas.

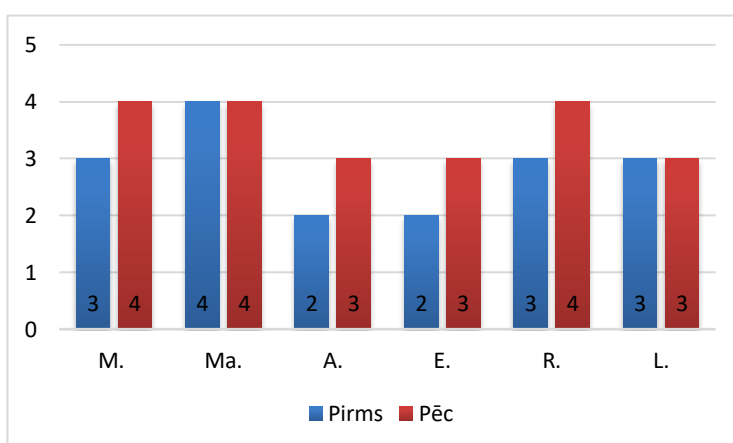
Redzams, ka četri bērni saņēma četrus punktus, bet divi no bērniem divus punktus.

4.4.12. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dzīvnieku skaņu atdarināšana.

Suns

Turpinājumā bērni ieklausījās suņa riešanā (sk. 4.4.12. attēlu), ja atpazīna pēc skaņas, tad ar roku kustībām parādīja, kā suns kustina asti. Diagramma uzskatāmi parāda bērnu uzdevumu izpildes novērtējuma augšupejošu rezultātu dinamiku.

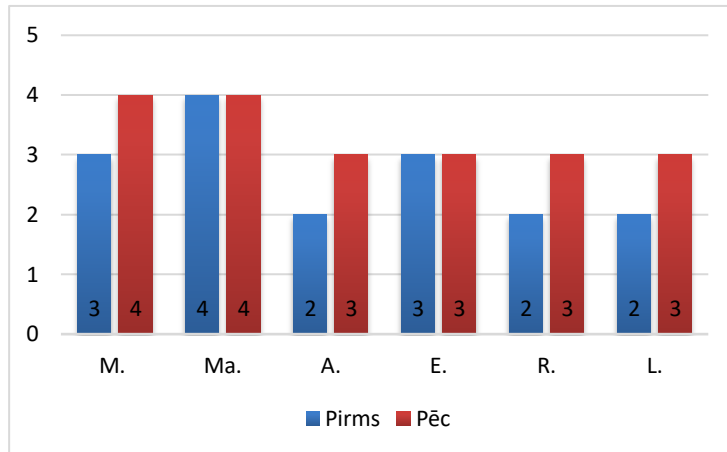

4.4.13. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dzīvnieku skaņu atdarināšana.

Govs

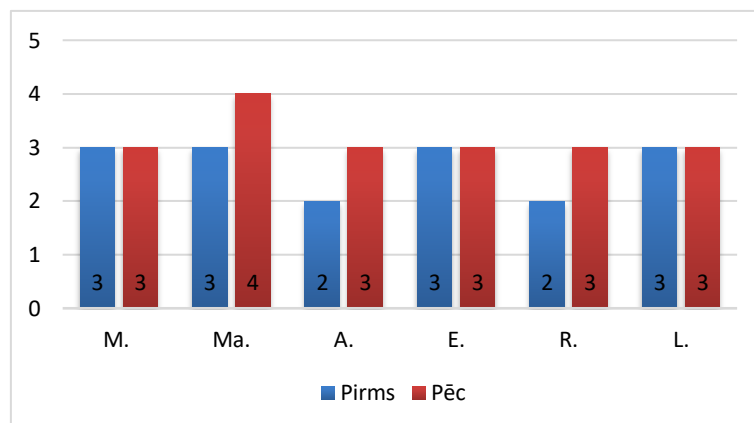
Tālāk bērniem bija jāsaklāusa govju māvienu (sk. 4.4.13. attēlu), ja atpazīna pēc skaņas, tad pie galvas jāpieliek ar pirkstiem veidoti ragi. Pēc grafiskā zīmējuma redzams, ka trīs bērni ieguva četrus punktu novērtējumu, bet trīs bērni trīs punktus. Vērojama pozitīva rezultātu dinamika.

Ritma uztveršanas spējas tika pārbaudītas, piedāvājot bērniem atkārtot logopēdes demonstrētos ritma vingrinājumus.

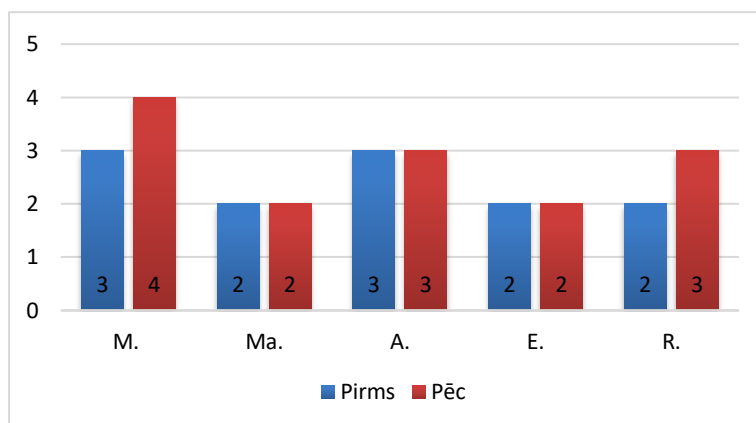
4.4.14. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Ritma uztveršana. Ātra primitīva ritma izklausvēšana

Primitīvu, ātru ritmu izklausvēja pareizi divi audzēkņi (sk. 4.4.14. attēlu), saņemot četrus punktus. Četri bērni ieguva trīs punktus

4.4.15. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Ritma uztveršana. Lēna primitīva ritma izklausvēšana

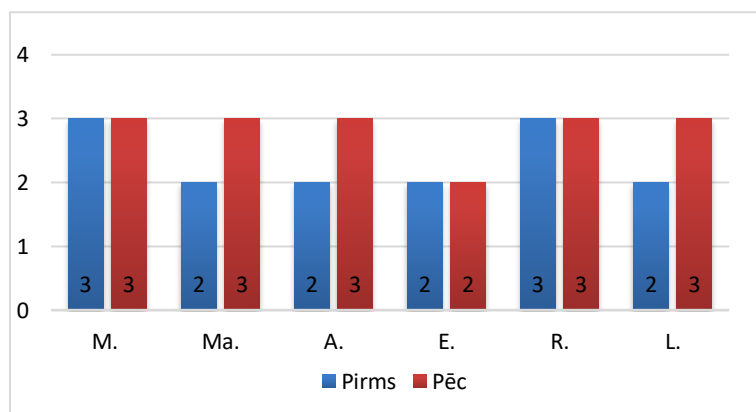
Primitīvu, lēnu ritmu izklausvēja bez kļūdām viens bērns (sk. 4.4.15. attēlu). Salīdzinot iegūtos rezultātus pedagoģiskā pētījuma sākumā un noslēgumā, iespējams novērot, ka trijiem pētījuma dalībniekiem tie ir nemainīgi, bet diviem bērniem vērojams punktu kāpinājums.

4.4.16. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Ritma uztveršana. Ritmiska primitīva ritma izklausvēšana

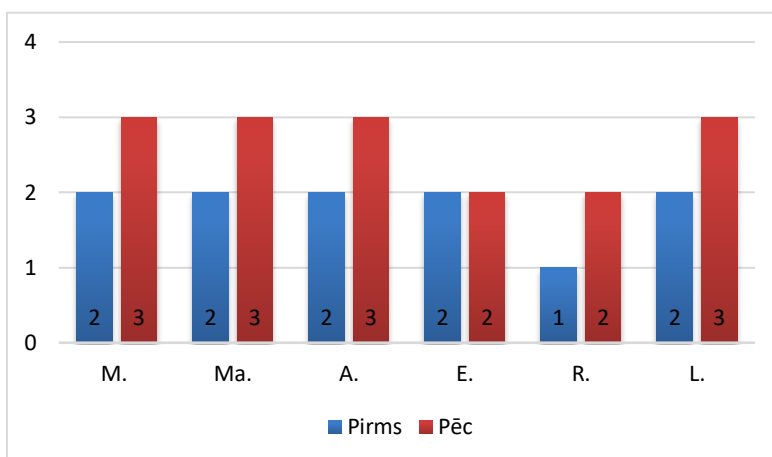
Grūtāk bērniem veicās ar ritmiska ritma izklausvēšanu. Grafiskajā zīmējumā (sk. 4.4.16. attēlu) redzams, ka vienam bērnam ir neliels progress, vēl trijiem nemainīgi rezultāti, bet viens bērns ieguva četrus punktus.

Piedāvājot bērniem ritma vingrinājumus, varēja novērot, ka viņi ka tos izpilda ar lielāku atdevi. Bērniem patika savu spēju robežās sasist plaukstu un piesist kāju.

4.4.17. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Ritma uztveršana. Plaukstu un kāju piesitienu atkārtošana

Apskatot 4.4.17. attēlu, kurā atspoguļoti rezultāti plaukstu un kāju piesitienu atkārtšanā, iespējams novērot, ka četriem bērniem pēc fonētiskās ritmikas nodarbību apmeklēšanas, pieaudzis punktu skaits. Bet diviem bērniem punkti palikuši nemainīgi.

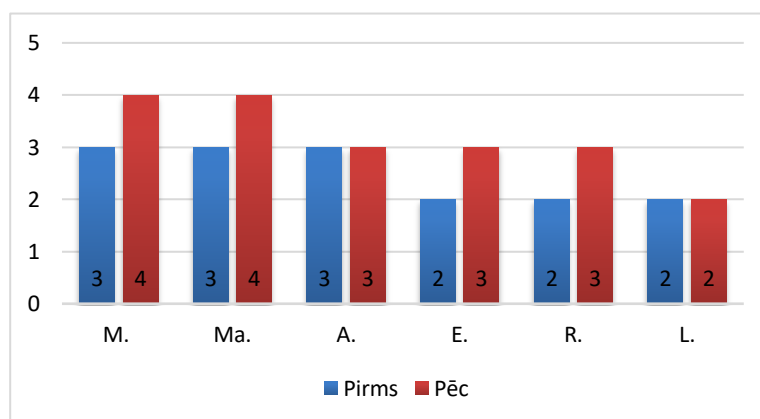

4.4.18. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Ritma uztveršana. Kāju un plaukstu piesitienu atkārtošana

Savukārt kāju un plaukstu piesitienu atkārtošanā, aplūkojot 4.4.18. attēlu, var uzskatāmi redzēt, ka pieciem bērniem vērojams progress. Viens bērns ieguva tik pat daudz punktu, cik pirms fonētiskās ritmikas nodarbību uzsākšanas.

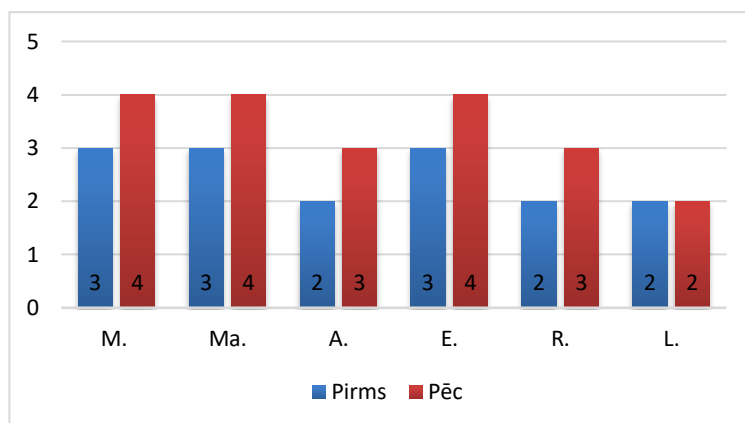
Apkopojot bērnu vienkārša, primitīva ritma uztveršanas pārbaudes rezultātus, darba autore secina, ka ritma spējas korelē ar runas un valodas apguvi.

Turpinājumā tika noskaidrota bērnu prasme atšķirt dzīvnieku skaņas pēc to frekvencēm.

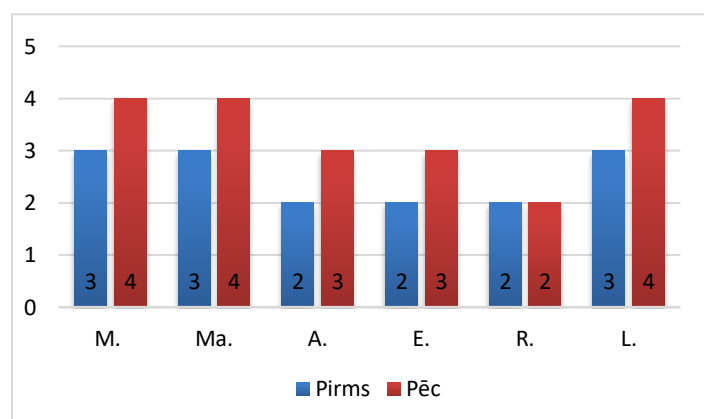
4.4.19. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana. Kaķene – kaķēns

4.4.19. attēlā redzams, ka četriem bērniem progresējošs iegūto punktu skaits. Diviem bērniem saņemtie rezultāti ir nemainīgi.

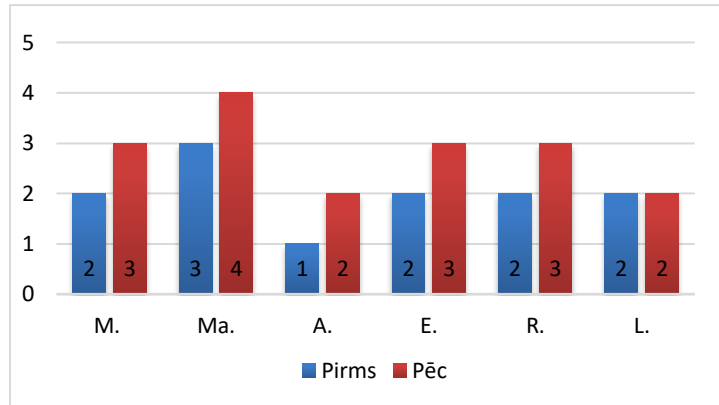
4.4.20. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana. Suns – kucēns

4.4.20. attēlā redzams rezultātu apkopojums, kas atspoguļo bērnu prasmi atšķirt suņa un kucēna skaņas pēc to frekvencēm. Trīs bērni pārliecinoši atpazīst dzīvnieku un to mazuli. Diviem bērniem ir nepieciešama neliela pieaugušo palīdzība. Viens no bērniem saņēma divus punktus.

4.4.21. attēls. Ārpusrunas skaņu atpazīšana. Dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana. Vista – cālēns

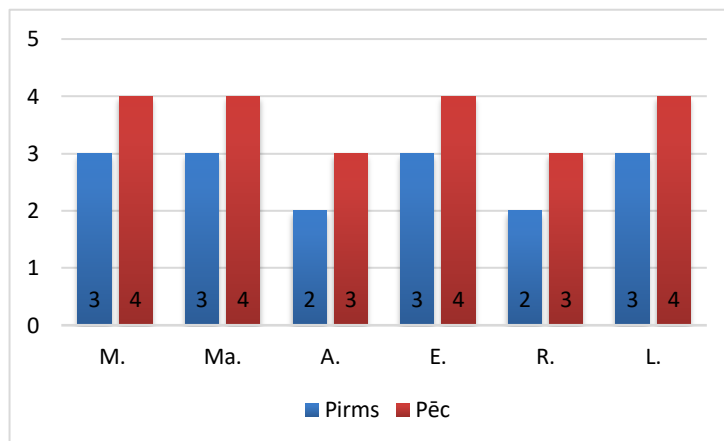
Nākamajā skaņu ierakstā bērni klausījās vistas klukstēšanā un cāļu čiepstēšanā. Kā redzams 4.4.21. attēlā, tad trīs bērni par pareizām atbildēm saņēma četrus punktus no maksimāli iespējamajiem. Divi audzēkņi saņēma trīs punktus, bet vienam bērnam tie palika iepriekšējo punktu līmenī.

4.4.22. attēls. Fonemātiskie priekšstati. Runu saklausīšana citu skaņu rindā

Fonemātiskās uztveres izpētes kritērijos tika iekļauta arī fonemātisko priekšstatu pārbaude. Kā bērniem veicās runas skaņu saklausīšanā citu skaņu rindā, atspoguļota 4.4.22. attēlā.

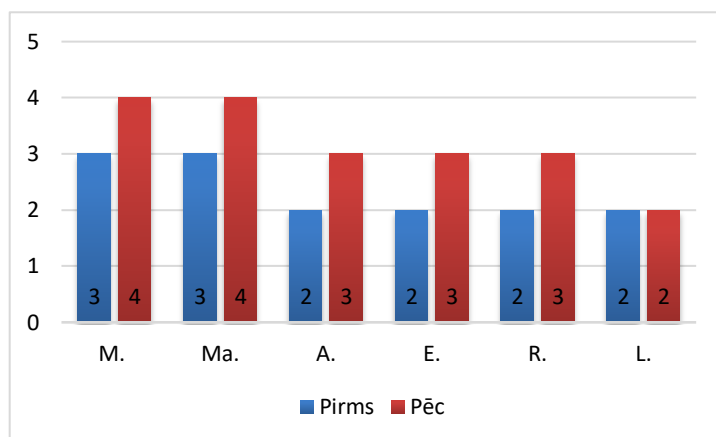
Pieciem no sešiem bērniem vērojamas progresīvas punktu iezīmes.

4.4.23. attēls. Fonemātiskie priekšstati. Instrukcijas izpilde un izpratne.

Vienkārša instrukcija

Pēc grafiskā zīmējuma (sk. 4.4.23. attēlu) var secināt, ka bērniem uzlabojies vienkāršas instrukcijas izpratnes veidošanās mehānisms.

4.4.24. attēls. Fonemātiskie priekšstati. Instrukcijas izpilde un izpratne. Divpakāpju instrukcija

Apskatot grafisko zīmējumu (sk. 4.4.24. attēlu), darba autore atzīst, ka pieci bērni saņēmuši augstāku punktu novērtējumu nekā pētījuma sākumā. Viena bērna iegūtie punkti palikuši nemainīgi.

Apkopojot un analizējot iegūtos rezultātus, tika izveidota salīdzinošā tabula (sk. 15. pielikumu)(sk. 4.4.1. tabulu).

4.4.1. tabula Fonemātiskās uztveres kritēriju un rādītāju pārbaudes rezultāti pirms un pēc fonētiskās ritmikas vingrinājumu izmantošanas

Kritērijs	Rādītājs	M.		Ma.		A.		E.		R.		L.	
		Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc
1. Ārpusrunas skaņu atpazīšana	1.1. Sadzīves trokšņu saklausīšana	6	9	9	10	6	8	7	9	5	8	5	10
	1.2. Mūzikas instrumentu atšķiršana	7	9	9	12	6	9	7	10	6	9	7	10
	1.3. Vienādu skaņu kopu saklausīšana	2	3	3	4	2	3	3	4	3	3	3	4
	1.4. Dabas trokšņu saklausīšana	8	12	9	11	8	10	7	10	7	11	8	10
	1.5. Dzīvnieku skaņu atdarināšana	10	12	12	12	7	9	8	10	9	12	10	10
	1.6. Ritma uztveršana	9	11	9	10	7	9	8	8	6	9	7	8
	1.7. Plaukstu un kāju piesitiena atkārtošana	3	3	2	3	2	3	2	2	3	3	2	3
	1.8. Kāju un plaukstu piesitiena atkārtošana	2	3	2	3	2	3	2	2	1	2	2	3
	1.9. Dzīvnieka skaņu frekvenču atšķiršana	9	12	9	12	7	9	7	10	6	8	7	8
2. Fonemātiskie priekšstati	2.1. Runu saklausīšana citu skaņu rindā	2	3	3	4	1	2	2	3	2	3	2	2
	2.2. Instrukciju izpratne un izpilde	6	8	5	7	4	6	4	7	4	5	5	6
Kopējie punkti		64	85	72	88	52	71	57	75	52	73	58	74
Procentuālais punktu palielinājums (%)		24,7		18,2		26,8		24		28,8		21,6	

Aplūkojot fonemātiskās uztveres kritēriju un rādītāju pārbaudes rezultātu kopumu, redzams, ka katrs bērns ieguvis atšķirīgas kopējās punktu summas. Bērniem iegūtais punktu skaits ir pieaudzis pēc fonētiskās ritmikas nodarbību apmeklēšanas. Dotajā tabulā redzams, ka diviem bērniem (A. un R.), kuriem vislielākās grūtības bija ārpusrunas skaņu atpazīšanā un fonemātisko priekšstatu veidošanā, tomēr proporcionāli, salīdzinot ar citiem, viņiem septiņu mēnešu laikā novērots vislielākais progress jeb 26,8% un 28,8% procentuālais punktu palielinājums. Ņemot vērā, ka koriģējoši attīstošais process tika pārtraukts, plānoto deviņu mēnešu vietā ilga septiņus mēnešus. Darba autore pieņem, ka, iespējams, iegūtie pētījuma rezultāti būtu ar vēl lielāku pozitīvu atdevi, ja pētījums būtu veikts visu tā plānoto ilgumu.

Rezultātā iespējams secināt, ka fonemātiskās uztveres attīstība tika sekmēta visiem bērniem, tātad izvēlētie fonētiskās ritmikas vingrošanas kompleksi ir atbilstoši un efektīvi. Ir nepieciešams turpināt iesākto darbu pie fonemātiskās uztveres attīstīšanas. Svarīgi ir intensīvi strādāt pie fonemātiskās uztveres attīstīšanas pirmsskolas izglītības iestādē, lai neietekmētu runas un valodas attīstības veidošanās procesa kvalitāti.

Balstoties uz pētījuma aprobācijas rezultātiem, tika izstrādāti ieteikumi skolotājiem logopēdiem:

- fonētiskās ritmikas vingrošanas elementus var iekļaut logopēdiskās nodarbības dinamiskajās pauzēs un didaktisko spēļu atsevišķos elementos.
- fonētiskās ritmikas vingrošanas elementus ieteicams iekļaut arī skaņu izrunas, fonemātiskās uztveres, fonācijas elpošanas pilnveides posmā koriģējoši attīstošajā darbībā.

Nobeigums un secinājumi

Praksē bieži sastopami bērni ar valodas attīstības traucējumiem, kuri cieš, jo laicīgi nav pamanīti pieaugušo (vecāku, skolotāju) nevērības dēļ. Koriģējoši attīstošais darbs uzskatāmi pierāda, ka valodas attīstības aizkavēšanās un runas attīstības traucējumi atsaucas uz bērnu attīstību veselumā.

Fonemātiskās uztveres nepietiekama attīstība kavē bērna runas un valodas attīstību. Tādēļ ir svarīgi pētīt šo saikni, savlaicīgi atklāt un ieviest dažādus paņēmienus koriģējoši attīstošajā darbībā.

Veicot un aprobējot pētījumu par fonētiskās ritmikas izmantošanu fonemātiskās uztveres veidošanā 6 – 7 gadus veciem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību, tika izdarīti **secinājumi**:

1. Lai sekmīgi veiktu koriģējoši attīstošo darbību, būtiski noteikt bērnu ar VSNA kognitīvo procesu, fiziskās, sociāli emocionālās attīstības īpatnības, ir jāzina diagnozes attīstības endogēno un eksogēno faktoru traucējošā ietekme un svarīgi noteikt valodas sistēmas nepietiekamas attīstības līmeni.

2. Fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksu mijiedarbības iespējas fonemātiskās uztveres sekmēšanā ir plašas, jo tie balstīti uz multisensorās runas mācīšanu, proti, saskaņoti runas un kustību vingrinājumi palīdz bērniem ar VSNA pareizāk izrunāt skaņas, pilnveidot fonācijas elpošanas spējas, kā arī sekmē ritma, koordinācijas un atdarināšanas prasmes.

3. Darba gaitā izzinot bērnu ar VSNA 1. un 2. runas attīstības līmeni runas un valodas īpatnības, autore izveidoja fonemātiskās uztveres izvērtēšanas divus kritērijus (ārpusrunas skaņu atpazīšana, fonemātiskie priekšstati) un 11 rādītājus (sadzīves trokšņu saklausīšana, mūzikas instrumentu atšķiršana, vienādu skaņu kopu saklausīšana, dabas trokšņu saklausīšana, dzīvnieku skaņu atdarināšana, ritma uztveršana, dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana, runu saklausīšana citu skaņu rindā, verbālu instrukciju izpratne un izpilde).

4. Balstoties uz Ē. Plintas, T. Vlasovas, A. Pfafenrodtas atziņām, darba autorei izdevās izstrādāt fonētiskās ritmikas vingrošanas kompleksus, kuros tika iekļauti fonētikas, fonācijas un ritma vingrinājumi.

5. Veicot pedagoģisko novērojumu, apstrādājot, analizējot un interpretējot pētījuma rezultātus, visiem pētījumā iesaistītiem bērniem iegūtais punktu skaits ir pieaudzis jeb vērojams procentuālais punktu palielinājums no 24% līdz 28,8%.

6. Izmantojot fonētiskās ritmikas vingrojumu kompleksus, kuros ievērots bērnu ar VSNA runas traucējuma raksturs, individuālās, psiholoģiskās īpatnības un vecumposma vajadzības, tika sekmēta fonemātiskās uztveres attīstība, jo pētāmās grupas bērniem bija vērojami uzlabojumi.

7. Būtu svarīgi veikt plānoto pētījumu visu tā plānoto laika posmu, jo, iespējams, rezultāti būtu ar vēl lielāku efektīvāku atdevi.

Veiktie secinājumi pierāda, ka pētījuma izvirzītais mērķis ir sasniegts, hipotēze pārbaudīta un apstiprinājusies.

Literatūras un citu avotu saraksts

1. Ancāne, G. (2017). *Vecākiem. Par sevi un bērniem. Atziņas un ieteikumi, lai bērns augtu vesels un laimīgs*. Rīga: RSU.
2. Āboltiņa, M. (1998). *Kā aug mūsu bērns*. Rīga: Datorzinību Centrs.
3. Baumanē, A., Ķeire, L. (1994). *Valodas traucējumu veidi: Dislālija. Alālija. Dizartrijs. Afāzija*: Mācību līdzeklis. Rīga: Zvaigzne ABC.
4. Bula – Bīteniece, I., Jansone, R., Krzysztof, P. (2013). *Bērns un sports pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
5. Blūmentāle, I. (2012). *Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības (VSNA) trīs līmeņu diagnostika*. Kursu materiāli „Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveide”.
6. Blūmentāle, I., Kalēja, I., Klatenberga., Kušķe, S., Vabale, A. (2014). *Rokasgrāmata runas, valodas un dzirdes attīstībā un traucējumu izzināšanā. 1. daļa*. Rīga: RSU.
7. Brēmanis, E. (1991). *Sporta fizioloģija*. Rīga: Zvaigzne.
8. Brice, B. (2007). *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: RaKa.
9. Centrs Dardedze. (2018). *Kā notiek bērna attīstība*. Pieejams: drosaberniba.lv/emacibas/kursi/modulis-1. Skatīts: 17.11.2019.
10. Cupere, I. (2014). *Saskarsmes pilnveide pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību*. Rēzeknes Starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums *Sabiedrība, integrācija, izglītība* (23. - 24.05. 2014). Pieejams: [C:\Users\L?Downloads\Rēzekne_2014_3%20sēj%20\(1\).pdf](C:\Users\L?Downloads\Rēzekne_2014_3%20sēj%20(1).pdf). Skatīts: 12.11.2019.
11. Dūka, M. (2003). *Psihes bioloģiskie pamati*. Rīga: RaKa.
12. Dzintare, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014). *Bērna komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: RaKa.
13. Elnebiņa, I. (2008). *Pieskaries man! Taktīlās komunikācijas nozīme bērna attīstībā*. Madona; SIA Madonas poligrāfists.
14. Estabrooks, W. (1998). *Cochlear Implants for Kids*. Alexander Graham Bell Association for the Deaf and Hard of Hearing Inc.

15. Freiberga, I. (2016). Dzimtās valodas apguve trešajā dzīves gadā lingvistiskā un pedagoģiskajā skatījumā. No Markus, D., Vulāne, A. *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā. 2. daļa*. Rīga: RaKa.
16. Frīdenberga, B. (2005). *Uzdevumi pirmsskolas vecuma bērniem*. Rīga: Izglītības soli.
17. Galkina, V. (1979). *Alālīja un tās novēršana*. Rīga: Latvijas PSR Izglītības ministrija.
18. Gene, I. (1995). *Valodas defekti un to novēršana pirmsskolas vecuma bērniem*. Rīga: RPIVA.
19. Geske, R. (2005). *Bērna bioloģiskā attīstība*. Rīga: Raka.
20. Golubeva, G. (2003). *Alālīja pirmsskolas vecuma bērniem*. Kursu materiāli.
21. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soli.
22. Grīnvalde, L. (2010). *Ideju krātuve pirmsskolai. 3. daļa. Rotaļnodarbības 5 – 6 gadus veciem bērniem*. Rīga: Zvaigzne ABC.
23. Irbe, A., Lindenberga, S. (2017). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: RaKa.
24. Kalēja, I. (2014). *Valodas un runas attīstība*. No: Būmentāle, I., Kalēja, I., Klatenberga, I., Kuške, S., Vabale, A. *Rokasgrāmata runas, valodas un dzirdes attīstībā un traucējumu izziņāšanā. 1. daļa*. Rīga: RSU.
25. Kalniņa, L. (2011). *Vingrinājumi pirmsskolas vecuma bērniem sporta stundu nodarbībām*. Rīga: SMVA.
26. Kalvāns, Ē. (2018). *Attīstības psiholoģija*. Rēzekne: RTA. Pieejams: books.rta.lv/index.php/RTA/catalog/download17/6/20-2?inline=1. Skatīts: 17.11.2019.
27. Karlovska, R., Mārtiņšone, U. (1996). *Vingrojumi iztēles un fizisko spēju attīstībai*. Rīga: Zvaigzne ABC.
28. Karlovska, R. (2003). *Kustību aktivitātes vingrojumi. Rāpošana*. Rīga: Zvaigzne ABC.
29. Kājiņa, D., Aunīte, I. (2006). *Kā izprast bērnu? Ieteikumi vecākiem un skolotājiem. Palīgs pirmsskolai*. Rīga: Pētergailis.
30. Krūmiņa, Dž., Kokare, I., Biķis, E. (2007). *Latvijas bērnu fiziskās attīstības novērtēšana*.

31. Kuške, L. (2013). *Metodiskās rekomendācijas logopēdiem, kā strādāt ar fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpēti, un fonēmu producēšanas izpēti testiem bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem*. Rīga: VISC.
32. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
33. Līdaka, J. (2015). *P,B,D,p,b,d mūs var atšķirt!* Rīga: RaKa.
34. Līdaka, J. (2018). *Kur pazūd garumzīmes?* Rīga: RaKa.
35. Lūse, J. (1994). *Bērni ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību. Metodiski ieteikumi skolotājiem un logopēdiem*. Rīga: Izglītības attīstības institūts.
36. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.
37. Makarevičs, V. (2008). Sešgadīgā bērna personības attīstība. Daugavpils: DU. No: *Obligātās pirmsskolas un sākumskolas izglītības izvērtē jums un pilnveides iespējas izstrāde. Metodiskais materiāls*. Daugavpils: DU., 29 – 38 lpp.
38. Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmā klieziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
39. Markus, D. (2007). *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Rasa ABC.
40. Makejeva, M. (2019). *Fonemātisko procesu attīstība pirmsskolas vecumā. Bērnu fonemātisko procesu attīstības teorētisko pamatu izpēte*. Pieejams: <https://wotsite.ru/lv/door/razvitie-fonematically-processov-v-doshkolnom-vozhraze-izuchenie/>. Skatīts: 12.10.2019.
41. Mārtinsone, K., Pipare, A., Kamerāde, D. (2016). *Pētniecība: teorija un prakse*. Rīga: RaKa.
42. Medne, D. (2015). *Emocijas bērnu attīstībā*. No: Špona, A. (sast.). *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
43. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa.
44. Miltiņa, I. (2017). *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: RaKa.
45. Miltiņa, I., Augstkalne, D. (2015). Factors, Influencing the Emergence of Child Speech Disorders. *Society. Integration. Education*. Proceedings of the International Scientific Conference May 22 – 23, 153 – 164. Rēzekne: RTA.
46. Ņikiforovs, O. (2007). *Psiholoģija pedagogam. 1.daļa*. Rīga: Izglītības soli.

47. Onnis, L., Truzzi, A., Ma, X. (2018). Language development and disorders: Possible genes and environment interactions. *Journal of Research in Developmental Disabilities*, 82 (2018) 132 – 146.
48. Pauliņa, A. (2008). Fonētiski fonemātisko valodas traucējumu novēršana 1. klases skolēniem vispārizglītojošajā skolā. No: Vucenlīdzāns, P. (sast.) *Inovācijas skolotāja logopēda darbībā – Ceturtais studiju programmas „Skolotājs logopēds” zinātniski metodisko materiālu krājums*. Rēzekne: RA Izdevniecība.
49. Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis.
50. Plinta, Ē. (1998). *Runas veidošana bērniem ar dzirdes traucējumiem*. Rīga: Mācību Apgāds NT.
51. Preimane, G. (1998). *Rokasgrāmata pediatrikajā aprūpē. Mācību līdzeklis*. Rīga: Medicīnas profesionālās izglītības centrs.
52. Portnovs, A. (2018). Smadzeņu disfunkcija pieaugušajiem un bērniem. Pieejams: lv.iliveok.com/health/smadzenu-disfunkcija-pieaugusajiem-un-berniem_128727:1546.html. Skatīts: 15.02.2020.
53. Prindule, L. (2004). *Bērna psihiskās attīstības likumsakarības un periodizācija*. Lekciju materiāli.
54. Raipulis, J. (2015). *Bērna runas bioloģiskā bāze*. No: Vulāne, A., Markus, D. *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. Rīga: RPIVA. 149. – 161. lpp.
55. Razgaila, N. (2012). *Uzdevumu krājums pirmsskolas vecuma bērnu (no 3 līdz 7 gadi) zināšanu un prasmju apguves līmeņa novērtēšanai*. Rīga: Drukātava.
56. Rūķe – Draviņa, V. (1992). *No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem*. Rīga: Zvaigzne.
57. School, A. (2011). *Sozio – emotional Entwicklung in Kindersalter. Theorie, Diagnostik, Intervention*. Pieejams: http://www.erz.be.ch/erz/de/index/erziehungsberatung/erziehungsberatung/praxisforschung/projekte.assetref/dam/documents/ERZ/AKVB/de/Erziehungsberatung/Praxisforschung/Schriften/EB_PF_Bd.11_Sozioemotionale_Entwicklug.pdf. Skatīts: 28.12.2019.
58. Sila, V. (2000). *Lego izmantošana sākumskolā*. Rīga: RaKa.
59. Skola2030. (2017). *Izglītība mūsdienīgai lietpratībai: mācību satura un pieejas apraksts. (Projekts Nr.8.3.1.1/16/1/002 Kompetenču pieeja mācību*

saturā). Pieejams:

<https://www.izm.gov.lv/imges/aktualitates/2017/Skola2030Dokuments.pdf>.

Skatīts: 10.11.2019.

60. Strautmane, R. (2013). *Hiperaktīvi pirmsskolas vecuma bērni*. Rīga: RaKa.
61. Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
62. Tomele, G. (2010). *Bērnu runas un valodas attīstības traucējumu korekcijas pedagoģiskais aspekts*. Bibliogr. 223 lpp. Kopsavilkums vācu valodā.
63. Tukiša, I., Vucenlīdzāns, P. (2008). *Roku sīko kustību nozīme bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību vispārējā un valodas attīstībā*. Rēzekne: RA Izdevniecība.
64. Tulovska, T. (2016). *Fonemātiskās uztveres veidošana un attīstīšana mazākumtautību skolēniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību sākumskolā*. Rēzekne: RTA. Pieejams: DOI: <http://dx.doi.org/10.17770/ercs2016.2188>. Skatīts: 28.01.2020.
65. Tūbele, S., Lūse, J. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi...*Rīga: RaKa.
66. Tūbele, S. (2012). Bērnu valodas attīstību ietekmējošie faktori. RPIVA 6. Starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā* (29. – 31.03. 2012.) Rīga: RPIVA, 343. – 348. lpp.
67. Tūbele, S. (2015). *Runas un valodas sekmīgas attīstības priekšnosacījumi*. No: Vulāne, A., Markus, D. (2015). *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. Rīga: RPIVA.265. – 276.lpp.
68. Tūbele, S. (2019). *Valodas traucējumu novērtēšana*. Rīga: RaKa.
69. Tūbele, S., Anaško, L. (2019). Žesti kā komunikācijas īpatnība bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību. *Rēzekne. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli Sabiedrība. Integrācija. Izglītība* (24. – 25.05.2019.) Rēzekne: RTA, 137. – 143. lpp.
70. Vecgrāve, A. (2005). *Ceļvedis pieaugušajiem pa bērniības zemi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
71. Vilcāne, I. (2007). Fonemātiskās dzirdes attīstības darbs bērniem ar VSNA trešo pakāpi sākumskolā. No: Vucenlīdzāns, P. (sast.) *Inovācijas skolotāja logopēda darbībā: pirmais studiju programmas „Skolotājs – logopēds”*

- zinātniski metodisko materiālu krājums. Atkārtots izdevums. Rēzekne: RA Izdevniecība.
72. Vindeče, A., Vucenlzdāns, P. (2006). *Pedagoģiskā procesa individualizācijas un diferenciacijas būtība speciālajā pirmsskolas iestādē bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību*. Rēzekne: RA Izdevniecība.
73. VISC (2011). *Vingro kopā ar mani! Stājas vingrinājumi pirmsskolā un sākumskolā*. Elektroniskais izdevums. Rīga: Apgāds Mansards.
74. VISC (2013). *Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības traucējumiem. Rokasgrāmata*. Pieejams: www.visc.gov.lv. Skatīts:21.11.2019.
75. Vulāne, A., Markus, D. (2015). *Bērnu valoda 21. gadsimtā*. Rīga: RPIVA.
76. Yagunova, K. V., Gaynetdinova, D.D. *Speech disorders in young and preschool children*. Rossiyskiy Vestnik Perinatologii i Pediatrii (Russian Bulletin of Perinatology and Pediatrics).2018; 63(6):23 - 30. Pieejams: <https://doi.org/10.21508/1027-4065-2018-63-5-23-30>. Skatīts: 15.04.2020.
77. Азова, О. И. (2016). *Алалия. Часть 1*. Pieejams: <http://www.logomedprognoz.ru/pochitat/statyi/alalia-1.html>. Skatīts:20.11.2019.
78. Власова, Т. М., Пфафендрот, А, Н. (1996). *Фонетическая ритмика*. Москва: Владос.
79. Волкова, Л. С., Шаховская, С. Н. (1999). *Логопедия*. Москва : Владос.
80. Волкова, Л. С. (2004). *Логопедия*. Москва: Владос.
81. Волосовец, Т. В. (2002). *Преодоление общего недоразвития речи дошкольников*. Москва: Институт общегуманитарных исследований, В. Секачев.
82. Филичева, Т. Б., Чиркина, Г. В. (2005). *Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста*. Москва: Айрис - Пресс.
83. Филичева, Т. Б., Орлова, О. С., Туманова, Т.В. (2015). *Основы дошкольной логопедии*. Москва: Экамо.
84. Микляева, Н. В., Полозова, О. А., Родионова, Ю. Н. (2005). *Фонетическая и логопедическая ритмика в ДОУ*. Москва: Айрис - пресс.
85. Мухина, А. Я. (2008). *Речедвигательная ритмика*. Москва: Астрель.

86. Лукаш, Н. Б. (2013). *Семинар для педагогов. Фонетическая и логопедическая ритмика в ДОУ.*
87. Чиркина, Г. В., Филичева, Т. Б., Ястребова, А. В., Бессонова, Т. П. (2002). *Основы логопедической работы с детьми.* Москва: Аркти.
88. Шашкина, Г. Р., Зернова, Л. П., Зимина, И. А. (2002). *Коррекционное обучение дошкольников в общем недоразвитием речи в дошкольном образовательном учреждении комбинированного вида.* В: Волосовец, Т. В. *Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников.* Москва: Институт общегуманитарных исследований В. Секачев.

Pielikumi

Pielikumu saturs

1. pielikums – Strukturālais plāns VSNA traucējumu korekcijai.....	110
2. pielikums – Logopēda koriģējoši attīstošās darbības modelis.....	113
3. pielikums – Novērošanas protokols.....	114
4. pielikums – Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte (A).....	116
5. pielikums – Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte (R).....	119
6. pielikums – Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte (L).....	122
7. pielikums – Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte (Ma).....	126
8. pielikums – Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte (M).....	130
9. pielikums – Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte (E).....	134
10.pielikums – Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes rezultātu protokols (paraugs).....	138
11.pielikums – Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts.....	141
12.pielikums – Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts.....	143
13.pielikums – Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts.....	145
14.pielikums – Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts.....	147
15.pielikums – Fonemātiskās uztveres kritēriji un rādītāji pirms un pēc fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksu izmantošanas.....	149

1. PIELIKUMS. *Strukturālais plāns VSNA traucējumu korekcijai*

Strukturālais plāns VSNA traucējumu korekcijai (Tūbele, Lūse, 2012)

Izrunas traucējumu korekcija	
1. Sagatavošanas posms	<ul style="list-style-type: none"> ● Dzirdes uzmanības un fonemātiskās uztveres vingrinājumi; ● Artikulācijas aparāta vingrinājumi; ● Sīkās muskulatūras vingrinājumi; ● Elpošanas vingrinājumi
2. Izolētas skaņas izrunas mācīšanas posms	<ul style="list-style-type: none"> ● Skaņas atdarināšana; ● Mehāniskais paņēmiens; ● Balstoties uz citām pareizi izrunātām skaņām; ● Jauktais paņēmiens (atdarināšana un skaidrojums, nepieciešamības gadījumā tiek izmantots mehāniskais paņēmiens)
3. Skaņas nostiprināšanas posms	<ul style="list-style-type: none"> ● Zilbēs (vaļējās slēgtās); ● Vārdos (skaņa vārda sākumā, vidū, beigās, skaņa vārdā atkārtojas); ● Vārdu savienojumos; ● Teikumos; ● Saistītā runā
Fonemātiskās uztveres attīstīšana	
Izrunā jaucamo un aizstājamo skaņu atšķiršana	
Teikuma dalīšana vārdos	<ul style="list-style-type: none"> ● Darbs ar plāksnītēm
Teikuma dalīšana vārdos, vārdu dalīšana zilbēs, skaņās	<ul style="list-style-type: none"> ● Darbs ar plāksnītēm
Skaņas vietas noteikšana vārdā	
Latviešu valodas skaņas	<ul style="list-style-type: none"> ● Patskaņi; garo, īso patskaņu atšķiršana;

	<ul style="list-style-type: none"> ● Divskaņi, to atšķiršana; ● Līdzskaņi, balsīgo, nebalsīgo līdzskaņu atšķiršana
Darbs ar vārdiem paronīmiem	
Fonemātiskā sintēze	
Leksisko traucējumu novēršana	
Jaunu vārdu atvasināšana ar piedēkļu palīdzību no	<ul style="list-style-type: none"> ● Darbības vārdiem; ● Lietvārdiem; ● Īpašības vārdiem
Jaunu vārdu atvasināšana ar piedēkļu palīdzību no	<ul style="list-style-type: none"> ● Darbības vārdiem; ● Lietvārdiem; ● Īpašības vārdiem
Salikteņu veidošana	
Radniecīgu vārdu darināšana	
Darbs ar sinonīmiem, antonīmiem	
Vārdu krājuma papildināšana un precizēšana teikumā, atbildot uz jautājumu	<ul style="list-style-type: none"> ● Kas? Kā? Ar ko? Kur? Kāds? Kāda? Kādi? Kad? Par Ko? Uz kuriem? Kādā veidā?
Gramatisko traucējumu korekcija	
Nostiprinot vārdu saistījumu teikumā, atbildot uz dažādiem jautājumiem	
Veido teikumus, izmantojot	<ul style="list-style-type: none"> ● Balsta vārdus; ● Vārdu savienojumus; ● Shēmas
Strādā ar prievārdiem	
Veido teikumus no vārdiem, kas doti vienskaitļa nominatīvā un nenoteiksmē	
Veido teikumus no deformētā teksta, uzmanību pievēršot vārdu kārtībai teikumā	

Papildina teikumus ar izlaistajiem vārdiem	
Paplašina vienkāršus nepaplašinātus teikumus	
Veido saliktus teikumus no vienkāršiem paplašinātiem teikumiem	
Stāstījuma teikumus pārveido jautājuma, izsaukuma teikumos un otrādi u. tml.	
Saistītās runas pilnveidošana	
Pārrunas par dažādām tēmām	<ul style="list-style-type: none"> ● Mana ģimene; ● Gadalaiki; ● Hobiji; ● Mājdzīvnieki utt.
Teikumu paplašināšana, saīsināšana, pārveidošana	
Strādā ar tekstu un plānu	<ul style="list-style-type: none"> ● Plāna izveidošana stāstam vai pasakai; ● Stāstījuma veidošana pēc plāna
Vingrinājumi teksta saīsināšanā un paplašināšanā	
Izvērstu spriedumu, secinājumu mācīšana	<ul style="list-style-type: none"> ● Pašvērtējuma un vērtējuma sekmēšana

2. PIELIKUMS. *Logopēda koriģējoši attīstošās darbības modelis*

Runas un valodas koriģējoši attīstošā darbība (valodas sistēmas nepietiekamas attīstības novēršana) (Miltiņa, 2008)

1. Pirmsskolēnu runas frontāla apsekošana
2. Padziļināta individuāla bērnu runas izpēte
● Runas psiholoģiskās bāzes veidošana
● Vispārējās motorikas attīstīšana
● Fonemātiskās uztveres rosināšana
● Vārdu krājuma bagātināšana
● Runas gramatisko noformējumu korekcija
● Frāzes un saistītās runas attīstīšana
● Artikulācijas aparāta darbības pilnveide un izrunas korekcija

3. PIELIKUMS. *Novērošanas protokols (paraugs)*

Novērošanas protokols

Bērna vārds, uzvārds:

Bērna vecums:

Izglītības iestādes grupa:

Novērojuma laiks:

Novērotājs:

Novērošanas kritēriji	Bērna darbība	Skolotāja darbība	Piezīmes
1. Fiziskā attīstība			
2. Intelektuālā attīstība			
3. Darba temps			
4. Sociāli emocionālā attīstība (saskarsmes prasmes ar citiem grupas vienaudžiem, pieaugušajiem)			

5. Bērna aktivitāte citās nodarbībās, grupas aktivitāšu centros			
6. Bērna intereses			
7. Bērna stiprās puses			
8. Īpašas atzīmes			

4. PIELIKUMS. *Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte*

Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte

1. Bērna attīstības izpēte.

1.1. Anketas dati:

1.1.1. Bērna vārds, uzvārds – A.

1.1.2. Bērna vecums – 6 gadi un 1 mēnesis.

1.2. Ziņas par vecākiem:

1.2.1. māte: vecums – 32 gadi, praktiski vesela, tautība –latviete, izglītība – vidējā.

1.2.2. tēvs: vecums – 34 gadi, praktiski vesels, tautība – lietuvietis, izglītība – augstākā.

1.2.3. Vecāku sūdzības – bērns nerunā.

1.3. Ziņas par bērna agrīno attīstību:

1.3.1. Grūtniecības laikā mātes veselība noritējusi bez sarežģījumiem. Sākotnēji dzemdības tika stimulētas, tad tika veikts ķeizargrieziens. Pēc piedzimšanas zēns kļiedza uzreiz. Bērns galviņu sācis turēt 8. nedēļu vecumā, patstāvīgi sācis sēdēt 6. dzīves mēnesī, rāpot sācis astoņu mēnešu vecumā, bet staigāt uzsācis gada vecumā. Bieži slimojis ar ARS, vidusauss iekaisumu.

1.3.2. Dzirdes traucējumi nav konstatēti (ir veikta pārbaude Latvijas Bērnu Dzirdes centrā)

1.3.3. Citu speciālistu slēdziens (medicīniskā kartē) – ģenētiskā saslimšana.

2. Bērna runas un valodas attīstības izpēte.

2.1. Komunikācija:

2.1.1. Kontakts ar bērnu – acu kontaktu veido izvairīgi.

2.1.2. Saziņas funkcijas – lieto dabīgos žestus, mīmiku un darbības.

2.2. Periferā artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve un kustīgums:

2.2.1. lūpas, to uzbūve un kustīgums – norma, lūpu vingrinājumus izpilda neveikli.

2.2.2. zobi, to attīstība, sakodiens – norit zobu fizioloģiskā maiņa. Zobi ir laboti. Sakodiens – norma.

2.2.3. mēle, tās uzbūve, kustīgums – norma, neprecīzi izpilda artikulācijas vingrinājumus.

2.2.4. zemmes saiti – norma.

2.2.5. mīkstās, cietās aukslējas – bez patoloģijas.

2.2.6. mīmikas muskulatūra, kustīgums, simetrija – daļēji izpilda piedāvātos mīmikas muskulatūras vingrinājumus, deguna/lūpu rievā – simetriska.

2.2.7. Elpošanas īpatnības – fizioloģiskā elpošana.

2.3. Skaņu izrunas pārbaude (to veic ar skaņu kartīšu palīdzību, izmantojot Z. Opincānes materiālu):

2.3.1. patskaņu izrunas pārbaude – izrunā pareizi [ā], [ī].

2.3.2. divskaņu izrunas pārbaude – neizrunā.

2.3.3. Līdzskaņu izrunas pārbaude – neizrunā.

2.4. Fonemātiskās uztveres pārbaude:

2.4.1. ārpusrunas skaņu atpazīšana un saklausīšana – klausās ārpusrunas skaņas.

2.4.2. ritma uztveršana – daļēji atkārtu primitīvu ritmu.

Fonemātiskās uztveres attīstība ir ļoti vāja.

2.5. Vārdu krājuma pārbaude:

2.5.1. bērns vārdus neatkārtu. Pārbaudu vārdu sapratni. Saucu vārdus. Bērns atrod uzzīmēto.

2.5.2. vārdu krājuma apjoms, kvalitāte – pasīvais vārdu krājums prevalē par aktīvo vārdu krājumu.

2.6. Runas un instrukcijas izpratne – valodas sapratne ir ierobežota, izprot vienkāršas instrukcijas.

2.7. Saistītā runa – aktīvās runas nav.

3. Pedagoģiski psiholoģiskā pārbaude:

3.1. attēli ar nepareizībām – bērns attēlu kopumā neuztver. Nespēj norādīt uz nepareizībām attēlā.

3.2. piramīdas salikšana – saliek piramīdu, neievērojot secību.

3.3. Segena dēlis – darbu cenšas veikt uzreiz. Pielieto mēģinājuma – kļūdu metodi.

3.4. krāsas un ģeometriskās figūras – pamatkrāsas pazīst un norāda tās attēlā un uz priekšmetiem.

3.5. skaitīšanas prasmes – izmantojot žestus, skaita 5 apjomā.

3.6. ceturta liekā izslēgšana – bērns apskata attēlu, bet nenorāda uz ceturto lieko.

3.7. sagriezta attēla salikšana (3 daļas) – haotiskas darbības. Sākotnēji liek attēla daļas bez jēgas. Sniedzu palīdzību. Ar trešo mēģinājuma reizi bērns saliek attēlu.

4. Kustību koordinācija (lielās motorās un sīkās motorās prasmes):

4.1. lielā motorika – soļo, skrien, patstāvīgi pārvar šķēršļus. Grūtības sagādā veikt kustību koordinācijas un ķermeņa stabilitātes vingrinājumus. Ar pieaugušā palīdzību rāpjas pa vingrošanas sienu augšā un lejā.

4.2. sīkā motorika – plēš papīru, darbojas ar sīkiem priekšmetiem, zīmē ar pirkstiņkrāsām, iesaistās pirkstiņu rotaļās. Neprot rīkoties ar grieznēm.

5. Orientācija telpā un plaknē:

5.1. jēdzienu izpratne – izprot jēdzienus: tuvāk, tālāk, uz augšu un uz leju.

5.2. orientācija plaknē – izprot jēdzienus: augšējā, apakšējā lapas mala.

Logopēdiskais slēdziens: VSNA 1. runas attīstības līmenis.

5. PIELIKUMS. *Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte*

Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte

1. Bērna attīstības izpēte.

1.1. Anketas dati:

1.1.1. bērna vārds, uzvārds – R.

1.1.2. dzimšanas gads – 6 gadi un 4 mēneši.

1.2. Ziņas par vecākiem:

1.2.1. māte – 29 gadi, tautība – latviete, izglītība – vidējā, veselības stāvoklis apmierinošs.

1.2.2. tēvs – 33 gadi, tautība – latvietis, izglītība – vidējā, veselības stāvoklis apmierinošs.

1.2.3. vecāku sūdzības par valodu – bērnam mazattīstīta runa.

1.3. Ziņas par bērna agrīno attīstību:

1.3.1. grūtniecības periods un bērna dzimšana – grūtniecība ritējusi bez sarežģījumiem, dzimis ilgstošās dzemdībās. Septiņu mēnešu vecumā sācis rāpot. Staigāt sācis viena gada un piecu mēnešu vecumā. Slimojis ar vidusauss iekaisumu.

1.3.2. anatomiskā dzirde – nav konstatēti dzirdes traucējumi (pārbaude veikta Latvijas Bērnu Dzirdes centrā).

1.3.3. citu specialistu slēdziens (medicīniskā kartē) – autisma spektra traucējumi.

2. Bērna runas un valodas attīstības izpēte.

2.1. Komunikācija:

2.1.1. kontakts ar bērnu – veido acu kontaktu ar logopēdu, bet uzmanība ir nenoturīga.

2.1.2. kā iesaistās sarunā – bērns runā pats (neskaidri), parāda attēla nosaukto priekšmetu.

2.1.3. bieži žestikulē ar abām rokām.

2.2. Perifērā artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve un kustīgums:

- 2.2.1. lūpas, to uzbūve un kustīgums – norma, lūpu vingrinājumus izpilda neprecīzi.
- 2.2.2. zobi, to attīstība, sakodiens – norit zobu fizioloģiskā maiņa. Zobi ir laboti.
Sakodiens – norma.
- 2.2.3. mēle, tās uzbūve, kustīgums – norma, mēles vingrinājumus izpilda neprecīzi, grūti noturēt vajadzīgā pozīcijā.
- 2.2.4. zemmes saiti – norma.
- 2.2.5. mīkstās/cietās aukslējas – bez patoloģijas.
- 2.2.6. mīmikas muskulatūra, kustīgums – grūti aizvērt aci un pacelt uzacis.
- 2.2.7. elpošanas īpatnības – fizioloģiskā, veic elpošanas un pūšanas vingrinājumus.
- 2.3. Skaņu izrunas pārbaude (to veic ar skaņu kartīšu palīdzību, izmantojot Z. Opincānes materiālus).
 - 2.3.1. patskaņu izrunas pārbaude – patskaņus [a], [ā], [e], [ē], [i] izrunā precīzi.
 - 2.3.2. divskaņu izrunas pārbaude – neizrunā.
 - 2.3.4. līdzskaņu izrunas pārbaude – nosauktajos vārdos saklausāmas atsevišķas skaņas [p], [m], [i], [a], [o]. Vārdu izruna ir neskaidra.
- 2.4. Fonemātiskās uztveres pārbaude:
 - 2.4.1. vai var atkārtot ritmu – neprecīzi atkārtoti vienkāršu primitīvu ritmu.
 - 2.4.2. vai saklusa vārdu (mamma) citu vārdu virknē – saklusa.
 - 2.4.3. vai saklusa skaņu citu skaņu virknē – neizprot uzdevumu.
- 2.5. Vārdu krājuma pārbaude:
 - 2.5.1. parāda prasīto dzīvnieku, priekšmetu, objektu, to nosauc neskaidri izrunājot.
 - 2.5.2. pasīvais vārdu krājums prevalē par aktīvo vārdu krājumu.
- 2.6. Valodas gramatikās uzbūves pārbaude:
 - 2.6.1. vai izprot gramatisko saistījumu teikumā impresīvajā runā – neizprot.
 - 2.6.2. bērns runā vienkāršiem teikumiem (teikumu veido no viena, diviem vārdiem).

- 2.6.3. vērojams – agramatisms.
- 2.6.4. prievārdus – nelieto.
- 2.6.5. instrukciju izpratne un izpilde – vairākkārt jāatkārto uzdevuma nosacījumi.
- 2.7. Saistītā runa – nav apkārtējiem saprotama.

2.7.1. Sēriju attēlus (3 attēli) saliek pareizā secībā un “stāsta” par tiem.

3. Pedagoģiski psiholoģiskā pārbaude:

3.1. attēli ar nepareizībām – zēns norāda attēlā uz divām aplamībām.

3.2. piramīdas salikšana – saliek piramīdu, ievērojot secību.

3.3. Segena dēlis – ar otro mēģinājuma reizi saliek Segena dēli.

3.4. krāsas un ģeometriskās figūras – parāda pamatkrāsas, pazīst apli, kvadrātu.

3.5. skaitīšanas prasmes – skaita 5 apjomā.

3.6. ceturtā liekā izslēgšana – neizprot uzdevuma nosacījumus.

3.7. sagrieztā attēla salikšana (4) – ar trešo mēģinājuma reizi saliek attēlu.

4. Kustību koordinācija (lielās motorās prasmes, sīkās motorās prasmes):

4.1. lielā motorika – izpilda kustību pamatprasmju vingrojumus un vingrinājumus.

Neprecīzi izpilda kustības. Grūtības sagādā mainīt darbības veidus un virzienus. Ar pieaugušā palīdzību rāpjas pa vingrošanas sienu augšā un lejā.

4.2. sīkā motorika – darbojas ar papīru, iesaistās pirkstiņu rotaļās. Darbojas ar sīkiem priekšmetiem: šķiro, ber, saliek. Ar pieaugušā palīdzību lieto grieznes.

5. Orientācija telpā un plaknē:

5.1. jēdzienu izpratne – saprot jēdzienus tuvāk, tālāk, uz augšu, uz leju.

5.2. orientācija plaknē – zēns norāda uz lapas apakšējo un augšējo malu.

Logopēdiskais slēdziens: VSNA 1. runas attīstības līmenis.

6. PIELIKUMS. *Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte*

Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte

1. Bērna attīstības izpēte.

1.1. Anketas dati:

1.1.1. bērna vārds, uzvārds – L.

1.1.2. dzimšanas gads, mēnesis – 7 gadi un 3 mēneši.

1.2. Ziņas par vecākiem:

1.2.1. māte – 28 gadi, izglītība– vidējā, strādā, veselības stāvoklis apmierinošs, pēc tautības – latviete.

1.2.2. tēvs – nav datu.

1.2.3. vecāku sūdzības – runa neskaidra.

1.3. Ziņas par bērna agrīno attīstību:

1.3.1. grūtniecības periods un bērna dzimšana – mātes veselība grūtniecības laikā ir bijusi apmierinoša. Zēns dzimis 39. grūtniecības nedēļā. Nabassaitē bija vienu reizi aptinies ap kaklu. Pēc piedzimšanas zīdāinis uzreiz nekliedza. Tika konstatēta dzelte.

1.3.2. motorā attīstība – bērns galviņu sācis turēt četru mēnešu vecumā, rāpot sācis astoņu mēnešu vecumā, bet staigāt uzsācis viena gada vecumā.

1.3.3. pirmie vārdi, frāzes – bērns pirmos vārdus pateicis deviņu mēnešu vecumā. Ir bijis runas attīstības pārrāvums, apstāšanās. 3,5 – 4 gadu vecumā pateicis pirmās frāzes.

1.3.4. anatomiskā dzirde – nav konstatēti dzirdes traucējumi (konsultācija Latvijas Bērnu Dzirdes centrā).

1.3.5. citu speciālistu slēdziens (medicīniskā kartē) – CNS bojājums.

2. Bērna runas un valodas attīstības izpēte.

2.1. Komunikācija:

2.1.2. kontakts ar bērnu – veido noturīgu acu kontaktu, runā pats, atbild uz jautājumiem.

2.1.3. bērna runa – lieto lietvārdus, darbības vārdus. Runā dominē viena vārda atbildes. Uzdodot jautājumu par sižetattēlu – ko redzi? – bērns atbild ar vienu vārdu, piemēram, lūcis (rūķis lasa sēnes).

2.2. Perifērā artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve un kustīgums:

2.2.1. lūpas, to uzbūve un kustīgums – norma, mazkustīgas.

2.2.2. zobi, to attīstība, sakodiens – iztrūkst apakšējie divi priekšzobi, sakodiens – norma.

2.2.3. mēle, tās uzbūve, kustīgums – mazkustīga, starpzobu sigmatisms, neprecīzi izpilda piedāvātos artikulācijas vingrinājumus (kustību apjoms un aktivitāte jāpildinveido).

2.2.4. zemmes saiti – norma.

2.2.5. mīkstās, cietās aukslējas – norma,

2.2.6. mīmikas muskulatūra – grūti piemiegt ar aci.

2.2.7. elpošanas īpatnības – norma, veic elpošanas un pūšanas vingrinājumus.

2.3. Skaņu izrunas pārbaude (to veic ar skaņu kartīšu palīdzību, izmantojot Z. Opincānes materiālus).

2.3.1. patskaņu izrunas pārbaude – izrunā pareizi.

2.3.2. divskaņu izrunas pārbaude – [ui] →[u], pārējos divskaņus izrunā pareizi.

2.3.3. līdzskaņu izrunas pārbaude – skaņu aizstāšana [k]→[t], [r] →[j], [g] →[d], [c]→[s].

2.4. Fonemātiskā uztveres pārbaude:

2.4.1. ritma atkārtošana – ar pieaugušā atbalstu atkārto vienkāršu, primitīvu ritmu.

2.4.2. vai saklausā vārdu citu vārdu virknē – neizprot uzdevuma nosacījumus.

2.4.3. vai saklausā skaņu citu skaņu virknē – variatīvi.

- 2.4.4. vai saklausa nepareizi izrunātu vārdu, skaņu – bērns domā ilgi un pasaka nepareizu atbildi.
- 2.4.5. vai saklausa skaņu vārda sākumā – min atbildi.
- 2.4.6. vai var atkārtot zilbju rindas – īsāku zilbju rindu variatīvi atkārtot pareizi, bet 3 – kļūdās.
- 2.4.7. vai var nosaukt vārdu pa skaņām – neizprot un nevar.
- 2.4.8. vai var noteikt skaņas vietu vārdā – neizprot un nevar.
- 2.4.9. daudzsilbīgu vārdu izruna ir apgrūtināta, pārstata zilbes (piemēram, mositokls).
- 2.5. Vārdu krājuma pārbaude:
- 2.5.1. kā nosauc attēlā redzamos priekšmetus, parādības, darbības – pēc skaņu kartītēm prot nosaukt lietvārdus, darbības vārdus, īpašības vārdus (mazs un liels).
- 2.5.2. neizprot abstraktos vārdus, izņemot īpašības vārdus – antonīmus (liels/ mazs), vispārinošos vārdus.
- 2.6. Valodas gramatiskās uzbūves pārbaude:
- 2.6.1. piedēkļu, piedēkļu izmantošana jaunu vārdu darināšanai – patstāvīgi, veidot vārdus un iesaistīt teikumā, sagādā grūtības. Tomēr prot atbildēt uz jautājumu, bet ne pilnos teikumus.
- 2.6.2. nesaskaņo lietvārdu un īpašības vārdu dzimtē, skaitlī, locījumā (piemēram, lielas kačis).
- 2.6.3. prievārdu lietošana – saprot prievārdu nozīmi, bet ikdienas sarunvalodā tos neiekļauj.
- 2.6.4. teikuma veidošanas prasme – uz jautājumiem atbild vienvārdiski, stāstot par sižetattēlu, veido vienkāršus divu vārdu teikumus (ar palīdzību).
- 2.7. Saistītā runa – sagādā grūtības. Aplūkojot sižeta attēlu, mēģina veidot stāstījumu, taču tam trūkst loģikas, secības. Vārdu krājums – pilnveidojams.
3. Pedagoģiski psiholoģiskā pārbaude:
- 3.1. attēli ar nepareizībām – attēlā pamana un norāda uz divām nepareizībām.

- 3.2. piramīdas salikšana – saliek piramīdu gan augošā, gan dilstošā secībā.
 - 3.3. Segena dēlis (7 gab.) – pieļauj atkārtojuma metodi.
 - 3.4. krāsas un ģeometriskās figūras – prot parādīt un nosaukt pamatkrāsas, pazīst apli, kvadrātu, trijstūri.
 - 3.5. skaitīšanas prasmes – mehāniski skaita līdz 10.
 - 3.6. ceturta liekā izslēgšana – uzmanīgi vēro attēlu, norāda uz ceturto lieko.
 - 3.7. sagriezta attēla salikšana (4 gab.) – ar atkārtojuma metodi saliek . Pieņem palīdzību.
4. Kustību koordinācija (lielās motorās, sīkās motorās prasmes):
- 4.1. lielā motorika: izrāda interesi par piedāvātajām fiziskām aktivitātēm. Bērns patstāvīgi pārvar šķēršļu joslu. Lec ar abām kājām uz priekšu. Brauc ar pielāgotu velosipēdu. Apmeklē peldētāpmācības nodarbības.
 - 4.2. sīkā motorika – plēš dažādas figūras no papīra, patīk darboties ar ergoterapeitisko plastilīnu, zīmē ar pikstiņkrāsām, iesaistās pirkstiņu rotaļās.
5. Orientācija telpā un plaknē:
- 5.1. jēdzienu izpratne – variatīvi jēdzienus pa labi, pa kreisi. Saprot – tuvāk, tālāk, uz augšu, uz leju.
 - 5.2. orientācija plaknē – bērns parāda lapas augšējo, apakšējo malu un vidus punktu lapā.

Logopēdiskais slēdziens: VSNA 2. runas attīstības līmen

7. PIELIKUMS. *Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte*

Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte

1. Bērna attīstības izpēte.

1.1. Anketas dati:

1.1.1. bērna vārds, uzvārds – Ma.

1.1.2. dzimšanas gads, mēnesis – 6 gadi un 8 mēneši.

1.2. Ziņas par vecākiem:

1.2.1. māte – 37 gadi, veselība apmierinoša, tautība – latviete, nestrādā.

1.2.2. tēvs – 43 gadi, cukura diabēts, tautība – latvietis, strādā.

1.2.3. vecāku sūdzības – ģimenē nav valodas traucējumu. Bērnam neskaidra, mazattīstīta runa.

1.3. Ziņas par bērna agrīno attīstību:

1.3.1. grūtniecības periods un bērna dzimšana – mātei šīs ir bijušas trešās dzemdības, grūtniecības un dzemdību laikā konstatēta anēmija. Bērnam bijusi hipoksija, paaugstināts tonuss.

1.3.2. motorā attīstība – bērns galviņu sācis turēt trīs mēnešu vecumā, rāpot uzsācis piecu mēnešu vecumā, bet staigāt desmitajā dzīves mēnesī.

1.3.3. valodas attīstība – bērnam dūdošana novērota divu mēnešu vecumā, lalināšana – četrus mēnešu vecumā. Pirmie vārdi aptuveni 3 gadu vecumā.

1.3.4. anatomiskā dzirde – nav konstatēti dzirdes traucējumi (konsultācija Latvijas Bērnu Dzirdes centrā).

1.3.5. citu speciālistu slēdziens – neprecizēti traucējumi.

2. Bērna runas un valodas attīstības izpēte.

2.1. Komunikācija:

2.1.1. kontakts ar bērnu – veido noturīgu acu kontaktu, runā pats, atbild uz jautājumiem, izmantojot vārdus un žestus. Stāstot par ģimeni, runā vienkāršiem

nepaplašinātiem teikumiem. Parāda, ka ir divi brāļi un viena māsa. Nosauc ģimenes locekļu vārdus. Kad par attēlu uzdod jautājumus, atbild ar vienu vārdu.

2.1.2. bērna runa – lietvārdus, darbības vārdus lieto ikdienas sarunā. Runas temps ir vienmērīgs.

2.2. Periferā artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve un kustīgums:

2.2.1. lūpas, to uzbūve un kustīgums – norma, mazkustīgas.

2.2.2. zobi, to attīstība, sakodiens – zobi ir laboti, norit zobu fizioloģiskā maiņa, sakodiens – norma.

2.2.3. mēle, tās uzbūve, kustīgums – liela, mazkustīga, nespēj noturēt vajadzīgā pozīcijā. Mēles vingrinājumus izpilda neprecīzi.

2.2.4. zemmēles saitīte – norma.

2.2.5. mīkstās, cietās aukslējas – norma.

2.2.6. mīmikas muskulatūra – uz īsu brīdi mēģina pievērt vienu aci, paceļ uzacis.

2.2.7. elpošanas īpatnības – mutes elpošana, siekalošanās. Veic pūšanas vingrinājumus (ar salmiņu, mutes ermoņiku).

2.3. Skaņu izrunas pārbaude (to veic ar skaņu kartīšu palīdzību, izmantojot Z. Opincānes materiālus):

2.3.1. patskaņu izrunas pārbaude – patskaņus izrunā pareizi.

2.3.2. divskaņu izrunas pārbaude – divskaņus izrunā pareizi (piemēram, aita, onas, soma, iena)

2.3.3. līdzskaņu izrunas pārbaude – skaņu aizstāšana [l]→[n], [h]→[k], [g]→[k], [r]→[n], [z]→[s], skaņu zudumi vārdos (dārzeni – dāzeņi)

2.4. Fonemātiskās uztveres pārbaude:

2.4.1. ritma atkārtošana – neprecīzi atkārto vienkāršu, primitīvu ritmu.

2.4.2. vai saklausa vārdu citu vārdu virknē (mamma, pīle) – saklausa šos vārdus.

2.4.3. vai saklausa skaņu citu skaņu virknē – variatīvi. Garos patskaņus saklausa.

2.4.4. vai saklausa nepareizi izrunātu vārdu, skaņu – nesaklausa.

2.4.5. vai saklausa skaņu vārda sākumā – neizprot.

2.4.6. vai var atkārtot zilbju rindas – daļēja (piemēram, sa – sa – atkārtoti pareizi, ma – ma – na – pareizi, pa – pa – ba → ba – ba – pa – kļūdaini).

2.4.7. vai var nosaukt vārdu pa skaņām – neizprot.

2.4.8. vai var noteikt skaņas vietu vārdā – neizprot.

2.4.9. kā izrunā vārdus ar sarežģītu zilbju struktūru – saīsina (piemēram, termometrs → temometri).

2.5. Vārdu krājuma pārbaude:

2.5.1. kā nosauc attēlā redzamos priekšmetus, parādības, darbības – pēc skaņu kartītēm prot nosaukt lietvārdus, darbības vārdus. Vairāki vārdi (čiekurs, termometrs, lidmašīna, kartupelis) nav aktīvajā vārdu krājumā, bet ir pasīvajā krājumā.

2.5.2. neizprot abstraktos vārdus.

2.5.3. neizprot un nelieto vispārinošos vārdus.

2.6. Valodas gramatiskās uzbūves pārbaude:

2.6.1. bērns runā ar vienkāršiem nepaplašinātiem teikumiem.

2.6.2. nesaskaņo lietvārdu un īpašības vārdu dzimtē, skaitlī, locījuma (maza māja → mass māja).

2.6.3. prievārdu lietošana – dažus (uz, zem) izprot, bet nelieto ikdienas runā.

2.6.4. lietvārda (vsk. – dsk.)lietošana – prot pateikt vienskaitlī, bet neprot daudzskaitlī.

2.7. Saistītās runas pārbaude – sagādā grūtības. Pēc attēla nevar teikumus. Kad izstāstu īsu stāstu un vaicāju, ko bērns atceras, tad iestājas ilga pauze un nosauc vienu personāžu, bet nevar pastāstīt notikumu.

3. Pedagoģiski psiholoģiskā pārbaude:

3.1. attēli ar nepareizībām – attēlā norāda uz trim aplamībām. Bērns pie sevis pasmēja.

- 3.2. piramīdas salikšana – saliek piramīdu augošā un dilstošā secībā.
 - 3.3. Segena dēlis – saliek ar atkārtojuma metodi.
 - 3.4. krāsas un ģeometriskās figūras – pazīst pamatkrāsas un apli, trijstūri, kvadrātu.
 - 3.5. skaitīšanas prasmes – saprot saikni starp skaitli un ciparu, raksta ciparus 5 apjomā
 - 3.6. ceturtā liekā izslēgšana – izprot uzdevumu, tas nerādīja grūtības (norādīja, bet neprot izskaidrot).
 - 3.7. sagriezta attēla salikšana (5 gab.) – bez palīdzības saliek attēlu no 5 daļām.
4. Kustību koordinācija (lielās motorās prasmes, sīkās motorās prasmes):
 - 4.1. lielā motorika – pārvietojas pāri, zem, apkārt dažādiem šķēršļiem. Lec ar abām kājām uz priekšu, grūti balansēt uz vienas kājas, ar pieaugušā palīdzību rāpjas pa vingrošanas sienu augšā un lejā. Vienlaicīgu kustību izpilde sagādā grūtības, nevar vienlaicīgi pacelt rokas un apsēsties. Neievēro darbošanās drošību.
 - 4.2. sīkā motorika – vadošā roka – kreisā, darbojas ar sīkiem priekšmetiem (bieži tos bāž mutē), rakstāmpiederumus, šķēres tur pareizā satvērienā. Patīk zīmēt ar pirkstiņkrāsām, darboties ar kinētiskām smiltīm (veido dažādas formas priekšmetus). Iesaistās pirkstiņu rotaļās.
 5. Orientācija telpā un plaknē:
 - 5.1. jēdzienu izpratne – izprot jēdzienus tuvāk, tālāk, uz augšu, uz leju.
 - 5.2. orientācija plaknē – saprot un parāda lapas augšējo, apakšējo malu un vidu.

Logopēdiskais slēdziens: VSNA 2. runas attīstības līmenis.

8. PIELIKUMS. *Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte*

Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte

1. Bērna attīstības izpēte.

1.1. Anketas dati:

1.1.1. bērna vārds, uzvārds – M.

1.1.2. dzimšanas gads, mēnesis – 6 gadi un 10 mēneši.

1.2. Ziņas par vecākiem:

1.2.1. māte: vecums – 29 gadi, veselība apmierinoša, tautība – latviete, izglītība – augstākā, strādā.

1.2.2. tēvs: vecums – 34 gadi, veselība apmierinoša, tautība – latvietis, izglītība – augstākā, strādā.

1.2.3. vecāku sūdzības – ģimenē nav valodas traucējumi, bērnam neskaidra runa.

1.3. Ziņas par bērna agrīno attīstību:

1.3.1. grūtniecības periods un bērna dzimšana – grūtniecības laikā meitenes māte bieži atradusies slimnīcā, jo bija paaugstināts dzemdes tonuss. Dzemdības ar stimulāciju – 39. grūtniecības nedēļā. Pēc dzemdībām bērns uzreiz nekliedza.

1.3.2. motorā attīstība – bērns galviņu sācis turēt 3 mēnešu vecumā, rāpot 5 mēnešu vecumā un staigāt desmit mēnešu vecumā. Pusotra gada vecumā pārslimoja vidusauss iekaisumu, kas tika ārstēts ar antibiotikām. Bieži ARS, laringīts.

1.3.3. pirmssverbālās komunikācijas posmi – vecāku anketā datu nav norādīti.

1.3.4. anatomiskā dzirde: norma (konsultācija Latvijas Bērnu Dzirdes centrā)

1.3.7. cita speciālista slēdziens (medicīniskā kartē) – MSD, psihiatra slēdziens – intelekts norma (pirms 1.5 gada).

2. Bērna runas un valodas attīstības izpēte.

2.1. Komunikācija:

2.1.1. kontakts ar bērnu – acu kontaktu veido ar logopēdu, bet uzmanība ir nenoturīga. Izrāda interesi par piedāvātajiem uzdevumiem.

2.1.2. kā iesaistās sarunā – runā pati, atbild uz jautājumiem vai nu ar vienu vārdu, vai paklanot galvu.

2.1.3. kāda ir bērna runa – ikdienas runā izmanto lietvārdus, darbības vārdus, īpašības vārdus (mazs, liels). Veido vienkāršus nepaplašinātus teikumus. Runas temps, ritms – norma.

2.2. Perifērā artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve un kustīgums:

2.2.1. lūpas, to uzbūve un kustīgums – norma, piedāvātos lūpu vingrinājumus izpilda.

2.2.2. zobi, to attīstība, sakodiens – norit zobu fizioloģiskā maiņa. Zobi ir laboti. Sakodiens – bez patoloģijas pazīmēm.

2.2.3. mēle, tās uzbūve, kustīgums – norma, piedāvātos artikulācijas vingrinājumus izpilda neprecīzi, mēli nevar noturēt vajadzīgā pozīcijā.

2.2.4. zemmeses saitīte – norma.

2.2.5. mīkstās/ cietās aukslējas, to uzbūve un kustīgums – norma, grūtāk izpildīt vingrinājumus “Bungotājs”, “Odiņš runā”.

2.2.6. mīmikas muskulatūra, kustīgums – grūti piemiegt pārmaiņus labo un kreiso aci. Paceļ uzacis.

2.2.8. elpošanas īpatnības – fizioloģiskā. Veic pūšanas un elpošanas vingrinājumus.

2.3. Skaņu izrunas pārbaude (to veic ar skaņu kartīšu palīdzību, izmantojot Z. Opincānes materiālus):

2.3.1. patskaņu izrunas pārbaude – patskaņus izrunā pareizi.

2.3.2. divskaņu izrunas pārbaude – [ie], [o] izruna pareiza.

2.3.3. līdzskaņu izrunas pārbaude – skaņu aizstāšana [k] → [t], [r] → [j], [g] → [d], [c] → [s], skaņu zudumi (ērglis → ēglis).

2.4. Fonemātiskās uztveres pārbaude:

2.4.1. ritma uztveršana – ar pieaugušā palīdzību atdarina vienkāršu, primitīvu ritmu.

- 2.4.2. vai saklausa vārdu citu vārdu virknē (mamma) – saklausa.
- 2.4.3. vai saklausa skaņu citu skaņu virknē – saklausa garos patskaņus.
- 2.4.4. vai saklausa nepareizi izrunātu vārdu, skaņu – variatīvi.
- 2.4.5. vai saklausa skaņu vārda sākumā – neizprot uzdevumu.
- 2.4.6. zilbju rindas atkārtošana – divzilbju rindas atkārto pareizi.
- 2.4.7. kā izrunā vārdus ar sarežģītu zilbju struktūru – daudzsilbīgu vārdu izruna ir apgrūtināta. Bērns pārstata skaņas un zilbes (piemēram, kartupelis → tajlipulic).
- 2.5. Vārdu krājuma pārbaude:
- 2.5.1. kā nosauc attēlā redzamos priekšmetus, parādības, darbības – nosauc norādītos priekšmetus, bet ne visus izrunā. Pasīvais vārdu krājums prevalē par aktīvo vārdu krājumu.
- 2.5.2. vai izprot un var nosaukt abstraktos vārdus – neizprot abstraktos vārdus, bet izprot īpašības vārdus (liels un mazs) un tos lieto ikdienas runā.
- 2.5.3. vai ir vispārinošie vārdi – saprot atsevišķus vispārinošos vārdus (koki, puķes, dzīvnieki).
- 2.6. Valodas gramatiskās uzbūves pārbaude:
- 2.6.1. vai izprot gramatisko saistījumu teikumā impresīvajā runā – variatīvi.
- 2.6.2. kādiem teikumiem bērns runā – vienkāršiem nepaplašinātiem teikumiem (Maza bumba → Bumbs masa).
- 2.6.3. bērns nesaskaņo lietvārdu un īpašības vārdu dzimtē, skaitlī, locījumā.
- 2.6.4. prievārdu lietošana – izprot (uz, zem, starp), bet nelieto ikdienas runā.
- 2.7. Saistītās runas pārbaude – par sižetattēlu grūti pastāstīt, uzdodot jautājumus, veido vienu, divu vārdu teikumus.
3. Pedagoģiski psiholoģiskā pārbaude:
- 3.1. attēli ar nepareizībām – meitene norāda uz dažām aplamībām attēlā, bet nesaka neko.

- 3.2. piramīdas salikšana – saliek piramīdu augošā un dilstošā secībā.
 - 3.2. Segena dēlis – meitenei patīk piedāvātais uzdevums, to saliek bez grūtībām.
 - 3.3. krāsas un ģeometriskās figūras – pazīst pamatkrāsas un ģeometriskās figūras (izņemot rombu).
 - 3.4. skaitīšanas prasmes – skaita 10 apjomā.
 - 3.5. ceturta liekā izslēgšana – izprot uzdevumu un tas nerada grūtības.
 - 3.6. sagriezta attēla salikšana –bez palīdzības saliek attēlu no 5 daļām.
 - 4. Kustību koordinācija (lielās motorās prasmes un sīkās motorās prasmes):
 - 4.1. lielā motorika – pēc nosacījuma: lec ar abām kājām uz priekšu, skrien, rāpo, pārvar šķēršļu joslu. Grūti veikt vienlaikus 3 – 4 kustības Kustību koordinācija ir traucēta. Apmeklē peldapmācības nodarbības.
 - 4.2. sīkā motorika – darbojas ar papīru, spēlē pirkstiņu rotaļas, veido regulāras un neregulāras formas no plastiska materiāla, izvelk un savieno detaļas, darbojas ar sīkiem materiāliem, veido vienkāršas aplikācijas. Lieto grieznes.
 - 5. Orientācija telpā un plaknē:
 - 5.1. jēdzienu izpratne – izprot jēdzienus tuvāk, tālāk, uz augšu, uz leju.
 - 5.2. orientācija plaknē – norāda lapas augšējo , apakšējo malu un vidu.
- Logopēdiskais slēdziens:** VSNA 2. runas attīstības līmenis.

9. PIELIKUMS. *Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte*

Pirmsskolas vecuma bērna runas un valodas izpēte

1. Bērna attīstības izpēte.

1.1. Anketas dati:

1.1.1. bērna vārds, uzvārds – E.

1.1.2. dzimšanas gads, mēnesis – 6 gadi un 3 mēneši.

1.2. Ziņas par vecākiem:

1.2.1. māte – 31 gads, veselība apmierinoša, tautība – latviete, izglītība – augstākā, strādā.

1.2.2. tēvs – 31 gads, veselība apmierinoša, tautība – latvietis, strādā.

1.2.3. vecāku sūdzības – ģimenē nav valodas traucējumi. Bērnam neskaidra, mazattīstīta runa.

1.3. Ziņas par bērna agrīno attīstību:

1.3.1. grūtniecības periods un bērna dzimšana – mātei šīs ir bijušas otrās dzemdības. Meitene dzimusi priekšlaicīgās dzemdībās. Bērnam bijusi hroniska augļa hipoksija.

1.3.2. motorā attīstība – bērns galviņu sācis turēt trīs mēnešu vecumā, rāpot uzsākusi deviņu mēnešu vecumā. Ar pieaugušā palīdzību staigāt sākusi divos gados.

1.3.3. pirmsverbālās komunikācijas posmi – vecāku anketā nepilnīgi norādīti dati. 1 gada 4 mēnešu vecumā veidoja zilbes, tika novērota arī dubultzilbju artikulēšana.

1.3.4. pirmie vārdi – 2 gadu vecumā, frāzes – 4 gadu vecumā.

1.3.5. anatomiskā dzirde – nav konstatēti dzirdes traucējumi.

1.3.6. citu speciālistu slēdziens – anamnēzē diagnoze BCT..

2. Bērna runas un valodas attīstības izpēte.

2.1. Komunikācija:

- 2.1.1. kontakts ar bērnu – sarunā ar bērnu kontakts atrodams. Runājot, izdara papildkustības ar rokām un kājām. Bērns runā pats, atbild uz jautājumiem, parāda attēlu.
- 2.1.2. kāda ir bērna runa – bērns ikdienas runā lieto lietvārdus, darbības vārdus, arī prievārdus, bet dažreiz nepareizā nozīmē. Runas temps ir ātrs.
- 2.2. Perifērā artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve un kustīgums:
- 2.2.1. lūpas, to uzbūve un kustīgums – norma, mazkustīgas, pasīvas.
- 2.2.2. zobi, to attīstība, sakodiens – norit zobu fizioloģiskā maiņa. Zobi ir laboti. Sakodiens – norma.
- 2.2.3. mēle, tās uzbūve, kustīgums – norma, piedāvātos artikulācijas vingrinājumus izpilda neprecīzi, sasteigti, grūti noturēt meli noteikta pozīcijā.
- 2.2.4. zemmēles saitīte – norma.
- 2.2.5. mīkstās/cietās aukslējas, to uzbūve – norma. Veic vingrinājumus aukslējām.
- 2.2.6. mīmikas muskulatūra, kustīgums – piedāvātos vingrinājumus izpilda lēnām.
- 2.2.7. elpošanas īpatnības – fizioloģiskā. Veic pūšanas un elpošanas vingrinājumus.
- 2.3. Skaņu izrunas pārbaude:
- 2.3.1. patskaņu izrunas pārbaude – patskaņu izruna ir pareiza.
- 2.3.2. divskaņu izrunas pārbaude – [ui], [ie], [o] izruna pareiza.
- 2.3.3. līdzskaņu izrunas pārbaude – nazālās skaņas[m], [n], [ŋ] pareizi, sonoro līdzskaņu [l], [ļ], [r] izruna traucēta, neatšķir balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus, svelpeņu, šņāceņu izruna pareiza, afrikatas – variatīvi.
- 2.4. Fonemātiskā uztveres pārbaude:
- 2.4.1. ritma atkārtošana – ar pieaugušā palīdzību atkārto vienkāršu ritmu.
- 2.4.2. vai saklausu vārdu citu vārdu virknē – saklausu.
- 2.4.3. vai saklausu skaņu citu skaņu virknē – variatīvi.

- 2.4.4. vai saklausa nepareizi izrunātu vārdu – dažus vārdus saklausa, bet dažus nesaklausa (piekrītoši māj ar galvu, ka tie skan pareizi).
- 2.4.5. vai saklausa skaņu vārda sākumā – neizprot (tikai savam vārdam nosauc pirmo skaņu).
- 2.4.6. zilbju rindas atkārtošana – divzilbju rindas atkārto, kļūdās atkārtojot trīszilbju rindas.
- 2.4.7. vai var nosaukt vārdu pa skaņām – neizprot.
- 2.4.8. vai var noteikt skaņas vietu vārdā – neizprot.
- 2.4.9. kā izrunā vārdus ar sarežģītu zilbju struktūru – daudzsilbīgu izruna ir apgrūtināta. Izruna ir neskaidra.
- 2.5. Vārdu krājuma pārbaude:
- 2.5.1. vienskaitļa, daudzskaitļa lietvārdu formu pārbaude – meitene kļūdās galotņu saskaņošanā, dzimtē, skaitlī, locījumā.
- 2.5.2. kādu vārdšķiru vārdus bērns lieto – lietvārdus, darbības vārdus (jauc darbības vārdu laikus)
- 2.5.3. kā izprot semantiski līdzīgus vārdus – izprot.
- 2.5.4. kā izprot pēc skanējuma līdzīgus vārdus – variatīvi.
- 2.5.5. vai izprot vispārinošos vārdus – neizprot.
- 2.6. Valodas gramatiskās uzbūves pārbaude:
- 2.6.1. vai izprot gramatisko saistījumu teikumā – izprot.
- 2.6.2. kādiem teikumiem bērns runā – vienkāršiem nepaplašinātiem teikumiem.
- 2.6.3. vai saskaņo lietvārdu un īpašības vārdu dzimtē, skaitlī, locījumā – nesaskaņo (liela māja →mājs liels).
- 2.7. Saistītās runas pārbaude – izmantojot sižetsēriju attēlus (2 attēli), bērns nosauc lietvārdu un darbības vārdus. Ar jautājumu palīdzību tiek veidoti teikumi.
3. Pedagoģiski psiholoģiskā pārbaude:

- 3.1. attēli ar nepareizībām – meitene ilgi vēroja attēlu, tad parāda trīs aplamības.
 - 3.2. piramīdas salikšana – saliek piramīdu augošā un dilstošā secībā.
 - 3.3. Segena dēlis – saliek bez grūtībām.
 - 3.4. krāsas un ģeometriskās figūras – nosauc un parāda pamatkrāsas, pazīst ģeometriskās figūras.
 - 3.5. skaitīšanas prasmes – skaitu izprot un skaita līdz desmit.
 - 3.6. ceturtā liekā izslēgšana – izprot uzdevumu un tas nerada grūtības.
 - 3.7. sagriežta attēla salikšana – ar atkārtojuma metodi saliek sagrieztu attēlu.
 4. Kustību koordinācija (lielās motorās prasmes un sīkās motorās prasmes):
 - 4.1. lielā motorika – izrāda vēlmi aktīvi darboties. Izpilda kustību pamatprasmju vingrojumus un vingrinājumus, izņemot lēcienus (meitenei labā kāja ir nedaudz spastiska, iet pieklibodama). Grūti veicas ar ķermeņa stabilitātes, ritma, koordinācijas vingrinājumu izpildi.
 - 4.2. sīkā motorika – darbojas ar papīru. Iesaistās pirkstiņu rotaļās. Darbojas ar dažādiem materiāliem. Griež ar šķērēm vienkāršu formu siluetus.
 5. Orientācija telpā un plaknē:
 - 5.1. jēdzienu izpratne – neizprot jēdzienus pa labi, pa kreisi.
 - 5.2. orientācija plaknē – ar pieaugušā palīdzību orientējas lapā.
- Logopēdiskais slēdziens:** VSNA 2.runas attīstības līmenis.

10. PIELIKUMS. *Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes rezultātu protokols (paraugs)*

Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes rezultātu protokols

(bērna vārds, uzvārds)

(sākotnējās pārbaudes datums)

(bērna vecums gados, mēnešos)

(atkārtotās pārbaudes datums)

Fonemātiskās uztveres kritēriji	Fonemātiskās uztveres rādītāji	Pirms /punkti				Pēc / punkti			
		1	2	3	4	1	2	3	4
1. Ārpusrunas skaņu atpazīšana	1.1. Sadzīves trokšņu saklausīšana: <ul style="list-style-type: none"> ● automašīnu braukšana 								
	● šķīvju mazgāšana								
	● papīra plēšana								
	1.2. Mūzikas instrumentu atšķiršana: <ul style="list-style-type: none"> ● bungas 								
	● marakass								
	● klavieres								
	1.3. Vienādu skaņu kopu saklausīšana								
	1.4. Dabas trokšņu saklausīšana: <ul style="list-style-type: none"> ● pērkons 								
	● vējš								
	● lietus lāses								
	1.5. Dzīvnieku skaņu atdarināšana:								

	● vista								
	● suns								
	● govs								
	1.6. Ritma uztveršana. Primitīva ritma izklauvēšana:								
	● ātrs								
	● lēns								
	● ritmisks								
	1.7. Plauktu un kāju piesitienu atkārtošana								
	1.8. Kāju un plauktu piesitienu atkārtošana								
	1.9. Dzīvnieku skaņu frekvenču atšķiršana:								
	● kaķene – kaķēns								
	● suns – kucēns								
	● vista – cālēni								
2. Fonemātiskie priekšstati	2.1. Runu saklausīšana citu skaņu rindā								
	2.2. Instrukciju izpratne un izpilde:								
	● vienkārša instrukcija								
	● divpakāpju instrukcija								
Kopā									
Kopējie punkti									

Vērtēšana. Izvērtēšanai izmanto punktus, ko piešķir par paveiktā uzdevuma izpildi:

1 punkts – bērns uzdevumu nevar paveikt;

2 punkti – uzdevumu paveic ar palīdzību;

3 punkti – uzdevumu paveic, bet nepieciešama neliela palīdzība;

4 punkti – uzdevumu veic patstāvīgi.

Apzīmējums. Uzdevuma izpildes novērtējumu tabulā atzīmē ar X.

Pārbaudi veica skolotājs logopēds:

11. PIELIKUMS. *Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts*

Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts

Mērķis: skaņu un zilbju izraisīšana.

Tēma: fonētika.

Uzdevumi:

1. Sekmēt dziļas izelpas veidošanu.
2. Veicināt skaņu [a], [ā], [u], [ū], [i], [ī], [e], [ē] izrunu.
3. Mācīt runas ritma izjūtu, nostiprināt skaņu [p] zilbēs.

Darba forma: darbs ar apakšgrupu.

Izdale, uzskate: sniega piciņas (katram bērnam divas sniega piciņas), rotaļlieta lācis.

Nodarbības gaita

Logopēds sasveicinās ar bērniem. Tiek pārrunāts par to, kāds ir laiks.

Logopēds aicina bērnus spēlēt pirkstiņu rotaļu “Sniedzīņš krīt!”

Sniedzīņš krīt, sniedzīņš krīt (vieglas pirkstu kustības no augšas uz leju, atdarinot sniegpārslu krišanu),

Visu zemi apsegs drīz (veic kamola tīšanas kustību).

Sniedzīņš krīt, sniedzīņš krīt (vieglas pirkstu kustības no augšas uz leju, atdarinot sniegpārslu krišanu),

Visu zemi apsegs drīz (veic kamola tīšanas kustību).

Sniedzīņš krīt uz vaidziņiem (vieglas pirkstu kustības pa vaigiem).

Sniedzīņš krīt uz pleciņiem (vieglas pirkstu kustības pa pleciem).

Iekrīt mūsu rociņās (abas rokas saliek riekšavā).

Ai, cik priecīgas ir tās (sit plaukstas)!

(Brice, 2007)

Rotaļa “Vējš”

Uz galda izbērtas sniega piciņas (katram bērnam divas sniega piciņas noliktas priekšā). Bērnam jāaizpūš sniega piciņas līdz galda centram (uz galda ar līmlenti izveidots aplis). Logopēds pievērš uzmanību pūšanas laikā vaigu stāvoklim.

Logopēds (ar žestiem) novērtē bērnu paveikto. Un kopā ar bērniem atkārtō:

Skaņu [a] – pamatstāja, saliektas rokas, plaukstas dūrēs, pārmaiņus virza tās uz priekšu, atverot dūres (kustību raksturs: saspringums – bez sasprindzinājuma, intensitāte – vāja, laiks – ilgstoši).

Skaņu [ā] – pamatstāja, rokas pleš uz sāniem.

Logopēds uzaicina bērnus pasaukt lācēnu.

Skaņu [u] – pamatstāja, stumjošas pārmaiņus kustības uz priekšu (rokas paliek saliektā stāvoklī)(kustību raksturs: saspringums – saspringti, intensitāte – vāji, laiks – ilgstoši).

Skaņa [ū] – pamatstāja, virza taisnas rokas uz priekšu ar saliektām plaukstām uz augšu.

Logopēds grupas telpā meklē lācēnu. Lācēnu atrod guļam zem galda. Logopēds aicina palīgā bērnus, lai lācēns pamostos. Lācēns pamostas – izstaipās. Visi kopā atkārtō:

Skaņu [i] – pamatstāja, rokas viegli pieskaras pie pleciem (kustību raksturs: saspringums - bez sasprindzinājuma, intensitāte – vāji, laiks – ilgstoši).

Skaņu [ī] – pamatstāja, rokas pie pleciem, tās ceļ uz augšu.

Skaņu [e] – pamatstāja, elkoņos pārmaiņus rokas atvelk nedaudz aiz muguras (kustību raksturs: sasprindzinājums – bez sasprindzinājuma, intensitāte – vāji, laiks – ilgstoši).

Skaņu [ē] – pamatstāja, elkoņos saliektas rokas reizē atvelk nedaudz aiz muguras.

Rotaļu lācēnu aicina kopā ar bērniem driblēt bumbu.

Izolētas skaņas [p] atkārtōšana.

Skaņa [p] – pamatstāja, asa, strauja kustība ar vienu, pēc tam ar otru roku uz priekšu. Pirksti sākotnēji savilkti dūrēs, tad atver dūres (kustību raksturs: sasprindzinājums – saspringti, intensitāte – stipra, laiks – īslaicīgi).

Logopēds rāda bumbas driblēšanas imitāciju – ar plaukstu rāda, ka piesit bumbu pie grīdas.

Kopā ar logopēdu bērni atdarina bumbas driblēšanu, sakot – PA – PA – PA (lēnām, ritmiski).

Nodarbības noslēgumā viens otru uzslavē par veikto nodarbībā. Bērni apmīļo lācīti, viens otru, sakot – PAI – PAI – PAI.

12. PIELIKUMS. *Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts*

Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts

Mērķis: skaņu un zilbju izraisīšana.

Tēma: fonētika.

Uzdevumi:

1. Sekmēt runas elpošanu.
2. Pilnveidot patskaņu [i], [ī], [u], [ū] izrunu.
3. Mācīt runas ritma izjūtu, nostiprināt skaņu [t] zilbēs.

Darba forma: darbs ar apakšgrupu.

Izdale, uzskate: sniegpārslas, stūres, medaļas (atbilstoši bērnu skaitam), rotaļlieta
klauns, diegs.

Nodarbības gaita

Logopēde aicina bērnus paskatīties pa logu - krīt mazas sniegpārslas. Logopēdei arī ir
pašgatavotas sniegpārslas, tās ir mazas, izgrieztas no plāna papīra un piesietas diegā.
Bērni pūš sniegpārslīņas.

Pie bērniem ciemos atnāk klauns. Klauns aicina bērnus pasmaidīt (lūpas smaidā), būt
izbrīnītiem (lūpas veido vertikālu ovālu), būt pārsteigtiem (plats lūpu pavērums) –
mīmikas vingrinājumu sērija.

Bērni nostājas pusaplī – ritmiski izrunā skaņu [i] – pamatstāja, rokas viegli pieskaras
pie pleciem, tad skaņu [ī] – pamatstāja, rokas pie pleciem, tās ceļ uz augšu.

Iedod bērniem zirdziņus, zirdziņš saka I – Ī; bērni brauc ar zirdziņiem.

Logopēde aicina zirdziņus novietot stallī.

Bērni nostājas pusaplī – ritmiski izrunā izolēti skaņu [u] – pamatstāja, stumjošas pārmaiņus kustības ar rokām, seko skaņas [ū] izruna – pamatstāja, virza taisnas rokas uz priekšu ar saliektām plaukstām uz augšu.

Rotaļa “Taurīte”.

Viens no bērniem pūš taurīti, bet pārējie izrunā U – Ū. Bērni mainās ar lomām.

Izolētas skaņas [t] atkārtošana – pamatstāja, pirksti savilkti dūrēs, strauji vēzieni uz leju.

Logopēde aicina bērnus braukt ar automašīnām. Izdala stūres. Stāvot uz vietas, piesitot kāju, vienlaikus izrunā – TI – TI – TI.

Bērni brauc, pārvietojas pa grupas telpu, izrunājot – TŪ – TŪ – TŪ.

Bērni tiek aicināti iebraukt stāvlaukumā, nolikt stūres uz galda. Logopēde novērtē bērnu paveikto, katram pasniedzot medaļu.

13. PIELIKUMS. *Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts*

Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts

Mērķis: skaņu un zilbju izraisīšana.

Tēma : fonētika.

Uzdevumi:

1. Veicināt runas elpošanu.
2. Mācīt runas ritmu, izrunājot skaņu [k] zilbēs.

Darba forma: darbs ar apakšgrupu.

Izdale, uzskate: ziepju burbuļu pūšamie (atbilstoši bērnu skaitam), rokas lelles: vista, gailis un ezis, attēlu kartītes un maskas (vista, gailis, ezis), darba lapa.

Nodarbības gaita

Logopēds sasveicinās ar bērniem un aicina soļot (ritmiski) pa uzzīmētu līniju.

Logopēds izdala katram bērnam ziepju burbuļu pūšamo. Bērni pūš un vēro burbuļu lidojumu.

Logopēds bērnus aicina ar rokām parādīt, kāds izskatās ziepju burbulis. Bērni kustībā izrunā skaņu [s] – pamatstāja, apaļas rokas paceltas virs galvas un viegli noliec ķermeņa augšpusi pa labi, pa kreisi (kustību raksturs: saspringums – viegli saspringti, intensitāte – vāji, laiks – ilgstoši). Logopēds pievērš uzmanību lūpu stāvoklim, mēles gala atrašanās vietai pie apakšējiem priekšzobiem.

Logopēds aicina bērnus ar kustībām atdarināt ziepju burbuļu pārplīšanu, vienlaicīgi izrunājot skaņu [f] – pamatstāja, rokas tuvinātas mutei, asi atvērt dūres, tās iztaisnot (kustību raksturs: saspringums – saspringti, intensitāte – stipri, laiks – īslaicīgi).

Bērni nostājas pusaplī. Runā skaņu [t]→[ta]→[ka] - rokas saliektas priekšā, asas gan labās, gan kreisās rokas, savilkta dūrēs, uz leju iztaisnošana. Mēle ir redzama, bet pēc tam paslēpj to tālu, bet mute paliek vaļā. Bērni atdarina pedagogu.

Logopēde uzvelk rokas lelli vista un pagriežas pret bērniem.

Kā saka vista? KA – KA – KA (rokas saliektas priekšā, elkoņus vienlaicīgi pievelk pie ķermeņa). Bērni atdarina.

Logopēds uzvelk rokas lelli gailis.

Kā saka gailis? KO – KO – KO (taisnas rokas pacelt sānis un nolaist tš uz leju)

Logopēds uzvelk rokas lelli ezis.

Kā saka ezis? PUK – PUK – PUK (rokas atdarina kamola tīšanu).

Rotaļa “Orķestris”

Bērniem tiek dota iespēja izvēlēties maskas (vista, gailis, ezis). Bērni nostājas uz improvizētas skatuves, pēc pedagoga paceltas attēlu kartītes (vista), attiecīgi bērns, kurš izvēlējās masku ar vistas atveidu runā: KA – KA – KA (bērns, kurš izvēlējās gaiļa masku: KO – KO – KO; bērns, kurš izvēlējās eža masku: PUK – PUK – PUK).

Pedagoga noteiktā ritmā bērni runā.

Logopēds bērniem piedāvā darba lapas, kurās ir attēloti dažādi dzīvnieki un uzzīmēts ritms. Bērnām jāatrod dzīvnieks, kuru viņš atdarināja un jāiztaktē uzzīmētais ritms ar plaukstas palīdzību. Logopēds novērtē bērna veikumu.

14. PIELIKUMS. *Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts*

Fonētiskās ritmikas nodarbības konspekts

Mērķis: skaņu un zilbju izraisīšana.

Tēma: fonētika.

Uzdevumi:

4. Sekmēt fonācijas elpošanu.
5. Pilnveidot skaņu [ū], [ā], [ē], [s] izrunu.
6. Mācīt runas ritmu, nostiprinot skaņas [p] zilbēs, vārdos.

Izdale, uzskate: grozs, baltas salvetes (atbilstoši bērnu skaitam), maisiņš ar dzīvnieku figūrām (pīle, pūce, pele), lielās Lego plāksnes, rotaļlieta lācēns Pūks, Widgit simbolu kartītes.

Darba forma: darbs ar apakšgrupu.

Nodarbības gaita

Logopēds sasveicinās ar bērniem un aicina pagatavot sniegpārslīņas. Katram bērnam piedāvā baltu salveti. Seko uzdevums. Saplēst salveti sīkos gabaliņos. Izveidotās sniegpārslas ieliek grozā. Logopēde bērnus aicina paņemt dažas sniegpārslas un ielikt tās saujās un lēni pūst. Logopēds pievērš uzmanību pūšanas laikā vaigu stāvoklim.

Bērni tiek aicināti nostāties vienā rindā, ievērojot atstarpī.

Logopēds runā un vienlaicīgi rāda kustības ar rokām:

Pūti, pūti ziemeļi – Ū – Ū – Ū (pamatstāja, virza taisnas rokas uz priekšu ar saliektām plaukstām uz augšu).

Pūti, pūti austrenīti – Ī – Ī – Ī (pamatstāja, rokas pleš uz sāniem).

Birst sniedzīņš skanēdams – Ē – Ē – Ē (pamatstāja, elkoņos saliektas rokas atvelk nedaudz aiz muguras).

Lai šalc visi mežu gali – Š – Š – Š (paceļ rokas augšā un tās šūpo).

Bērni atkārtο. Logopēds pievērš uzmanību skaņu pareizai artikulācijai.

Skaņas [p] izruna kustībās – pamatstāja, asas kustības ar labo, kreiso roku uz sāniem. Veic taktilo kontroli, pieliekot pirkstu pie deguna. Izrunājot skaņu [p], nevibrē, bet uz delnas ir jūtama sprādzienvēda gaisa plūsma.

Logopēds sit plaukstas un izrunā PA – PA – PA. Plaukstas sit ātrā tempā. Bērni atkārtο.

Logopēds atnes maisiņu un piedāvā bērniem aptaustīt un noteikt dzīvnieku pēc formas.

Visi kopā aplūko dzīvniekus un atdarina to skaņas:

Kā saka pīle? PĒ – PĒ – PĒ (rokas lejā, plaukstas savilkta dūrē, asi pievelk rokas pie gurniem).

Kā saka pele? PĪ – PĪ – PĪ (rokas pie pleciem, savilkta dūrē, ceļ uz augšu)

Ka saka pūce? PŪ – PŪ – PŪ (virza dūrēs savilkta plauksta uz priekšu).

Rotaļa “Pupiņklasītes”

Uz grīdas nolikta lielās Lego plāksnes, bērni met pogu un pēc pedagoga norādes saka PĒ, PĪ, PŪ un ielec tajos ar abām kājām.

Ciemos pie bērniem atnāk lācēns Pūks. Logopēds vēršas pie bērniem, kā sauc ciemiņu.

Visi izrunā, kopā ar kustībām (virza dūrēs savilkta plauksta uz priekšu) vārdu PŪKS.

Bērni dodas pie magnētiskās tāfeles, izmantojot Widgit simbolu kartītes, novērtē savu darbu. Pūks katram bērnam pasniedz uzlīmi.

15. PIELIKUMS. Fonemātiskās uztveres kritēriji un rādītāji pirms un pēc fonētiskās ritmikas vingrinājumu kompleksu izmantošanas

Kritērijs	Rādītājs		M.		Ma.		A.		E.		R.		L.	
			Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc
1. Ārpusrunas skaņu atpazīšana	1.1.Sadzīves trokšņu saklausīšana	automašīnu braukšana	2	3	3	4	2	3	2	3	1	2	2	3
		šķīvju mazgāšana	2	3	3	3	2	2	2	3	2	3	1	3
		papīra plēšana	2	3	3	3	2	3	3	3	2	3	2	4
		Kopā	6	9	9	10	6	8	7	9	5	8	5	10
	1.2.Mūzikas instrumentu atšķiršana	bungas	2	4	3	4	2	3	2	3	2	3	2	3
		marakass	2	2	3	4	2	3	3	4	2	3	2	3
		klavieres	3	3	3	4	2	3	2	3	2	3	3	4
		Kopā	7	9	9	12	6	9	7	10	6	9	7	10
	1.3.Vienādu skaņu kopu saklausīšana		2	3	3	4	2	3	3	4	3	3	3	4
		Kopā	2	3	3	4	2	3	3	4	3	3	3	4
	1.4.Dabas trokšņu saklausīšana	pērkons	3	4	3	3	2	3	3	4	2	4	3	4
		vējš	2	4	3	4	3	3	2	3	2	3	2	3
		lietus lāses	3	4	3	4	3	4	2	3	3	4	3	3
		Kopā	8	12	9	11	8	10	7	10	7	11	8	10
	1.5.Dzīvnieku skaņu atdarināšana	vista	4	4	4	4	3	3	3	3	3	4	4	4
		suns	3	4	4	4	2	3	3	4	3	4	3	3
		govs	3	4	4	4	2	3	2	3	3	4	3	3
		Kopā	10	12	12	12	7	9	8	10	9	12	10	10
	1.6.Ritma uztveršana	ātrs	3	4	4	4	2	3	3	3	2	3	2	3
		lēns	3	3	3	4	2	3	3	3	2	3	3	3
		ritmisks	3	4	2	2	3	3	2	2	2	3	2	2
		Kopā	9	11	9	10	7	9	8	8	6	9	7	8
	1.7.Plaukstu un kāju piesitiena atkārtošana		3	3	2	3	2	3	2	2	3	3	2	3
Kopā		3	3	2	3	2	3	2	2	3	3	2	3	
1.8.Kāju un plaukstu piesitiena atkārtošana		2	3	2	3	2	3	2	2	1	2	2	3	
	Kopā	2	3	2	3	2	3	2	2	1	2	2	3	
1.9.Dzīvnieka skaņu frekvenču atšķiršana	kaķene-kaķēns	3	4	3	4	3	3	2	3	2	3	2	2	
	suns-kucēns	3	4	3	4	2	3	3	4	2	3	2	2	
	vista-cālēni	3	4	3	4	2	3	2	3	2	2	3	4	
	Kopā	9	12	9	12	7	9	7	10	6	8	7	8	
2.Fonemātiskie priekšstati	2.1.Runu saklausīšana citu skaņu rindā		2	3	3	4	1	2	2	3	2	3	2	2
		Kopā	2	3	3	4	1	2	2	3	2	3	2	2
	2.2.Instrukciju izpratne un izpilde	vienkārša	3	4	2	3	2	3	2	4	2	2	3	4
		dīvpakāpju	3	4	3	4	2	3	2	3	2	3	2	2
	Kopā	6	8	5	7	4	6	4	7	4	5	5	6	
Kopējie punkti			64	85	72	88	52	71	57	75	52	73	58	74
Procentuālais punktu palielinājums (%)			24,7		18,2		26,8		24,0		28,8		21,6	